

АНОТАЦІЯ

Бугаєць Ю.В. «Особливості вивчення сучасної української прози з міфологічними елементами в основній школі». Робота на здобуття ступеня магістра за спеціальністю 014 Середня освіта, предметною спеціальністю 014.01 Середня освіта (Українська мова і література), ОПП «Середня освіта (Українська мова і література)».

Магістерська робота присвячена комплексному аналізу сучасної української прози з міфологічними елементами та особливостям її вивчення в межах шкільної програми основної школи, зокрема в контексті реалізації концепції «Нова українська школа». Дослідження фокусується на творах Дари Корній, С. Плачинди та В. Войтовича, які активно використовують українську міфологію, фольклорні образи та сюжети, надаючи їм нове тлумачення в сучасному літературному процесі.

У першому розділі розкрито теоретичні засади дослідження, проаналізовано основні поняття «проза», «фентезі», «міфопоетика» у контексті літературознавчої науки та окреслено особливості української міфології як джерела духовної культури. Другий розділ присвячено детальному аналізу творчості сучасних українських письменників, які застосовують міфологічні елементи, зокрема досліджено вплив фольклорних традицій на формування сюжетів, образів і авторської міфотворчості. У третьому розділі проаналізовано шкільні програми, підручники та навчально-методичні посібники з української літератури, а також розроблено методичні рекомендації для вчителів щодо ефективного вивчення прози з міфологічними елементами на уроках літератури в середніх класах.

Результати дослідження можуть бути використані вчителями української літератури, методистами та студентами педагогічних закладів освіти.

Ключові слова: фольклор, міфологічні елементи, міфопоетика, міф, фентезі, сучасна українська проза, Дара Корній, С. Плачинда, В. Войтович, методика викладання.

ABSTRACT

Buhaiets Y.V. "Features of studying modern Ukrainian prose with mythological elements in primary school". Work for a master's degree in the specialty 014 Secondary education, subject specialty 014.01 Secondary education (Ukrainian language and literature), OPP "Secondary education (Ukrainian language and literature)".

The master's thesis is devoted to a comprehensive analysis of modern Ukrainian prose with mythological elements and the features of its study within the framework of the primary school curriculum, in particular in the context of the implementation of the concept of "New Ukrainian School". The research focuses on the works of Darya Korniy, S. Plachynda and V. Voytovych, who actively use Ukrainian mythology, folklore images and plots, giving them a new interpretation in the modern literary process.

The first section reveals the theoretical foundations of the study, analyzes the main concepts of "prose", "fantasy", "mythopoetics" in the context of literary studies and outlines the features of Ukrainian mythology as a source of spiritual culture. The second section is devoted to a detailed analysis of the work of modern Ukrainian writers who use mythological elements, in particular, the influence of folklore traditions on the formation of plots, images and authorial myth-making is investigated. The third section analyzes school programs, textbooks and teaching aids on Ukrainian literature, and also develops methodological recommendations for teachers on the effective study of prose with mythological elements in literature lessons in middle grades.

The results of the study can be used by teachers of Ukrainian literature, methodologists and students of pedagogical educational institutions.

Keywords: folklore, mythological elements, mythopoetics, myth, fantasy, modern Ukrainian prose, Dara Korniy, S. Plachynda, V. Voytovych, teaching methodology.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	9
1.1. Характеристика основних понять дослідження «проза», «фентезі», «міфопоетика».....	9
1.2. Особливості давньої праслов'янської міфології.....	21
1.3. Міфологічні сюжети та образи в українській літературі.....	31
Висновки до розділу 1.....	37
РОЗДІЛ II ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ МІФОЛОГІЧНИХ СЮЖЕТІВ ТА ОБРАЗІВ У ТВОРЧОСТІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ.....	39
2.1. Химерний світ чарівних істот праукраїнської міфології у прозі Дари Корній.....	39
2.2. Особливості відображення міфологічних образів у художніх творах С. Плачинди.....	52
2.3. Інтерпретація давніх міфів у творчості В. Войтовича.....	59
Висновки до розділу 2.....	67
РОЗДІЛ III. ДИДАКТИЧНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРОЗИ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ІЗ МІФОЛОГІЧНИМИ ЕЛЕМЕНТАМИ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ.....	69
3.1. Стан досліджуваної проблеми в шкільній практиці.....	69
3.2. Психолого-педагогічні передумови сприймання підлітками художніх творів із міфологічними елементами.....	77
3.3. Методичні рекомендації щодо вивчення прози сучасних українських письменників із міфологічними елементами в основній школі.....	83
Висновки до розділу 3.....	92
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	93
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	97
ДОДАТКИ.....	104

ВСТУП

Сучасна літературна освіта в Україні спрямована на формування компетентного читача – особистості, яка володіє високим рівнем гуманітарної культури та громадянської відповідальності. Такий читач повинен усвідомлювати необхідність збереження національної ідентичності та духовних цінностей слов'янської культури в умовах глобалізації. Окреслені пріоритети закріплено в нормативно-правових актах, зокрема, у Законі України «Про освіту», «Національній доктрині розвитку освіти», «Концепції літературної освіти», «Державному стандарті базової середньої освіти України» та Концепції «Нова українська школа», які визначають напрямки реформування загальної середньої освіти. Відповідні положення також задекларовано в навчальних програмах з української літератури для середньої школи.

Серед пріоритетних завдань сучасної літературної освіти особливого значення набуває дослідження творів, що містять міфологічні елементи, оскільки вони сприяють глибшому розумінню сучасного літературного процесу, проникненню в специфічну канву художньої майстерності автора, усвідомлення тісного взаємозв'язку літератури з фольклором, міфологією, фантастикою, дають можливість зрозуміти та проаналізувати світогляд і вірування давніх українців. Фольклор та міфологія відіграють важливу роль у формуванні національної та культурної ідентичності, а також впливають на створення нових, нетипових художніх образів та сюжетів у літературі. Міфологічні мотиви є невід'ємною частиною світу літератури і мають давнє походження, оскільки склалися у різних культурах та цивілізаціях протягом тисячоліть.

Вивчення міфологічного контексту сучасної прози є важливим компонентом поетики сучасної літературознавчої науки. З огляду на глибокий зв'язок літератури з фольклором, зокрема міфологією, застосування міфопоетичного підходу в аналізі літературних творів видається цілком обґрунтованим. Дослідження міфологічного контексту художнього твору передбачає виявлення міфопоетичної структури на різних рівнях його

організації (тематичному, мотивному, образному, просторово-часовому, сюжетному, мовному), а також аналіз авторського міфу, архетипної символіки та взаємодії різних міфологічних систем у межах одного твору.

Відомими дослідниками міфу є Р. Барт, Е. Кассіерер, Л. Леві-Брюль, К. Леві-Строс, Б. Маліновський, Дж. Фрейзер, З. Фройд, К.-Г. Юнг та ін. Реалізацію міфу в художній літературі досліджували вітчизняні й зарубіжні вчені, зокрема: О. Бондарева, І. Зварич, Є. Мелетинський, А. Нямцу, Я. Поліщук, О. Потебня, В. Пропп, Н. Фрай та ін.

Про українську міфологію сьогодні написано багато: Ю. Винничук «Міфи та легенди українців», В. Галайчук «Українська міфологія», В. Давидюк «Первісна міфологія українського фольклору», О. Кононенко «Українська міфологія. Божества і духи», Ю. Буйських «Жіночі образи української міфології: Колись русалки по землі ходили», П. Кралуєк «Козацька міфологія України: творці та епігони», О. Поріцька «Духовна культура українців. Народна демонологія у загальнослов'янському контексті (XIX – XX ст.)», Д. Ульянов «Містичні істоти, загадки і таємниці Карпат», Н. Хобзей «Гуцульська міфологія», О. Шейніна «Міфи та легенди українців» та ін.

Відповідно міфологізм як спосіб авторської інтерпретації міфу має значне поширення в сучасній українській літературі. Звернення до відомих міфів, міфологічних сюжетів та образів простежується у текстах українських письменників початку XXI ст. Серед відомих сучасних майстрів слова, які вдало інтерпретують розповсюджені міфологічні сюжети, є В. Войтович, Дара Корній, С. Плачинда. Проблема художнього міфологізму у їхніх творах залишається складною та неоднозначною. Так, окремі грані їхньої творчості розкрито у розвідках Т. Белімової, А. Гурдуза, О. Лілік, Л. Романенко, Т.Рябченко, Р.Семків та ін. Науковці здійснюють літературознавчий аналіз прози з міфологічними елементами письменників. Проте на сьогодні бракує цілісного дослідження, у якому б розкривалися не лише теоретичні засади дослідження, а й розглядалася специфіка текстуального вивчення таких творів на уроках української літератури в середніх класах сучасної нової школи. Отже,

відсутність комплексної системної праці, у якій було б ґрунтовно проаналізовано особливості вивчення прози з міфологічними елементами на уроках української літератури в середніх класах нової української школи й визначила актуальність теми дослідження.

Мета магістерської роботи – розкрити особливості вивчення сучасної української прози з міфологічними елементами на уроках української літератури в основній школі.

Для досягнення поставленої мети було передбачено виконання таких **завдань**:

1. з'ясувати сутність базових понять дослідження: «проза», «фентезі», «міфопоетика» у літературознавчій науці;
2. охарактеризувати давню українську міфологію;
3. простежити особливості використання міфологічних сюжетів та образів в українській літературі;
4. проаналізувати творчість Дари Корній, С. Плачинди, В. Войтовича в аспекті використання міфологічних сюжетів та образів;
5. розкрити стан досліджуваної проблеми в методичній науці та шкільній практиці;
6. розробити методичні рекомендації щодо вивчення прози сучасних українських письменників із міфологічними елементами в основній школі.

Об'єктом є сучасна українська проза з міфологічними елементами й освітній процес з української літератури в основній школі закладів загальної середньої освіти.

Предметом магістерської роботи є проза з міфологічними елементами Дари Корній, С. Плачинди, В. Войтовича й особливості її вивчення на уроках української літератури в середній школі.

У роботі на різних етапах були використані такі **методи дослідження**:

1. *літературознавчі*: описовий (з метою аналізу наукової літератури з теми дослідження); культурно-історичний (для виявлення умов, у яких формувалися письменники, їхнє світосприймання, втілене в прозових творах);

біографічний (для з'ясування основних мотивів написання прози з міфологічними елементами), герменевтичний (для інтерпретації художніх творів).

2. *загальнонаукові*: аналіз літературознавчих, методичних праць, навчальних програм, шкільних підручників, навчально-методичних посібників з української літератури; узагальнення матеріалу; метод теоретичного моделювання (для визначення предмета, об'єкта дослідження).

Теоретико-методологічною основою дослідження є теоретико-літературні праці П. Білоуса, О. Галича, Ю. Коваліва, А. Ткаченка та ін., в яких подані визначення та ознаки базових понять магістерської роботи; теоретико-літературні та історико-літературні праці В. Галайчука, В. Давидюка, О. Кононенка, Ю. Буйських, П. Кралюка, О. Поріцької, Д. Ульянова, Н. Хобзей, О. Шейніної та ін.; результати досліджень у галузі літературної освіти в школі (праці Н. Волошиної, О. Ісаєвої, Л. Мірошниченко, Є. Пасічника та ін.).

Наукова новизна одержаних результатів. У магістерському дослідженні узагальнено й доповнено літературознавчу інформацію про українську міфологію, особливості функціонування сучасної української прози з міфологічними елементами, проаналізовано прозову спадщину митців, в основу творів яких покладено міфологічний підтекст; здійснено аналіз проблеми вивчення прозових творів з міфологічними елементами в методичній науці; розроблено методичні рекомендації щодо вивчення прози сучасних українських письменників із міфологічними елементами в основній школі.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що її наукові результати важливі для комплексного вивчення особливостей розвитку сучасної української літератур, зокрема прозових творів з міфологічними елементами.

Практичне значення дослідження. Матеріали роботи можуть використовуватися під час читання нормативних історико-літературних курсів і спецкурсів з історії української літератури для студентів педагогічних закладів вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (Українська мова і література), у процесі написання курсових і кваліфікаційних робіт. Сформульовані

положення, висновки дослідження та розроблені методичні рекомендації можуть бути використані вчителями-практиками, які працюють в середніх класах НУШ.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки магістерської роботи викладалися та обговорювалися Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Арватівські читання – 2024» (17 травня 2024 р., м. Ніжин); звітній науково-практичній конференції здобувачів вищої та фахової передвищої освіти (23–24 травня 2024 р., м. Глухів); усеукраїнській науково-теоретичній конференції XI Довженківські читання «Олександр Довженко й українська культура: історія, традиції, сучасність» (24–25 жовтня 2024 р., м. Глухів); Всеукраїнській студентській науково-практичній інтернет-конференції «Розвиток особистості молодшого школяра: сучасні реалії та перспективи» (7–8 листопада 2024 р., м. Івано-Франківськ).

Публікації. За результатами наукового дослідження опубліковано статтю:

- Бугаєць Ю. В. Український письменник Сергія Плачинди – дослідник найдавнішої міфології України (збірка «Міфи і легенди давньої України»). *Наука та освіта в умовах війни: Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка* : збірник матеріалів звітної науково-практичної конференції здобувачів вищої та фахової перед вищої освіти. За заг. ред. Луценка Г.В. Глухів. 2024. Ч.2. 628 с. С. 286–287

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 117 сторінок, із них основного тексту – 99 сторінок.

У першому розділі «Теоретичні засади дослідження» з'ясовано сутність базових понять дослідження: «проза», «фентезі», «міфопоетика» у літературознавчій науці; подано відомості про давню праслав'янську міфологію; простежено специфіку використання міфологічних сюжетів та образів в українській літературі.

У другому розділі «Міфологічні сюжети та образи у творчості сучасних українських письменників» охарактеризовано прозову творчість Дари Корній, С. Плачинди, В. Войтовича; проаналізовано найвідоміші твори для дітей та юнацтва зазначених авторів; обґрунтовано особливості відображення міфологічних сюжетів у них.

У третьому розділі «Дидактично-методичні засади вивчення прози сучасних українських письменників із міфологічними елементами в основній школі» проаналізовано чинні шкільні програми, підручники й навчально-методичні посібники з української літератури для середньої школи в аспекті досліджуваної проблеми, з'ясовано специфіку вивчення прозових творів з міфологічними елементами на уроках української літератури в сучасній школі, подано методичні рекомендації щодо вивчення прози з міфологічними елементами на уроках української літератури в сучасних закладах освіти.

У висновках узагальнено результати дослідження.

У списку використаних джерел наявно 69 позицій використаної літератури.

У додатках подано розроблені плани-конспекти уроків української літератури для учнів 6 класів із вивчення творчості Дари Корній і С. Плачинди.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Характеристика основних понять дослідження «проза», «фентезі», «міфопоетика»

Розкриття теми магістерського дослідження потребує з'ясування значення базових понять «проза», «фентезі», «міфопоетика».

Зупинимось на з'ясуванні значення дефініції «проза». Етимологічне походження лексеми «проза» залишається невизначеним та не має однозначного пояснення. Літературознавці вважають, що латинське слово *prosa* з'явилося зі словосполучення *prosa oratio* – «невіршоване мовлення», «таке мовлення, що ведеться прямо», без будь-яких зворотів, тоді як віршоване мовлення (*versa oratio*) – це мовлення, яке завжди «повертається» [8, с. 543].

У Літературознавчому словнику-довіднику наведено наступне потрактування дефініції «проза»: «мовлення не організовано ритмічне, невритмоване; літературний твір або сукупність творів, написаних невіршованою мовою» [40, с. 561].

Проза визначається як форма словесно-художньої творчості, що відрізняється від поезії, оскільки поетичні твори характеризуються використанням віршованої мови. Відповідно, прозу можна охарактеризувати як невіршовану форму мовлення, яка позбавлена чіткої ритмічної структури. Така структура передбачає поділ мовленнєвого потоку на однотипні сегменти, що інтонаційно виокремлюються завдяки виразним паузам.

Художня проза бере свій початок від публічних промов давньогрецьких ораторів, з якими пов'язане формування ідеї словесної творчості як виду мистецтва. У V-IV століттях до н.е. грецька художня проза виникла як своєрідна антитеза поезії, переймаючи у неї тематичні мотиви та засоби художньої виразності. Утім, ця нова форма, заснована на ораторському мистецтві й певною мірою протиставлена поетичним формам, за своїми рисами нагадувала радше віршовані структури, ніж побутову розмовну прозу.

Давньогрецька та згодом європейська проза набула форми так званої ритмічної прози, яка характеризувалася симетричним членуванням мовлення на структурні відрізки. Ці відрізки, хоча й не мали строгої римованої форми, властивої віршу, іноді завершувалися співзвучними закінченнями, що передували розвитку римованих форм у майбутньому [40, с. 561].

Становлення прози було зумовлене появою і розвитком писемності, яка поступово витісняла усну форму існування та передачі літературних творів. Використання літер як способу фіксації тексту вперше зафіксовано серед європейських народів у VII столітті до нашої ери в Давній Греції, а серед східних слов'ян – в XI столітті нашої ери. Художня проза почала входити у повсякденний культурний обіг з появою друкованих видань, які замінили рукописну передачу текстів, що існувала в дуже обмеженій кількості примірників. Масове тиражування книг стало ключовим фактором поширення прози, сприяючи її домінуванню над поезією. В українській літературі термін «проза» набув поширення після шевченківський період.

Проза характеризується історичним духом, орієнтацією на сучасність та прагненням відобразити нові риси дійсності. Це зумовлює зв'язок її становлення з жанрами, які акцентують увагу на історичних або актуальних аспектах сучасності. Зокрема, такими жанрами є роман (переважно історичний або той, що висвітлює актуальні проблеми) та новела, яка зосереджується на оповіді про конкретну значущу подію.

Проза характеризується специфічними особливостями, серед яких домінування зображувальної функції над виражальною. На відміну від поезії, що орієнтована на монологічність, тобто на єдність авторського слова та слова персонажа, проза є діалогічною за своєю природою. У поезії мова виконує переважно роль засобу зображення, тоді як у прозі вона може виступати і як об'єкт зображення, зокрема у формі мовлення персонажів, яке автор використовує як структурний елемент, що формує сюжет твору.

Межа між поезією і прозою часто умовна, історично змінювана, відкрита для взаємопроникнень. Проза може вбирати віршові тексти, поезія – прозу. Між

прозою та поезією існує ціла низка суміжних форм, мовленнєва організація яких співвідноситься як з формою, так і з поезією: це вірші в прозі, ритмізована проза, верлібр та ін. Значну роль у прозових творах відіграє сюжет, послідовний розвиток дії; предметнішими і більш визначеними є характери та обставини [39].

Отже, прозовий твір – це твір, написаний не віршованою мовою, в якому значна увага приділена формозмістовим характеристикам.

У сучасній літературознавчій науці значно посилюється інтерес до міфологічного як однієї з характеристик поезики художнього твору. Дослідження літературного твору з погляду міфопоетики – один із популярних напрямків сучасної науки, яка розуміє поняття міфопоетика і як творчу систему, і як метод дослідження одночасно [22]. На думку літературознавців, такий підхід до аналізу дає можливість інноваційно інтерпретувати класичні зразки національної та зарубіжної літератур. Із розумінням поняття «міфопоетика» тісно пов'язаний зміст дефініції «міф».

У сучасній літературознавчій енциклопедії подається таке визначення міфу: «Міф (грец.: сказання) – універсальна чуттєва дійсність, структурована за людським світобаченням, не ідентична довкіллю. Втрата міфу відповідає втраті сенсу життя. Міф має вигляд космосу, що протистоїть зовнішньому хаосу, населений божествами, духами першопредків, демонічними істотами. Йому властиві просторова архітектоніка найчастіше у вигляді дерева світу, окремий циклічний або лінійний час, своя сакралізована історія, початком якої була космогонічна оповідь. Будучи відображенням світогляду первісної громади, міф становить форму наївного пізнання, коли ефективність спілкування залежить від магічних дій, особливо сформульованих словесних дискурсів (замовляння, ворожіння), що стимулювали бажані та обмежували небажані процеси у світі [39, с. 538]. Підкреслено, що «розбудова структурних моделей фольклору відбувалася на основі міфологічної логіки».

Ю. Ковалів зазначає: «Міфологія – наука про міфи й міфічну свідомість різних народів. Нині склалося наукове розуміння міфу <...> як універсальної,

конкретно чуттєвої дійсності, структурованої за людським світоуявленням, що не завжди відповідає реаліям, однак кожен, хто перебуває в її межах, вважає її єдино можливою, справжньою, не фіктивною. Тому втрата цієї дійсності суголосні втраті сенсу життя. Міф має вигляд світогляду, що протистоїть хаосу, заповнений персоніфікованими божествами, духами першопредків, демонічними істотами, структурує свою просторову архітектоніку, найчастіше символізовану деревом світу, переживає свій час, здебільшого завершуваний колообігом, власну сакралізовану історію, зазвичай започатковану космогонічною версією» [40, с. 190-191].

У ХХ столітті спостерігається поява нових форм зацікавлення міфологією. Так, у літературі міф трансформується в міфологізм – «спосіб поетичної реалізації міфу у творах оригінальної літератури, його смислове переінакшення на основі інтерсеміотичних прийомів, зокрема використання міфологем у новому семантичному полі, що актуалізує їх відмінні значення при збереженні архаїчної домінанти» [31, с. 54].

Термін «mythopoeia» (або «mythopoesis»), з давньогрецької μυθολοία, μυθολοίσις – міфотворення – використовується для позначення оповідного жанру сучасної літератури чи кіномистецтва, в яких письменником чи сценаристом створюється нова міфологія. Слово міфопоетика спочатку позначало міфотворення. У літературознавчий обіг воно було введено Дж. Р. Толкієром у 1931 році.

Дослідження міфопоетики літературного твору є складним і багаторівневим процесом, що спрямований на аналіз та інтерпретацію міфопоетичних елементів у тексті. Ось кілька основних аспектів, які допомагають структурувати таке дослідження:

1. *Тематичний рівень* передбачає вивчення тем, що відображають міфологічні уявлення, як-от боротьба добра і зла, космогонічні чи есхатологічні мотиви, образи героїв або божеств, які символізують міфологічну світоглядну систему.

2. *Мотивний рівень* означає аналіз повторюваних мотивів, пов'язаних із міфологічними уявленнями. Це може бути, наприклад, мандрівка героя, випробування, жертвоприношення, смерть і відродження.
3. *Образний рівень* передбачає дослідження архетипних образів (героя, трикстера, матері-землі, божественних сил) і символіки (дерево життя, вода, вогонь), які є відображенням міфопоетичного мислення.
4. *Просторово-часовий рівень* – це вивчення хронотопу (художнього простору і часу), який може мати міфологічну основу, наприклад, циклічність часу, священні місця чи образ «центру світу».
5. *Сюжетний рівень* передбачає аналіз структури сюжету, в якій можуть простежуватися міфологічні моделі: коло подорожі героя, криза і катарсис, творення або руйнація світу.
6. *Мовний рівень* досліджує мову твору на предмет використання міфологічних символів, алегорій, метафор, які мають архетипне чи міфологічне значення.
7. *Авторський міф* – це вивчення того, як автор створює свій унікальний міф, переплітаючи традиційні міфологічні елементи з власними ідеями чи баченням світу.
8. *Архетипна символіка* виявляє глибинні шари тексту, що апелюють до колективного несвідомого (за Карлом Юнгом), через символи, які повторюються у міфах різних народів.
9. *Взаємодія видів міфів* передбачає аналіз того, як у тексті взаємодіють космогонічні, героїчні, есхатологічні, культурно-історичні міфи, а також як вони адаптуються до сучасного контексту [7].

Міфопоетика як наукова дисципліна і метод дослідження виникла в другій половині ХХ століття і охоплює кілька ключових напрямів дослідження, які розвивалися в межах різних наукових шкіл. Ось основні підходи:

1. *Реконструкція архаїчних міфів і міфологічної семантики*. Цей напрям базується на застосуванні семіотичного аналізу для вивчення первісних міфологічних структур. Наприклад, один із його представників К. Леві-Стросс

розвивав структурний підхід, пояснюючи міфи через бінарні опозиції (наприклад, життя/смерть, природа/культура).

2. *Поєднання структури і семантики міфу з літературним текстом.*

Дослідники цього напрямку аналізують, як міфологічні структури та концепти втілюються в літературних творах. Наприклад, Г. Грабович вивчав міфопоетичний компонент у творчості Т. Шевченка та М. Гоголя, пояснюючи присутність у їхніх текстах міфологічних образів і понятійних схем.

3. *Функція міфу у культурологічній системі.* Цей напрям трактує міф як універсальну культурну структуру, що взаємодіє з іншими формами культури. Одним із представників є У. Еко, який досліджував роль міфів у формуванні масової культури, аналізуючи їхню здатність структурувати культурні наративи [22, с. 137].

Проблемі міфопоетики присвячено праці як вітчизняних (Д. Наливайко, А. Нямцу, Я. Поліщук, О. Забужко, М. Новікова, В. Мусій, О. Корнієнко, О. Кобзар та ін.), так і зарубіжних літературознавців (Дж. Кемпбел, Дж. Фрейзер, М. Еліаде та ін.).

Поняття міфопоетики як творчої системи і одночасно літературознавчого методу набуло теоретичного дослідження в численних працях: Д. Кремер «Естетичні концепти міфопоетики» (1999), Б. Розер «Міфоопрацювання й композиційна техніка» (2000), І. Зварич «Міф у генезі художнього мислення» (2002), О. Кобзар «Міфопоетика як предмет і метод літературознавчого дослідження» (2010).

Дійсно, міфопоетичний метод є надзвичайно багатограним інструментом аналізу в сучасній гуманітаристиці. Його унікальність полягає у здатності виявляти і досліджувати глибинні зв'язки між міфологічною свідомістю та художньою творчістю, що дає можливість аналізувати літературні тексти не лише як сукупність художніх прийомів, а як частину більшого культурного контексту.

Виходячи із вище зазначеного, можемо зробити висновок, що міфопоетика залишається поняттям, яке не має на сьогодні цілісного,

усталеного потрактування. Відтак вона охоплює вивчення міфологічних архетипів та образів та їх трансформацію в контексті певного твору чи культурної традиції, дослідження як свідомої, так і підсвідомої авторської міфотворчості (формування письменниками своїх унікальних світоглядних систем), встановлення міфологічних моделей і мотивів, що лежать в основі художніх структур, розкриваючи, таким чином, універсальні теми та ідеї.

Складність дефініції «міфопоетика», на наше переконання, часто пояснюється ще і її міждисциплінарністю, оскільки вона має точки перетину з літературознавством, антропологією, культурологією, психологією. Попри це, у практичному плані міфопоетика показує себе надзвичайно продуктивною. Наприклад:

- у літературознавстві вона дозволяє розглядати художні тексти як осередки культурної пам'яті.
- у культурології допомагає зрозуміти роль міфу в колективній свідомості.
- у психології передбачає аналіз індивідуальної та колективної уяви через міфологічні структури.

Учені теж по-своєму окреслюють зміст поняття «міфопоетика». Так, О. Киченко наголошує, що вона є важливою світоглядною установкою будь-якого автора, оскільки істотно впливає на його творчість. Літературознавець доводить, що дуже часто митець осмислює реальний світ через призму міфу.

О. Корієнко аналізує міфопоетику як поетичний прийом, методичний принцип, об'єкт дослідження, при цьому наголошуючи на її важливості, оскільки через неї відбувається тісний і конструктивний процес взаємодії міфу та авторського твору [22, с. 131].

Як зазначає Л. Дербеньова, міфопоетика – це «та частина поетики, яка досліджує не окремі рецепційовані митцем міфологеми, а відтворену ним цілісну міфопоетичну модель світу, реалізовану в системі символів і архетипів міфологічною свідомістю автора» [22, с. 132]. Термін «міфопоетика», на переконання дослідниці, було введено в літературознавчу практику з метою окреслення істотної відмінності між нею та архаїчним міфом. За словами

науковиці, як тільки втрачається безпосередня віра в події, про які розповідає міф, його образи і сюжети переходять в інший план – вони стають явищами естетичного характеру. Саме на цій межі закінчує своє існування архаїчний міф і з'являється нове утворення – «міфопоезія».

У процесі аналізу зв'язків між міфом та літературним твором, варіантів упровадження міфологічного компонента в літературний твір актуальним є використання таких термінологічних понять як: «міфологізм», «міфотворчість», «вторинна міфологізація», «неоміфологізм», «міфореставрація» (запозичення автором міфологічних сюжетів та образів, створення ним власної системи міфів, реконструкцію міфологічної свідомості).

I. Дьяконов трактує міфопоетику як «певну сукупність культурних слідів – відображення домінування міфопоетичного світосприйняття, в основі якого лежить традиційний тип міфу, як корпус власне давніх міфів (“міфів примітивних народів”) та пов'язаних з ними ритуалів, пісень, приказок, малюнків, казок, як і певний корпус фольклорних текстів більш пізніх часів (казок та билин)» [22, с. 134].

I. Піонтковська, спираючись на дослідження Ю. Лотмана, визначає міфопоетику як природну, органічну мову культури, максимально символічну, оскільки в її основі знаходяться метафоричні конструкції, властиву усім сферам культури [48]. Тому міфопоетика є особливою, альтернативною аналітичній і раціоналістичній, формою світосприйняття. Предметом міфопоетичного дослідження є проблеми міфологічного, символічного, архетипного як «найвищого класу універсальних модусів буття у знаку» [48, с. 111].

Отже, сучасні науковці, досліджуючи міфопоетику літературних творів, дійсно звертають увагу на способи інтеграції міфологічних елементів у наративну структуру тексту. Міфопоетика передбачає системний підхід до визначення ролі міфу в літературі, що допомагає не лише зрозуміти світогляд письменника, а й виявити глибші культурні коди, які лежать в основі твору.

Виділяють три основні шляхи впровадження міфопоетики в структуру художнього твору: 1) використання традиційних міфологічних сюжетів та

образів, яке передбачає як інтерпретацію, так і трансформацію (міфологічні елементи безпосередньо формують проблематику твору); 2) творення авторського міфу, коли організація художнього тексту підпорядковується законам поетики міфу (міф використовується як модель структури, за зразком якої створюється новий міф); 3) міфологічна стилізація, у якій автор лише формально імітує стиль міфу (міф відіграє роль лише декоративного елемента) [48, с. 113].

С. Шубович виділяє два напрямки міфопоетики – семантичний та синтаксичний. Перший виділяє «міфопоетичну модель світу», що є сукупністю всіх міфів певної традиції та існує як зв'язок природи й людини; другий розкриває знакову наповненість міфу. О. Киченко визначає 4 підходи до визначення міфопоетики: «1) відображення міфів у творчому авторському світогляді; 2) «міфологічна традиція», тобто використання попередніх світоглядних шаблонів в пізніших історичних періодах; 3) відображає індивідуальний світогляд; 4) «методологічний принцип дослідження семантики літературної творчості» [48].

Міфопоетика характеризується алюзійністю: вона створює відчуття вічного за допомогою різноманітних імпліцитних натяків, що виражаються через символічні образи, розгорнуті метафори, багатозначні епітети, а також через специфічні стилістичні й ритмічні конструкції. Їй властиві аналогії, що апелюють до фундаментальних природних і культурних констант, таких як загальновідомі місця, історичні періоди, легенди, та універсальні концепти, зрозумілі широкому загалу [22]. Міфопоетика, яка виникла на основі міфотворчості, протиставляється їй у суттєвому аспекті: якщо міфотворення є динамічним процесом, то міфопоетика являє собою його статичний результат.

Міфопоетика включає у себе не тільки цілий комплекс літературознавчих понять, серед яких «міфема», «міфологема», «архетип», а й особливий тип мислення – міфомислення.

Зупинимося на їх потрактуванні.

Міфема – це використання в літературі імен, реалій та фактів міфологічної генези, мета яких – викликати певні асоціації, алюзії [36, с. 335].

Міфологема – конкретно-образний, символічний спосіб відображення реальності, який став своєрідною формулою не лише сприйняття людиною довкілля в усіх його вимірах, а й формулою комунікативного, символічного засобу встановлення зв'язку з універсальними цінностями, закодованими в міфотворчих актах, засобу гармонізації людини і природи, способу розуміння міфу як ключа до інтерпретації інших культурних явищ [49, с. 83].

Архетип (грецьк. *archē* – початок і *typos* – образ) пояснюється як прообраз, первісний образ чи ідея, що «впливаючи на «поверхню» свідомості у формі літературного твору, актуалізують всезагальні стрижневі ознаки, іманентно притаманні національній ментальності і водночас людському родові» [40, с. 65].

Міфомислення – це особливий тип мислення, який базується на використанні міфів з метою пояснення певних питань чи проблем.

Фентезі виникає як жанр фантастичної літератури. Найбільш конкретне визначення жанру подала Т. Савицька, яка зазначає, що це «неоміфологічна повість про фантастичні пригоди різних умовних героїв».

Відмінною рисою фентезі є моделювання «можливого», «другорядного» або «іншого» світу. Коли міфи для людей були не культурно-історичною спадщиною, а релігійними уявленнями сучасності, то вони потребували втечі в інший світ, оскільки навколо були лише загадки. Потім середньовічне християнство почало контролювати віру і створило всю систему стосунків із надзвичайним. Але простий народ не забув старих богів і, відповідно, заглибився в простір забобонів і казок, ставши «малим народцем» (саме так його називають у західноєвропейській культурі).

Розпочалася епоха великих географічних відкриттів, відбулася технічна революція, винайдення мікроскопа затьмарило потойбічні загадки. Наука до невпізнаності трансформувала світ, коли ранні англійські романтики почали відчувати потяг і ностальгію за міфологічними темами. Тому на противагу

засиллю матеріалізму у філософії виникає новий напрямок, який передбачав наявність областей, зрозуміти сутність яких через розум недостатньо. Тому важлива роль була надана інтуїції, вірі, інстинктам тощо.

Ера раціоналізму відкрила нову сторінку для людства. З виникненням постмодернізму, який називали «новим Середньовіччям», знову актуалізувалося зацікавлення до таємних знань, готики та балад. Ймовірно, руйнівні війни і техногенні катастрофи стали причинами подриву довіри до науки, і знову з'явився інтерес до магії. Таким чином, жанр фентезі з'явився як жанр, що реалізує художньо-компенсаторські здібності.

О. Яковенко, проаналізувавши низку довідникових джерел, виокремила риси фентезі:

- наявність середньовічного антуражу;
- високий ступінь фантастичності;
- ненауковість ірраціоналізм, обумовлений наявністю магії [64].

Фентезі є піджанром фантастичної літератури, у якому магія та інші надприродні явища виступають ключовими елементами сюжету, тематики або середовища подій. На відміну від наукової фантастики, фентезі рідко використовує наукові підходи для пояснення свого світу, натомість звертається до псевдонаукових концепцій, таких як астрологія чи алхімія. У таких світах можуть бути присутні боги, запозичені з міфології або створені авторами, а також міфологічні істоти. Ці елементи часто пов'язані зі стихіями або підпорядковуються абстрактним силам, таким як Порядок і Хаос. Фентезійні твори зазвичай зображають уявні світи, що мають спільні риси з реальним європейським Середньовіччям [64].

Фентезі поділяється на декілька видів:

- *героїчна фентезі* – літературний жанр, який фокусується на пригодах окремих персонажів, трактованих у традиційному архаїчному розумінні героя, як зображується особистістю, наділеною надзвичайними здібностями. Герої цього жанру не завжди уособлюють добро чи благородство, однак вирізняються фізичною силою та відвагою. Конфлікти, з якими вони зустрічаються, зазвичай

мають локальний характер (помста, знищення чудовиська, здобуття влади), що зумовлює популярність у жанрі формату повісті або короткої розповіді.

- *епічна фентезі* – твори цього різновиду побудовані за зразком епосу, звідки й назва. Герої такого твору вступають у боротьбу з глобальним Злом, його події зачіпають весь описуваний світ, або його значну частину.

- *міфологічна фентезі* – це міфи з елементами художніх творів. Наприклад, сюжет прадавнього міфу переноситься в сучасність, або автор вигадує авторський міф за зразком реального.

- *технофентезі* – жанр, у якому поєднано технологічні досягнення і магічні елементи. Художній світ таких творів зорієнтований на зображення продуктивного співіснування технології та магії. Наприклад, роботів замінюють големи, чи електрика добувається з духовних джерел.

- *темна фентезі* – це піджанр, який включає в себе елементи жахів та готики, дія якої відбувається в антуражі традиційної фентезі. Також для творів піджанру часто притаманні зображення суворого світу, де поняття моралі, добра і зла є відносними, підступність. Темними фентезі також нерідко називають надприродні жахи, щоб виділити їх із жанру хоррору [64].

Багатовікова українська культурна традиція сформувала вагоме підґрунтя для розвитку фентезійної літератури, зокрема романів і повістей. Українська література XVIII–XIX століть уже створила значний масив персонажів, які можуть слугувати джерелом натхнення для сучасних авторів. До цього додається багатий набір сюжетних мотивів, сформованих на основі народних міфів, легенд та переказів. Українська міфологія й демонологія, окрім традиційних образів відьом, вовкулак, русалок, домовиків та водяників, пропонують широкий спектр оригінальних персонажів, кожен із яких вирізняється своєю унікальністю та самобутністю.

Як засвідчують літературознавчі наукові розвідки, то першими зразками українського фентезі можна вважати «Лісову пісню» Лесі Українки, «Вій» та «Ніч перед Різдом» М. Гоголя, «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського.

Первинно україномовними письменниками українського фентезі були: Дара Корній, Г. Пагутяк, С. Оксенік, М. Павленко. Після Революції гідності спостерігається значний підйом україномовної фантастики.

Найпопулярніші сучасні автори творів-фентезі: Н. Савчук «Літописи Семисвіття», В. Арєнєв «Порох із драконових кісток», Г. Пагутяк «Слуга з Добромиля», В. Рутківський «Джури», Сергій Оксенік «Лісом, небом, водою», Н. Дев'ятко «Злато сонці, синь води», О. Кіртог «Повелителька хаосу», Дара Корній «Гонимарник», «Зворотний бік світла», «Зворотний бік темряви».

Українська міфологія має, на нашу думку, величезний потенціал для розвитку національної літератури фентезі. Так Г. Пагутяк говорить: «Зараз ми спостерігаємо кризу світового фентезі, оскільки в ньому використовується попсовий набір кельтських міфологічних персонажів: ельфів, драконів, гоблінів і фей, що робить таку літературу позанаціональною. Тим часом у кожного народу є власні міфологія й демонологія, що припадають пилом у зшитках фольклорних записів, але в пам'яті все ще живі. Зрештою, у кожному з нас є щось язичницьке, воно пробивається, як трава крізь асфальт» [50].

Таким чином, проаналізувавши базові поняття магістерського дослідження (проза, міф, міфопоетика, фентезі), можемо зробити висновок про те, що всі вони є важливими для подальшого аналізу тих програмових творів з міфологічними елементами, що запропоновані укладачами чинних програм з української літератури для текстуального вивчення в сучасних закладах освіти

1.2. Особливості давньої праслов'янської міфології

Народні уявлення, вірування, повір'я, казки, легенди, обряди і традиції протягом тисячоліть формували складну і розвинену систему духовної культури наших предків, відображаючи їхній світогляд, сприйняття світу та ментальність. Племена венедів, міжплемінний союз антів, а згодом поляни, древляни та інші слов'янські спільноти на високому духовному рівні

застосовували образи, насичені міфологічним змістом і семантичною символікою, що базувалася на культурах, легендах та забобонах.

Українська міфологія була невід'ємною частиною світоглядної системи праслов'ян, формуючи їхню концепцію взаємодії з навколишнім середовищем. Вона слугувала засобом осмислення природних явищ і створення механізмів захисту від негативних впливів, зокрема зовнішніх загроз або локальних уявлень про «нечисту силу», таких як зле око, відьомські прокляття чи магичні практики.

На основі язичницьких вірувань та релігійних уявлень формується давньослов'янська міфологія. Слов'янською міфологією, як правило, називають сукупність міфологічних уявлень давніх слов'ян (праслов'ян) від часів їх єдності до кінця I тис. н. е. Після їх великого розселення із праслов'янської батьківщини відбулася диференціація міфологічного світу, формувалися локальні варіанти зі збереженням особливостей загальнослов'янського міфу. Представлені в ньому божества виконують ритуально-юридичну, військову, господарсько-природну функції.

Українська міфологія як сукупність народних міфів розвивалася як частина загальнослов'янської міфології. У літературознавчому словнику вказано: «Українська міфологія не зафіксована цілісно: елементи давніх міфологічних уявлень, сюжетні мотиви ритуальних дійств опосередковано збереглися у фольклорних творах (казках легендах, обрядових піснях, баладах), часто у поетично трансформованих формах» [40].

Міф (від грец. *mythos* — слово, переказ) – це розповідь про богів, духів, героїв, надприродні сили або інші суб'єкти, які, згідно з уявленнями, брали участь у створенні світу. У ширшому розумінні це сказання про давні вірування народів щодо походження землі, природних явищ, богів, героїв і Всесвіту. Крім того, це витвір наївної віри, який складає філософсько-естетичний комплекс давньої епохи, яка ґрунтується на заміні об'єктивності сприймання суб'єктивним апріорним переконанням [40, с. 451].

Відтак сучасні дослідники розглядають це явище значно ширше: не як казку чи фантазію, а як форму мислення, характерну для первісних і архаїчних суспільств, де міф вважався «справжньою, реальною подією», що мала сакральне значення. Це явище служило моделлю для наслідування і формувало базові уявлення про структуру світу.

Міф як складова світової та національної культури зазнавав еволюції. Він виник як спосіб осмислення оточуючого світу через найпростіші форми уявлень. За словами О. Фрейденберг, первісні міфи були пов'язані з предметами-фетишами, які сприймалися як уособлення космосу і його творця. Ця концепція ґрунтувалася на образно-асоціативному мисленні, коли прості образи отримували розгорнуте, багатозначне, метафоричне тлумачення.

На початкових етапах розвитку міфу важливу роль відігравали жести та рухи, які супроводжували ритуали. Наприклад, рука, піднята вгору, символізувала небо і життя, спрямована вниз – підземелля і смерть; рух по колу асоціювався з рухом небесних світил. З часом міф ритмізувався і поєднувався зі звуком, що привело до формування міфічних вигуків, криків, плачу, сміху, а пізніше – питально-відповідної форми і міфів-пісень.

Міф як культурний феномен початково виявляє себе через речі, дії та звуки, які зберігають міфічне значення ще до його вербалізації. У своїй основі він являє собою систему значень (метафор), що не мають причинно-наслідкового зв'язку, але водночас репрезентують основний зміст міфу (образ) у різних формах. Центральний образ у цьому контексті не є конкретною категорією – він існує виключно у формі метафор, поза якими самостійно не функціонує. Значення міфу також не існує автономно: воно здатне бути переданим або вираженим лише через метафору [7].

Таким чином, міфічне мислення можна охарактеризувати як особливу форму світосприйняття, що являє собою специфічний чуттєвий спосіб інтерпретації явищ природи та людського життя. Це мислення базується на уявному творенні альтернативної, ілюзорної реальності, що будується на первісних віруваннях. Його основною формою виступає образ, а сутність – у

вербалізації предметів, рухів і дій, що пізніше трансформуються в ритуали. Лише згодом міфи набувають форми структурованих наративів, які розширюють первісні метафори, сакралізуються та стають священними сказаннями.

Міфи існували на всіх територіях, причому міфи народів світу мають багато спільних рис і мотивів. Г. Булашев вважає, що в основу давньоукраїнської міфології «без сумніву покладено загальноарійський міф, що знайшов собі ясне відлуння навіть у космогонічних переказах американських індіанців чи певаї» [7, с. 57]. М. Костомаров виділяв три джерела витоків міфологічного мислення пранародів: 1) перенесення язичницьких ознак на природу, що оточувала людину; 2) уявлення про загробне життя і вшанування покійників; 3) вбачання таємничої сили у речах чи явищах та волхвування [29].

Праслов'янський міфологічний світогляд являє собою не лише оповідь про створення світу, а радше комплекс уявлень, за допомогою яких пояснювали природні й соціальні явища, а також обґрунтовували ритуали та обряди. Ця система вірувань відображала світобачення давньої людини та її взаємодію з Всесвітом. Дослідження української міфології ускладнюється через відсутність повноцінних писемних джерел, адже наявні свідчення про прадавні вірування мають фрагментарний характер. Крім того, усна традиція передачі міфів сприяла їх постійним трансформаціям під впливом різних чинників. Унаслідок цього реконструкція цілісної системи на основі збережених фрагментів є надзвичайно складною.

Говорячи про світоглядний пласт праслов'янських племен, О. Знойко виокремлює в ньому міфи різного етнокультурного походження, чітко виділяючи два періоди: перший – до часу трипільської культури, коли основним заняттям давніх племен було скотарство та полювання; другий – час трипільської культури, який пов'язується з переорієнтацією праслов'ян на землеробство. У сучасній системі фольклору міфічні елементи побутують і в епічній, і в ліричній (передусім пісенній) формі. З огляду на давність їхнього

походження, важко сказати, яка з цих форм була первинною. Вірогідно й те, що міфи могли виникати паралельно у різних формах [24].

За тематичним принципом міфи поділяються на декілька циклів. Найвідомішими з них є:

1. *Героїчні*. За часом виникнення – це найдревніші міфи. Герої в них виступають космічною категорією і втілюють в собі весь видимий світ. Вони наділені надприродними здібностями, можуть бути втіленням різних стихій або природних явищ, здатні розуміти мову птахів, звірів, риб. Дуже часто такий міфічний герой має напівбожественне або божественне походження.
2. *Космогонічні*. Це міфи, які розповідають про створення світу, елементів Всесвіту та виникнення життя. Маючи фантастичний сюжет такі твори репрезентували історії про виникнення усього живого навколо. До цієї групи також належать міфи про створення небесних світил та природних явищ. Так, в одному з них Сонце постає як красива панна в золотих шатах, Місяць — як парубок, що хоче з нею одружитись, але згодом закохується в Зорю. За це Сонце своїм мечем розрубє Місяця навпіл, і з того часу він стає щербатим. У міфах Місяць часто постає як цап, що басує з цапенятами (зорями), або як голова вужа, що ховається у Чумацькому Шляху.
3. *Антропogонічні та антропogогічні* переповідають про створення людини та її життя. Різні фантастичні оповіді інтерпретують процес появи людини на Землі. Наприклад, в одному з них мова йде про те, що людина під час народження отримує свою зірку-рожаницю. Прамати під час появи на світ дитини починає прясти нитку життя, прив'язавши її початок до зірки, а коли людина помирає, то перерізує нитку, і зірка падає.
4. *Тотемічні* – про тотемних предків різних племен. Сюди відносимо міфи про чоловіка та вужа (знак Дани), якого чоловік годуб молоком, і який потім за це віддячується (насправді вужі не їдять молока, його, очевидно, приносили в жертву вужам або богині Дані)! а також – про козу, козла (цапа), які є символом Перуна.

5. *Теогонічні* – про походження богів. Це – міфи про народження Місяця в сузір'ї Перуна, про народження Коляди, Дани, інших божеств, а також міф про Зорю, яка сповіщає про появу на світ богів та Різдво Всесвіту.

6. *Анімістичні* – це фантастичні оповіді про духів, що повністю наповнюють світовий простір. Сюди відносяться численні оповіді про водяників, лісовиків, домовиків, перелесників, русалок та інших міфологічних персонажів. Так, перелесник уявлявся крилатим змієм, який влітав уночі в хату і, вдарившись об підлогу, ставав красивим парубком, а водяник – володарем підводного царства.

7. *Календарні міфи* розповідали про річні цикли природи та обряди, пов'язані зі зміною пір року та господарською діяльністю. Ось, як в одному з них пояснюється зміна пір року: Живе золота Жар-Птиця (сонце), що може одним своїм пером освітити сад. Зимовий Холод її викрадає, але вона встигає знести золоте яйце, з якого навесні знову народжується джерело світла і тепла. Коли нова Жар-Птиця виростає, настає літо.

8. *Історичні* – це міфи про події, випробування та вчинки окремих персонажів (богів, героїв). Серед них – міф про Василіска – Дракона-царя, в якого голова півня (символ сонця, вогню), а тулуб і хвіст – жаби й змії (символ води). Поширеним був міф, який у різних формах зберігся до цього часу, про культ Золотого Плуга за царя Тарчитая і царевича Колоксая, а також міф про морську пані, в яку закохане сонце, і яка бризкає на нього водою. До цього циклу належать міфи про походження Дніпра та Дунаю з крові богатирів-богів та інші про виникнення річок, озер, гір тощо.

9. *Есхатологічні* – про кінець світу та потойбіччя [41].

Тісно пов'язаний з давньослов'янською міфологією і народний епос, зокрема легенди, перекази та бувальщини, які черпають з неї фабули, сюжети, мотиви та образи. Багато міфологічних елементів знаходимо і в казках, але вони відрізняються від міфічного світосприйняття своїм ставленням до дійсності (тобто не сприймаються як реальність).

Специфічні особливості міфічних оповідей:

- відображення тогочасної народної пантеїстичної свідомості, коли Бог ототожнюється з природою;
- алегоричність;
- наявність численних епітетів, порівнянь, метафор, паралелізмів, асоціацій;
- через невеликий обсяг твору прагнення пояснити важливі питання світобудови, появи людини на всього оточуючого на Землі;
- головні герої – вигадані персонажі, наділені надприродними здібностями та властивостями, яким під силу істотно змінити світо порядок;
- поєднання християнських релігійних уявлень із язичницькими віруваннями;
- дидактизм.

Зупинимося на характеристиці деяких найбільш відомих давніх божествах. На найвищому рівні пантеону виступають універсальні за своїми функціями божества – Перун і Велес, а також пов'язаний із ними жіночий персонаж – Мокош. Перун, що уособлює військову функцію, і Велес, пов'язаний із господарсько-природною сферою, є основними учасниками грозового міфу. Бог грози Перун, який перебуває у небесній сфері, переслідує змісподібного Велеса на землі через його викрадення худоби, людей чи, за окремими варіантами, дружини Перуна. Велес, у свою чергу, ховається під деревами, камінням або приймає обличчя людини чи тварини, змушуючи Перуна метати блискавки, що вражають землю, руйнують дерева і камені. Перемога Перуна завершується дощем, який сприяє родючості землі. Цей сюжет є широко поширеним у міфології індоєвропейських і слов'янських народів, де божества можуть виступати під іншими іменами, такими як Сварог (його «вогненні» сини Сварожичі), Дажбог, Яровіт.

Наступний рівень божеств у міфологічній ієрархії включає покровителів господарських циклів і сезонних обрядів, які репрезентують цілісні спільноти, таких як Род, Чур і жіночі божества (наприклад, Мокош). На наступному етапі знаходяться божества, що уособлюють абстрактні категорії – Доля, Лихо,

Правда, Кривда, Смерть, а також ті, що виконують спеціалізовані функції, як-от Суд. Уявлення про долю, удачу й щастя має зв'язок із загальнослов'янським коренем слова «бог»: багатий визначався як той, хто має бога або долю, тоді як убогий – як той, хто її позбавлений. На думку дослідників, образи деяких із цих божеств відображені у фольклорі, зокрема в казках. Ідея багатобожжя пояснюється зв'язком божеств із матеріальністю, обмеженістю та залежністю від природних явищ, адже вони є уособленням вищих сил природи. Таким чином, кожна природна чи соціальна сила, з якою взаємодіє людина, знаходить свій відповідник у божественному світі.

Інший рівень характеризується міфологізованою історичною традицією, в якій представлені герої епосу. Зокрема, у східних слов'ян це Кий, Щек, Хорив, а у західних – Чех, Лях, Крак. Протистоять їм міфологічні супротивники: чудовиська, змії, а згодом і такі персонажі, як Соловей-Розбійник. На нижчому рівні розташовані казкові герої, які є учасниками ритуалів та уособлюють нижчі сфери, наприклад, Баба-Яга, Чудо-Юдо, Лісовик, Водяник тощо. Найнижчий рівень включає неіндивідуалізованих, часто неантропоморфних істот, таких як нечисть, духи, а також персонажів, пов'язаних із певним міфологічним простором – від дому до лісових чи болотних територій. Серед них Домовик, Лісовик, Русалки, Мари, Мори тощо. У міфах також фігурують тварини, зокрема ведмідь і вовк, які можуть вважатися відображенням тотемістичних уявлень [61].

Одяг давньоруських княгинь відображав символічну модель світу через поєднання елементів, що мали глибоке сакральне значення. Верхня частина, що асоціюється з небом, включала головні убори, прикрашені солярними символами, та круглий вінець із підвісками, які нагадували дощові потоки (у селянській традиції – стрічки на вінку). Середня частина одягу була оздоблена вишивками, що уособлювали родючість і врожай, доповнена намистами та браслетами як символами багатства. Нижня частина, пов'язана з підземним світом, часто включала довгі кінці пасків, що завершувалися головами ящерів (у народному варіанті – китицями).

Дерево виступає моделлю потрійної вертикальної структури світу, що включає небеса, землю та підземний світ, а також горизонтальної структури, яка охоплює чотири основні напрями (північ, південь, захід, схід), асоційовані з чотирма вітрами. Воно також символізує життя і смерть через зображення зеленого та сухого дерева. Всесвіт сприймається як антропоморфний, де мікрокосм людини віддзеркалює макрокосм: людина є не просто його частиною, а скоріше зменшеною моделлю світу. Природні явища наділяються людськими рисами, емоційними станами та поведінковими характеристиками, що відображено, наприклад, у фразі: «Ничить трава жалющами, а древо з тугою до землі прихилилося» («Слово про Ігорів похід»).

У міфологічній свідомості людина виступає учасницею соціальних і родинних зв'язків, при цьому ще не існує чіткого розмежування між особистістю та зовнішнім світом, який інтегрується у всеосяжне природне буття. Людина не відокремлюється від «нелюдського»: її тіло сприймається як споріднене з природним ландшафтом, а його складові елементи ототожнюються зі складниками Всесвіту (плоть – із землею, кров – із водою, дух – із повітрям). Вищий сенс існування людини полягає у гармонійному зв'язку її життєвого циклу з циклами Всесвіту.

У первісному суспільстві інститут моралі в його сучасному розумінні ще не сформувався. Уявлення про моральність базувалися на протиставленні користі та шкоди, прибутку й збитку. Серед вірувань домінувала ідея, що навколишній світ є живим і, подібно до взаємин між людьми, із природою можна вступати у комунікацію, укладати угоди або навіть торгувати, приносячи жертви в очікуванні надприродного втручання. Магічні практики, ворожіння та гадання слугували засобами побудови взаємодії як із природним світом, так і з божественними силами [61].

У давнину людина формувала родинні стосунки не лише з іншими людьми, але й із тваринами. Це знайшло відображення в традиційній українській культурі, де збереглися обряди, такі як пригощання худоби на Різдво чи символічне «запрошення» ведмедя на весілля. Взаємодія людини з

довкіллям базувалася на принципі «Я – Ти», що передбачає взаєморозуміння і сприйняття іншої живої істоти. Для людини «Я-людини» світ був не лише об'єктом спостереження, а й суб'єктом емоційного сприйняття. Усі аспекти довкілля наділялися людськими характеристиками, оскільки неодухотворений світ у її уявленні не існував: усе сприймалося як наповнене життям. Клекіт грому, шелест листя чи удар каменя, який спричинив перешкоду, інтерпретувалися як прояви одухотвореності космосу.

У міфологічному світогляді світ осмислюється через систему бінарних опозицій, які структурують категорії простору, часу, соціальних характеристик, а також дуалістичні протиставлення сприятливих і несприятливих явищ (наприклад, доля–недоля, щастя–нещастя). Водночас абсолютне протиставлення життя і смерті є неможливим. У світогляді східних слов'ян життя і плодючість пов'язуються з божеством Родом, тоді як смерть асоціюється з Чорнобогом або Перуном.

Таким чином, ураховуючи зміст викладеного вище матеріалу, можемо виділити основні божества в міфах давніх слов'янських народів:

- *Сварог* – це син верховного бога Рода, який став зачинателем реального світу. Його основна мета – забезпечення творення оточуючого світу, розширення й удосконалення всього, що було створене Родом. Він непогано володів вогнем, а за допомогою вогню а працелюбності міг створювати будь-що. Від Сварога походять інші слов'янські боги та богині, які тісно були пов'язані з вогненно-небесною стихією.
- *Перун* – це син Сварога, бог вогню, який вміє керувати блискавкою, дощем, сприяє родючості і підтримує військову справу. Із собою він завжди мав великий молот і лук із вогняними стрілами. Захисту та підтримку з боку даного бога шукали за часів Київської Русі.
- *Лада* – богиня весни, любові і краси, покровителька шлюбу, гармонії і простого щасливого життя. Її уявляли молодою, красивою дівчиною, веселою і життєрадісною, яка своїм сміхом звеселяла і бадьорила все навколо.

- *Велес або Волос* – один із найзагадковіших богів, покровитель багатства і скотарства, музики та мистецтва, лісових тварин, ясновидців і волхвів. Із ним були пов'язані різноманітні легенди, оскільки його появу пов'язують ще з виникненням скотарства. Велеса описували як великого на зріст, кремезного богатиря, незмінними атрибутами якого був особливий пояс черес (предмет, де зберігалось багатство) і калита (гаманець із матеріальними благами).
- *Мара або Марена* – це одна з найбільш загадкових і водночас величних постатей у слов'янській міфології. Її образ об'єднує тематику смерті, води, нічної тиші та циклічності природи. Богиня символізує як завершення, так і новий початок, відображаючи зміну сезонів і невідворотність природних циклів. Її зазвичай зображують темноволосою жінкою з блідим обличчям, що підкреслює зв'язок богині з нічною порою доби та царством мертвих. Своім виглядом вона викликає різні емоції та почуття – від захоплення до ненависті й страху. Мара вважається покровителькою водної стихії, особливо стоячих вод, які асоціюються із заспокоєнням і кінцем руху. Вона іноді сприймається як праматір русалок, які живуть у водоймах і, за віруваннями, можуть заманювати людей у свій світ [25].

Таким чином, пантеон давньослов'янських богів має у своєму складі такі найвідоміші божества як Сварог, Перун, Лада, Велес, Мара. За уявленнями давніх людей всі вони були наділені надзвичайними здібностями та властивостями, виступали, могли захищати або навпаки шкодити. З ними були пов'язані погляди на життя людини, навколишній світ, процеси, що відбуваються в природі тощо.

1.3. Міфологічні сюжети та образи в українській літературі

У різних періодах розвитку української літератури міфологічні сюжети та образи по-різному знайшли своє відображення. Міф є ключем до

парадоксального поглиблення психологізму в художньому творі як засіб характеристики персонажів, жанротворення, сюжетно-композиційних особливостей.

Традиційний міфологічний сюжет у художньому творі зазвичай або інтерпретується автором у певний спосіб, або зазнає трансформації. Відтак, у межах такого підходу до використання міфу в літературі можна виокремити два основні шляхи міфологізації:

- аналіз традиційних міфологічних образів і сюжетів, що включає усунення міфологічних паралелей, актуалізацію окремих архетипів та міфологем, а також інтеграцію традиційних міфологічних сюжетів у нетрадиційний контекст;
- модифікація традиційних міфологічних сюжетів і образів шляхом їх осучаснення, пародіювання, травестування та формування антиміфу.

Ці два шляхи у всій різноманітності своїх виявлень широко репрезентовані в українській літературі різних періодів її розвитку. Зупинимось більш детально на деяких її аспектах.

Елементи слов'янської міфології вперше проявилися в давніх літописах та історичних пам'ятках літератури. Зокрема, у творі «Слово о полку Ігоревім» знайшли відображення вірування, стародавні культу природи, астральні культу, персоніфікація неживих предметів і сил, а також уявлення про сон, пророкування, замовляння тощо.

Сутність язичницького світогляду та його протиставлення християнству розкрито у драмі Ф. Прокоповича «Володимир». У ній, поряд із постатями київських князів (Володимира, Ярополка), зображені жерці (Жеривіл, Курояд, Піяр), біси, віщуни та ідоли, яким протиставлено апостола Андрія та ангелів.

Із розвитком белетристики та становленням нової української літератури елементи магії та міфології почали інтегруватися в сучасні жанри. Наприклад, у «Енеїді» І. Котляревського ці елементи представлені в описах ворожінь, стилізованих проклять, заклинань і народних вірувань. Також вони яскраво

виражені у творчості Г. Квітки-Основ'яненка, зокрема в оповіданнях «От тобі й скарб», «Мертвецький Великдень», повісті «Конотопська відьма» та інших [41].

Елементи найдавніших фольклорних жанрів широко представлені в літературній спадщині письменників-романтиків. Зокрема, вони знаходять вияв у баладах Л. Боровиковського («Маруся», «Віщба», «Чарівниця» та ін.), творах М. Костомарова, І. Срезневського («Корній Овара») та інших авторів. Картини ворожіння фігурують у поезії М. Маркевича («Приметы по коню», «Воронье кони»), а язичницькі міфологічні божества стають центральними образами у вірші М. Шашкевича «Згадка». Найяскравіший прояв міфології та магії спостерігається у творчості М. Гоголя, зокрема у збірках «Вечера на хуторі близ Диканьки» та «Миргород». Мотиви міфології та ворожіння також активно використовував Т. Шевченко. Яскравим прикладом є його поема «Відьма», а також образ косаря, створений на основі язичницьких уявлень про смерть, у вірші «Косар» із циклу «В казематі».

Прадавній пласт народного світогляду найбільш повно відображений у творчості М. Коцюбинського, зокрема в повісті «Тіні забутих предків». У цьому творі поряд із образами людей присутні міфологічні персонажі, такі як духи лісу, поля, мавки, Щезник, Чугайстер тощо. Окреме місце займають сцени магії та ворожінь, втілені через образи мольфара Юри та Палагни. Подібною за багатством міфологічного наповнення є драма Лесі Українки «Лісова пісня», де представлено низку міфологічних образів. Поетеса також творчо переосмислила міф про Перелесника в поезії «Як я люблю оці години праці». Повість Івана Франка «Захар Беркут» є розгорнутою опоетизованою картиною життя громади, що містить елементи поклоніння природі, зокрема сонцю, деревам і камінню.

Народна міфологія значною мірою знаходить відображення у творчості письменників переломної епохи. Яскравими прикладами цього є поетична збірка В. Пачовського «Ладі й Марені терновий огонь мій», де домінують міфологічні образи; язичницькі мотиви, що пронизують збірки Б.-І. Антонича «Три перстені», «Книга лева», «Зелена євангелія»; а також поезії

В. Бобинського, серед яких кульмінаційним втіленням зазначених мотивів виступає вінок сонетів «Ніч кохання» та збірка «Тайна танцю».

Народна міфологія виступає основою для драматичних творів і поем О. Олесья, зокрема «На зелених горах», «Над Дніпром», «Ніч на полонині», а також для збірки оповідань М. Івченка «Шуми весняні». Язичницька традиція, з її провідним мотивом сонцепоклонства, визначає змістову домінанту збірки П. Тичини «Сонячні кларнети» і його незавершеної поеми-феєрії «Дзвінкоблагитне». Міф про схід і захід сонця, інтерпретований як його поглинання вовком, відображений у поезії П. Тичини «Ми кажемо». Мотив заходу сонця, представлений як вбивство дівчини чорним вершником, знаходить своє художнє втілення в поемі М. Рильського «Марина». Окрім того, М. Рильський інтегрує язичницькі мотиви у вірші «Косовиця», використовуючи поетичні стилізації замовлянь до землі, вітру, сонця, хмар: «Гей ти, земле, хліборобська мати», «Гей ти, вітре, парубче співочий», «Гей ти, сонце, мудрий господарю», «Гей ви, хмари, турки-яничари», «Ясна водо, молодая вродо», «Сестро, сестро, ти зелена рута» [41].

Вірші В. Сосюри демонструють перегуки з жанром замовлянь, що яскраво проявляється у рядках «Минай, проклята ніч, минай!». У своїй творчості поет також неодноразово звертався до образів небесних світил, інтерпретуючи їх у контексті астральних культів. Водночас вірш В. Поліщука «Заклинання» є прикладом стилізації під давній жанр, що підтверджується фольклорним джерелом, відображеним в епіграфі «Роса плаче без голосу».

Новий етап інтеграції язичницьких мотивів у художню літературу пов'язаний із творчістю письменників Празької школи. Ці мотиви знайшли широке застосування у творах Є. Маланюка (збірка «Земна Мадонна»), О. Лятуринської (збірки «Гусла», «Княжа емаль», «Чар-зілля»). У збірці Ю. Дарагана «Сагайдак» відображено образи язичницьких богів і прославлення природних стихій, що відповідає світоглядним уявленням давніх русичів. Збірка Н. Лівицької-Холодної «Вогонь і попіл» позначена язичницьким еротизмом, у якому вловлюються відгомони українського фольклору.

Творчість О. Стефановича демонструє оригінальний синтез дохристиянської міфології (поезії «Див», «Див кличеть», «Над світом кличе чорний Див», «Перун» та інші, де зображено Ярила, Ладу, водяників, русалок тощо) і біблійних мотивів, утворюючи унікальне поетичне "двовір'я", співзвучне з двовір'ям народної творчості. Інтерпретацією язичницького жанру в художній формі є також вірш Ю. Липи «Прокляття».

У прозі ХХ століття простежується тісний зв'язок із давніми жанровими традиціями. Ю. Опільський у своїх творах, таких як «Іду на вас», «Сумерк», «Ідоли пануть» та «Золотий лев», звертається до мотивів дохристиянських вірувань. І. Сенченко у повісті «Руді вовки» досліджує аспекти життя первісного суспільства. Народна міфологія та вірування верховинців знайшли відображення в романі В. Гренджі-Донського «Сини Верховини», тоді як Д. Гуменна у романі «Золотий плуг (епізоди вивчення Мадієм давньої Скіфії)» звертається до міфологічних та історичних образів стародавньої Скіфії [41].

Іншою формою міфотворчості є розробка авторського міфу. Виходячи з існуючих теорій міфу, письменник організовує наратив за аналогією з давніми ритуально-міфологічними текстами, створюючи унікальну систему міфологем і формуючи конкретно-історичний простір і час відповідно до законів міфологічного часу та простору. Незважаючи на універсальність принципів міфологічного мислення, що відтворюються авторами, процес створення авторського міфу характеризується значною різноманітністю, як у методах, так і в функціях, що виконуються в загальному контексті твору.

Міфологічне структурування й семантизація простору стає невід'ємною частиною ліричних циклів перших десятиріч ХХ ст. (лірика П. Тичини, М. Рильського, М. Зерова, Ю. Клена, М. Драй-Хмари, В. Поліщука, Е. Блакитного, О. Мандельштама, М. Волошина).

Сучасні поезії, насичені язичницькими мотивами, образами чаклунів, князівен-ящірок, містичних звірів, народним анімізмом та елементами язичницьких ритуалів, представлені в творчості В. Свідзинського (збірка «Поезії»), В. Нечерди («Лада»), а також у численних збірках І. Калинця,

зокрема: «Вогонь Купала», «Світогляд Святовида», «Звениславині купава», «Дванадцята сумна книжечка», «Тринадцять алогій», «Міф про козака Мамаю», «Ладі і Марені» та інших. Подібна тематика простежується також у збірках Ірини Калинець, таких як «Лісовий Никифор» та «Оранта».

Слов'янська міфологія стала основою для формування української химерної прози 1970-х років, зокрема у творах В. Земляка, таких як «Лебедина згряя» та «Зелені млини», В. Дрозда – у повістях «Ірій», «Самотній вовк», новелах «Сонце», «Три чарівні перлини», «Білий кінь Шептало» та романі «Листя землі», а також В. Шевчука, зокрема у його романі «Дім на горі» (друга частина – «Голос трави»), що містить низку оповідань, які відображають народну демонологію: «Відьма», «Перелесник», «Свічення», «Перевізник», «Чорна куля» та ін.

Важливе значення міфологічні сюжети мають у творчості сучасних драматургів, оскільки родово-жанрові характеристики зразків художньої творчості сприяють їх авторській інтерпретації. Така тенденція спостерігається у творах А. Багряної «Є в ангелів від лукавого», Я. Верещака «Моя душа зі шрамом на коліні», О. Вітера «Станція», Н. Ворожбит «Зерносковище», Л. Волошина «Ще одна притча про любов. Ельза», О. Гаврош «Ромео і Жасмин», О. Погребінська «Дев'ятий місячний вал», Т. Добрушина «Ніжність», Т. Киценко «Бал бетменів», С. Кисельов та А. Рушковський «Єврейський годинник», М. Ладо «Дуже проста історія» та інші твори [41]. У зазначених творах автори зберігають основні константи відомих традиційних сюжетів, образів і мотивів із активним використанням легендарно-міфологічних структур, що мають високий рівень семантичної універсализації і постають у свідомості реципієнта як образи-символи. Відтак, сучасна національна драматургія активно інтегрує традиційний міфологічний сюжетно-образний матеріал, що свідчить про тенденцію не лише до повторного освоєння знайомих тематичних елементів, але й до прагнення утвердитися в сучасному художньо-мистецькому просторі шляхом актуалізації перевірених формально-семантичних кодів.

Таким чином, виходячи зі змісту вище викладеного матеріалу, можемо констатувати, що міфологізм української літератури різних періодів її розвитку дозволяє синтезувати в художніх творах елементи, образність, сюжетність стародавньої культури з цікавими філософськими концепціями відповідної епохи й композиційно-стильовими знахідками письменників світової.

Висновки до розділу 1

У результаті студіювання наукової та довідникової літератури можемо окреслити зміст базових понять магістерського дослідження: «проза», «міф», «міфопоетика», «фентезі»:

- проза – це невіршована мова, мета якої – передати авторське світобачення через низку художньо-виражальних засобів та дотриматися принципів єдності форми і змісту в художньому творі;
- міф – фантастична, вигадана історія про походження світу, людини та всього живого, яка в поетизованій формі відображає світогляд давніх людей;
- міфопоетика – один із розділів поетики, яка охоплює вивчення міфологічних архетипів та образів та їх трансформацію в контексті певного твору чи культурної традиції;
- фентезі – це неоміфологічна повість про фантастичні пригоди різних умовних героїв.

Було доведено, що українська міфологія – це невід’ємна частина світоглядної системи праслов’ян, за допомогою якої відбувалося формування їхніх поглядів на навколишнє середовище. Вона слугувала засобом осмислення природних явищ і створення механізмів захисту від негативних впливів, зокрема зовнішніх загроз або локальних уявлень про «нечисту силу».

Праслов’янські міфи поділяються на декілька тематичних груп, кожна з яких має своє ідейно-тематичне спрямування і розкриває певні аспекти життя давніх людей: героїчні, космогонічні, антропологічні, тотемічні, теогонічні, анімістичні, календарні, історичні, есхатологічні.

У різні періоди розвитку української літератури спостерігається використання письменниками-класиками відомих міфологічних сюжетів у творах різних родів і жанрів: поезії, епічних і драматичних творах.

РОЗДІЛ II

ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ МІФОЛОГІЧНИХ СЮЖЕТІВ ТА ОБРАЗІВ У ТВОРЧОСТІ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

2.1. Химерний світ чарівних істот праукраїнської міфології у прозі Дари Корній

Дара Корній (справжнє ім'я – Мирослава Іванівна Замойська) – відома сучасна українська письменниця та журналістка. Псевдонім Дара Корній обрала не випадково: ім'я її доньки Дарина, а Корній – дівоче прізвище матері. «Відтак псевдонім утворився від двох найдорожчих мені жінок», – згадуватиме письменниця.

Вона народилася 20 вересня 1970 року на Волині. Вищу освіту майбутня мисткиня здобула в Українській академії друкарства на журналістсько-редакторському відділенні. Є викладачем Львівської школи мистецтв.

З раннього дитинства майбутня письменниця любила читати і слухати різноманітні перекази, які в художньому стилі розповідали батько з матір'ю. Як правило, це були фантастичні історії про вигаданих персонажів, дуже часто міфологічних істот. І вже тоді у Дари з'явилося бажання знати про міфологію більше, вивчати, пропагувати і доносити її до сучасних реципієнтів. Інколи трапляється так, що жінка навіть подумки опиняється в нереальному, вигаданому світі, де проживають нереальні істоти. Дуже вдало письменниця використовує різноманітні замовляння, звернення до ворожок і цілителів.

Дівчина вірила в існування різних сил та істот, бо виховувалася в атмосфері тісних зв'язків людини з природою: бабуся завжди розмовляла з оточуючим, дідусь, перебуваючи в лісі, зазвичай привозив малій онуці гостинці від перелесника чи якоїсь іншої міфологічної істоти. Тому про наявність фантастичних персонажів Дара знала ще з дитячих років і поступове формування її як майбутньої письменниці відбувалося саме в родині, в затишній сімейній обстановці, де її всі любили.

Рідні, знайомі місця дали поштовх до літературної творчості. Пізніше вона буде згадувати: «Якби не Волинь, мене не було б як письменниці...кожного з нас живить те середовище, в якому ми живемо з дитинства...Мої улюблені казки – ті, які розповідали бабуся і дідусь...З дитинства знала, що не всі мавки добрі. Але є мавки, які годні допомогти людині. Такі трохи містичні історії були для мене дуже природні та справжні...» [5].

Перший твір прозаїк написала для своєї доньки. Дівчинці дуже подобалися вампірські саги Стефані Маєр, які дитина дуже часто переказувала матері. Майбутній письменниці не подобалося те, що сучасні діти надзвичайно гарно знають чужу міфологію, а натомість своя національна, рідна залишається поза кутом їхнього зору. Тому Дара Корній і написала роман «Гонихмарник» з метою залучення підростаючого покоління до національних художніх надбань.

Своїми літературними вчителями-наставниками Дара Корній уважає С. Кінга, Дж. Толкіна, Лесю Українку, їй подобається творчість П. Коельо, Г. Гарсія Маркеса, Ф. Кафки і В. Лиса.

Вдало дебютувавши в 2010 р. у «великій» прозі «Гонихмарником», Дара Корній нині є автором 8 романів, серед яких також «Тому, що ти є» (2010–2011 рр.), «Зірка для тебе» (2012 р.); «Зворотний бік світла» (2012 р.) і «Зворотний бік темряви» (2013 р.) (дві частини циклу, «Зворотний бік сутіні» ще не виданий); «Щоденник Мавки» (2013-2014 рр.), а також «Зозулята зими» (2012 р.) і «Крила кольору хмар» (2014 р.). Останні дві книги написані у співавторстві з Талою Владмировою (Таміла Тарасенко) – автором переважно оповідань, але домінантність ролі Дари Корній у цьому творчому тандемі очевидна.

Дилогія соціально-психологічних романів «Сузір'я Дів» і «Місяцівна» ознаменувала нові грані творчості прозаїка. Ці книги мають реалістичне підґрунтя, містять елементи містики і за словами самої авторки, «в них жіночі долі повиті чорними і червоними нитками» [5]. Щоб написати згадані твори, їй довелося зануритися в історичну прозу, дослідити життя однієї родини, поспілкуватися з психотерапевтами і екзорцистами, відвідати в'язницю та психіатричну лікарню.

У творчій спадщині Дари Корній є твори, що мають суто етнографічний характер. Так, у 2009 році, коли вона закінчила працювати над своїм першим романом «Гонихмарник», то зіткнулася з проблемою відсутності будь-якої науково-популярної, довідкової літератури, що стосувалася б вітчизняної міфології. Письменниця знала антологію Войтовича, опрацьовувала низку наукових статей і розуміла, що вся ця інформація стосується, як правило, більше наукового підходу чи обґрунтування, без популяризації української міфології. Відтоді митскиня почала серйозно займатися збиранням фольклорного матеріалу в різних наукових джерелах, спілкувалася з людьми похилого віку та навіть карпатськими мольфарами для свого домашнього архіву.

Згодом Дара Корній зрозуміла, що зібраний і устаткований нею матеріал може стати основою для серйозного наукового дослідження або довідкового видання з української міфології. Вона час від часу зверталася до відомих їй науковців з пропозицією написати на цю тему щось популярне, не наукове, для широкого загалу читачів. Отримавши відмови, вона вирішилася сама взятися до роботи і зробити такий довідник.

У процесі роботи, маючи великий обсяг матеріалу, авторка зрозуміла, що вийде за межі однієї книги. І, відповідно, з'явився задум написати чотири книги про чарівних істот українського міфу. Відповідно вже надруковано три з них: про духів природи, домашніх духів та духів-шкідників. Планується вихід у світ четвертої частини про чарівних звірів української міфології.

Працюючи над книгами, Дару Корній не залишала думка про те, що українська міфологія є малодослідженою, а це, за її переконаннями, «земля, яку варто відкрити, і щоб обов'язково в школі вивчали, адже це найважливіше» [2].

У творчості Дари Корній гармонійно поєднуються елементи реальності та містики. Авторка зображує звичайних людей, які переживають найглибші почуття, зокрема палке взаємне кохання. Проте це кохання спрямоване не до людини, а до істоти з іншого, паралельного світу [42].

Захоплення старовиною є однією з ключових тенденцій сучасної української літератури. Зокрема, звернення до міфології, за словами Дари Корній, набуває особливої актуальності, оскільки сучасна молодь демонструє значний інтерес до іноземних культур, водночас недостатньо знайомлячись із власним культурним надбанням.

Аналізуючи творчість Дари Корній, Г. Пагутяк зазначає: «Природність, невимушеність – це дуже великий плюс для фантастичного твору. Письменниця після вдалого дебюту романом «Гонихмарник» іще раз підтвердила мою підозру, що її покликання в літературі – це фантастика на міцній етнографічній основі: Волинь і Карпати, а також слов'янське язичництво... Проза Дари Корній пахне польовими квітами і полином, вітром свободи, для якого не існує перешкод у вигляді літературних канонів і штампів» [50].

Зупинимось на аналізі одного із найвідоміших романів Дари Корній «Гонихмарник» (2010), що став літературним дебютом письменниці. Твір приніс авторці третю премію літературного конкурсу «Коронація слова» в номінації «Роман», удостоєний відзнаки «Дебют року» від видання «Друг читача» та став лауреатом премії асамблеї фантастики «ПОРТАЛ-2011» – «Відкриття себе» імені Володимира Савченка. Після його публікації Дара Корній отримала неофіційне звання «української Стефані Маєр».

Роман написаний у жанрі міського фентезі. У центрі розвитку сюжету – історія кохання між людиною та істотою із паралельного світу (гонихмарником). Місце дії змінюється: сповнений легенд і таємниць Львів, красиві Карпати, непримітне волинське село, Лондон. Авторка вдало поєднала реальність і карпатську міфологію.

Центральним образом роману є постать чарівника, тип якого широко представлений в українській міфології. У праці «Українська міфологія» В. Войтович подає таке народне бачення образу чарівника: «Чарівник (чаклун, чародійник, кавник) – персонаж нижчої міфології, реальна особа, яка наділена демонічними властивостями і здатна впливати надприродним чином на долю інших людей. Розрізняють шкідливе чаклунство і таке, що приносить користь

<...> Вони вміють передбачати майбутнє, відвертати або насилати хвороби на людей і шкодити худобі; відвертати чи викликати дощ. Залежно від стосунків з природою чарівник постає як ворожбит, чорнокнижник, хмарник, градівник» [9, с. 392].

Гонихмарник, градівник – людина, яка вмє відвертати град, відводити хмари й дощ, як і хмарник знає мову тварин і птахів.

У романі Дари Корній «Гонихмарник» гонихмарник-дводушник має надзвичайні сили, бо в ньому не лише людська душа: «Дводушник, унученько, то напівлюдина, напівнечистий. Часто він допомагає, приганяючи під час посухи хмари, як ото тепер, але буває, що принаджує град і грози, навіть смерчі. Та коли його розсердити, – веде неквапом бабуся, перебираючи навпомацки в'язальні спиці» [28, с. 96].

Гонихмарника-градобура (Сашка) не можна вважати суто демонічним; навпаки, поняття «дводушник» у авторки набуває глибокого філософсько-символічного змісту. Цей персонаж, як і будь-яка людина, поєднує в собі протилежні начала – добро та зло – і виявляє здатність до проявів доброти. Вміти розрізнити ці речі, визначити свою життєву дорогу в напрямку добра чи зла – завдання кожної людини: «Аліна не погодилась із матір'ю. Розуміла, що не все так однозначно. Коли Бог дарував людству веселку, він ніби натякав – світ не чорно-білий, він має барви, має відтінки. І сонце народжує тіні, а ніч найтемніша завжди перед світанком» [28, с. 77].

Бабуся Орина, добре розуміючи сутність оточуючого світу, ділиться з онукою своєю мудрістю: «Світ, дитиночко, не чорно-білий. То, що вчора здавалося добром, легко може стати нині злом, і наоборот теже буває...До церкви дводушник із легкістю заходить, тіко не хрестиці. Ніхто йому того не боронить. Часи такі. Бог із лозою з неба не злізе» [28, с. 78]. Отже, враховуючи характеристику гонихмарнику, подану письменницею в романі, можемо зробити висновок про наявність двох сторін у його характері: темної і білої, добра і зла, позитивного і негативного начала.

Аліна, одна із головних персонажів у творі, кохана Кажана, теж є своєрідною особистістю, не схожою на інших. Вона – нащадок Діда-характерника (химородника), знахарка, спадкова травниця, яка має на своїй долі відчуті родові прокляття. Тому її погляди на свій, переконання були зовсім іншими, ніж в оточуючих, вона вмiла помічати і відмічати те, що іншим було не під силу: ««О, так! Творець – художник, геніальний митець. Як ти думаєш, що отримаєш, коли змішаєш усі барви веселки? Вірно, білий колір. Напевне, Богові стало нудно, і він взяв і розділив білий колір на спектри. Тобто подарував людям веселку. Хороший задум, справді божественний. Проте люди, як завжди, зуміли і тут напартачити: взялися змішувати фарби, не завжди вмiло. Змішали червоний, зелений та синій – зродилося сіре марево. Так, лише сіре, бо чорне – це лишень відсутність потоку світла, тобто немає що псувати» [28, с. 79].

Оточуючий світ Аліна не хотіла сприймати. Різні наукові винаходи теж були для неї неприйнятними, вона хотіла бути десь у своєму світі, чистому, далекому від реальності.

Аліна, як представниця свого роду, демонструє особливе сприйняття навколишнього світу, яке загалом має пантеїстичний характер. У кожній частині природи вона бачить живу душу: «Краса Карпат завжди вражала Аліну. Їй здавалося, що тільки тут вона може дихати на повну силу. Це так, ніби у твоїх легенях відкриваються до пір незвідані шлюзи і туди щедро, разом з ароматом сосен, вливаються ці гори – сильні й величні, красиві й неповторні. І ти відчуваєш, що ти тут не лише гість чи не просто гість... Ти – частина того, що люди називають природою, і гори вже давно жили в тобі, снили, марили тобою чи ти ними. Ти можеш тільки прийняти їх щедрі обійми, навчитися жити в них. Але в жодному разі не пручатися – бо тоді вони тебе задушуть в обіймах» [28, с. 91].

Молода дівчина настільки органічно інтегрується в природне середовище, що оточуючі сприймають її як невід'ємну частину пейзажу, небесного простору, сонячного світла та руху вітру. Така гармонія з навколишнім світом є

характерною рисою язичницького світогляду, що пронизує весь аналізований твір: «Вітер скинув з її голови бандану, і волосся ореолом кружляє над головою, мерехтливо створюючи зелено-русявий вінок. Блакитні очі юнки тут під небом зливаються з ним, і такий простір і глибина в них, що так і кортить пірнути в це небо й більше не вертати. Бо хіба є у неба дно? Хлопці стоять збентежені, повідкривавши від здивування роти, приголомшені побаченням та почутим. Дівчина була ніби чужа і разом із тим така рідна, невід'ємна частика сонці, неба, вітру, заплутаного в її волоссі» [28, с. 94].

Кохання між Аліною та Горихмарником було зумовлене її долею, оскільки в родині дівчини існувала давня традиція, яка передбачала інтерес Горихмарника до жінок цього роду. Проте лише в небагатьох випадках це захоплення переростало у справжнє почуття. Побачивши в Горихмарнику не потворну істоту, здатну поневолити душу, а людину, Аліна доклала всіх зусиль, щоб врятувати його людську сутність від цієї пастки.

У творі важливою є ідея про те, що справжнє кохання має силу долати будь-які перешкоди. Зокрема, подолавши зло, яке було присутнє в її коханому, героїня Аліна усвідомлює, що повернути душу чоловікові можливо лише ціною відмови від спільного майбутнього щастя. Прокинувшись, він втратить пам'ять про неї та не зможе її впізнати. Таким чином, саме через жертву на благо іншого стає можливим врятування колишнього Гонихмарника.

Головна героїня демонструє готовність пожертвувати власним почуттям заради збереження життя Сашка. Відчуваючи глибоку любов до Кажана, Аліна свідомо приносить своє кохання в жертву, адже любов, за її розумінням, передбачає здатність до самопожертви заради іншого. У сюжеті авторка реалізує ідею майбутньої зустрічі Сашка та Аліни за обставин, коли лише Аліна знає про їхню спільну історію. Сашко, своєю чергою, вважає, що знайомиться з нею вперше. Таким чином, авторка стверджує концепцію невідворотності людської долі та всеперемагаючої сили кохання: «Кохання – це Сонце. Народжена нова зірка, наднова. Сонце починає свою впевнену ходу небом. Внизу зелені вишиванки лісів, ланів, різнобарв'я трав, блакить води. Стежками-

мережками збігають додолу сонячні промінці, ніжно пестчи ту вишивку, весь білий світ. .Я тобі вірю <...> Бо кохання – то Сонце!»; «Хіба є щось сильніше від любові? Так, любов прощає і бореться до кінця. Зазвичай вона перемагає, коли ти впевнений у ній і в собі теж» [28, с. 161].

Рід Аліни вирізнявся своєю давністю, корінням сягаючи епохи козаків-характерників, одним із яких був її предок. Характерною рисою цієї традиції було передавання знань по чоловічій лінії. Однак у творі Дари Корній створено образ сильної жінки, здатної боротися зі злом нарівні з чоловіками, що підкреслює прогресивність авторської концепції.

Таким чином, кохання між головними героями виходить за межі звичайного почуття, набуваючи форми самопожертви заради іншої людини. Це почуття спонукає героїв до подвигів і готовності віддати життя, якщо це буде необхідно для порятунку коханого.

Відповідно назва твору є символічною: гонимарник уособлює не лише здатність до надлюдських учинків, але й уміння розігнати сірі хмари, які закривають сонце в твоєму житті в метафоричному сенсі.

Особливу увагу заслуговує сміливе й оригінальне прагнення авторки досліджувати демонологічні образи національної міфології, наділяючи їх позитивними моральними характеристиками. Події роману розгортаються в контексті багатой фольклорної традиції, що виявляється у використанні міфологічних, апокрифічних, топонімічних легенд, переказів, народних пісень та замовлянь. Фольклорний елемент виступає суттєвим і динамічним чинником, який впливає на розвиток сюжету.

У романі-фентезі персонажі здебільшого представлені як ексцентричні або незвичайні особистості. Вони відрізняються від загальноприйнятих норм у своїх діях, мріях і стилі життя. Авторка вважає, що саме такі нестандартні індивіди є істинними представниками людяності, не обмеженими сучасними уявленнями про «норму». На її думку, саме ці особистості втілюють надію на майбутнє та продовження існування світу: «ті, кого той світ називає диваками, вони і рухають землю, не даючи їй затхнутися, як старе болото, що заросло

ряскою й перетворилося на суцільний сморід. Диваки, люди без масок, без личини. Вони, мов ті живі струмочки, що наповнюють драговину з моралістики, марноти і маргінесу, вданого гламуру цілющою водою» [28, с. 100].

У романі стверджується ідея важливості збереження людиною цілісності власної особистості, а також здатності розпізнавати в собі та інших як позитивні, так і негативні риси, високе і низьке. Твір спрямований на формування усвідомлення необхідності уникати категоричності у судженнях та не піддаватися стереотипним уявленням. Перед тим як оцінювати інших, слід критично осмислити власні дії та спробувати зрозуміти точку зору іншої людини: «Не гірше від Гонимарників вміємо обдурювати, зраджувати, вбивати. І не в кожному з нас щось сидить, бо коли б таке було, то легко можна було б списувати на покруча власні гріхи! Ми, люди, маємо право вибору» [28, с. 100].

Ідейний зміст роману вирізняється глибиною та багатогранністю, виходячи за межі простого протиставлення зла і добра. Твір спонукає до осмислення складності й неоднозначності цих категорій, заохочує читача до уважного сприйняття навколишнього світу та віри в можливість дива. У структурі роману інтегруються елементи української та інших національних міфологій, що свідчить про його інтертекстуальний характер, спрямований на осмислення цілісності світової культури та дослідження глибин людської природи.

Отже, використані авторкою міфологічні мотиви, сюжети, образи сприяють увиразненню складного символічно-філософського ідейного змісту твору. Письменниця презентує власну міфопоетичну модель сучасного світу, реалізовану в системі міфологічних образів, символів та архетипів. Завдяки поєднанню у творі елементів української та інших національних міфологій, «вічні» питання людського життя набувають сучасного змісту.

Ще один роман-фентезі Дари Корній «Зворотний бік світла» є репрезентативом її ідейної концепції щодо використання міфологічних образів

у літературі. Це перший із творів циклу про незвичайну долю безсмертної дівчини Мальви. У студії «Україна без гоблінів», присвяченій оглядові творчості Дари Корній, Г. Пагутяк вказує на наявність глибокої філософської проблематики в романі: «Найголовніше в новій книзі – материнська любов до всього Суцього, де навіть зло заслуговує на співчуття. Я думаю, ви це відчуєте, читаючи книгу, а якщо не відчуєте, то мусите замислитись, чи не став ваш світ сірим, чи не втратив він здатності реагувати на світло і темряву <...> Юних ця книга підтримає, зрілих змусить по-іншому подивитись на молодше покоління і згадати втрачені можливості, а всім разом – перевірити себе на те, чи здатні ми відчувати, яким коротким є наше людське життя і як багато потрібно зробити, щоб не шкодувати за марно витраченим часом, коли доведеться зачинити за собою двері [50].

Події у романі відбуваються за межами реального часу і простору, хоча основним тлом роману є Сарматська земля (Україна). Дара Корній описує Забуте Озеро, поселення Білих Вурдалаків, поселення Хижих вовкулаків, Калинову гору, Вічевий майдан, Коляду, що свідчить про активне побутування цінностей язичницької доби.

Центральні персонажі твору: світла Птаха і темний Стриг, будучи представниками протилежної сутності людського існування, кохають один одного і навіть живуть у шлюбі: «Це була «баталія» думок двох непримиренних опонентів, Стриба та Птахи. О, так! Та сама Птаха, друга половинка Стриба. Як уживаються поруч вогонь та вода – для всіх і досі таємниця. Суперечки цих двох та їх раті тривали не один день. Здавалося, вони могли сперечатися від одних уродин Сонця до наступних, і то часу не вистачить, а дійство те завше супроводжувалося і різними дивацтвами зі зброярні безсмертних» [28].

Навіть зовнішній вигляд персонажів указував на їхню протилежність. Так, Стриг (син Стрибога) високий на зріст, кремезний, фізично розвинений чоловік, одягнений у чорний плащ, чорний капелюх, за допомогою якого він приховував очі, за спиною рушниця і чорна сумка в руках. Він здався містичною особою, не схожою нічим на оточуючих. Герой поведився зверхньо,

вважаючи людські проблем не вартими його уваги. Тому і з мешканцями Яровоті він не знаходив спільної мови, хоча проживав там не одну сотню років.

На противагу даному персонажу змальована в романі Птаха – красива, тендітна молода жінка, привітна і ввічлива. Не дивлячись на те, що була безсмертною, вона завжди приходила на допомогу тим, хто цього потребував, лікувала хворих травами, зцілювала душі гарним словом, створювала образи-заслони, щоб хвороба відступала. Інколи Стриб не розумів мотивів учинків своєї дружини, але вплинути на неї не міг.

Таким чином, Стриб і Птаха були представниками різних сил – Добра і Зла. Це протиборство відчувалося між ними, але письменниця, створивши дані образи, в черговий раз доводить, що кохання – це сила, що здатна подолати суперечності, примирити та розв'язати непорозуміння. Через кохання, за задумом Дари Корній, можна подолати зло, щоб бути ближчим до добра. Це, відповідно, й зробив у творі Стриг заради кохання до Птахи: «<...> гордовитий, трішки манірний Стриб та його подруга Птаха завжди здавалися оточуючим саме отим поєднанням непоєднуваного. Однак, коли Стриб дивився на Птаху, в очах його таки світало, не було там звично темної ночі, а сходило Сонце» [28, с. 175].

Дещо нелогічним виглядає такий союз із огляду на минуле Стриба і Птахи: колись він знищив її світле поселення, вбив її родину, а вона, проте, зуміла йому не лише простити, але й по-справжньому покохати. Можливо, так авторка утверджує ідею всепрощення, доводить здатність світлих сил прощати навіть найтяжчі провини.

Симпатизуючи своїй героїні, Дара Корній висловлює думку про те, що в світі існує нерозривний зв'язок між світлом і темрявою, добром і злом: «Всі ми однаково діти божі, – відповідала гостро на Стрибові дорікання жінка. – Бо все у світі взаємопов'язано – і рух Сонця, і смерть людини, і народження смертної людини, і народження безсмертного. І наш змішаний світ, один з безлічі! Кому я це пояснюю, наймудрішому серед найдурніших?! Невже? О, Свароже! Наш

світ так влаштований, що поруч мешкають і безсмертні, і звичайні люди. І ми потрібні одне одному» [28, с. 166].

Відповідно до сюжету твору (першого в тематичному циклі), зав'язкою подальших подій є народження Мальви, яка має обрати, на чийому боці вона буде вершити долю світу: на боці світла чи темряви. У ситуацію вибору ставить Птаха і Стриба, говорячи про те, що час зробити правильний вибір настав. Адже вже немає можливості ховатися за її спиною, потрібно подорослішати і обирати самому. Таким чином, назва твору – символічна. У ній поєднана діалектична закономірність зв'язку між світлом і темрявою, добром і злом. У романі звучить думка про неоднозначність, складність начебто усталених істин, стереотипів, уявлень, бо навіть на сонці є плями. Добро не може бути абсолютним добром, а зло – абсолютним злом. І людині необхідно визначитися в такому непростому світі – бути провісником зла чи добра.

На початку твору авторка інтригує читача походженням ще однієї героїні Мальви, зазначаючи, що вона – ніби звичайна дівчина зі Львова, але насправді є незвичайною, безсмертною. Адже її батько – безсмертний, мати – жінка-воїн із племені амазонок. Але склалося так, що Мальва виховується у звичайній смертній родині. Про себе вона дізнається за допомогою надзвичайно світлого персонажа, безсмертної жінки на ім'я Птаха, яка врятувала їй життя при народженні. Після розкриття правди наступне життя дівчини – це приготування до випробувань, подорожей, пригод і тривалої боротьби.

У фіналі твору важливою є сцена прощання Птахи з Мальвою, яка іде до «темних», щоб зрозуміти вчинки батька (Стриба) і схилити його на бік світла: «Птаха сумно зітхнула. Чи правильно вчинила? Могла ж відмовити Марі категорично. Бо чи готова Мальва зустрітися з темним боком ніс до носа? Ще так багато вона має дізнатися, зрозуміти, отримати та віддати» [28, с. 196].

Філософський аспект роману підтверджується низкою афористичних висловів Дари Корній, які не лише доповнюють характеристики персонажів, а й розкривають її світоглядну позицію. Наведемо деякі з них:

- У світлі дуже важливо не загубитися, не втратити себе;

- Світло завжди світло, з якого боку до нього не придивляйся;
- Світлий бік – недосконалий. Навіть Вчитель про це знає та чемно мовчить, бо ми самі врешті вирішуємо, наскільки ми світлі, наскільки інші і наскільки досконалі;

Отже, у проаналізованих романах української письменниці давньоукраїнські міфологічні координати поєднані з елементами зарубіжних міфологій, інтертекстуально зумовлені сюжетно-художніми вимогами сучасної світової літературної та кінематографічної фантастики.

Творчість Дари Корній знаменує новий етап у розвитку сучасної української літератури, зокрема фентезійного жанру. Через образи Горихмарника, Стриба, Птахи авторка глибоко й багатогранно розкриває тему кохання, акцентуючи увагу на його ключових рисах: жертвності, вірності та силі духу. Автор підсумовує, що кохання здатне робити людину сильнішою, незалежно від її статі.

Ураховуючи викладений вище матеріал можемо виокремити характерні риси творчого методу Дари Корній:

- популяризація української міфології, використання її сюжетів та образів у змісті власних прозових творів;
- експериментування в жанрових різновидах авторських творів: роман-міф, роман-фентезі, міський роман-фентезі, філософський роман, роман-диалогія;
- співіснування двох світів: реального (буденного) і вигаданого (фантастичного);
- чіткий поділ персонажів на позитивних і негативних, представників світла і прихильників темряви;
- висвітлення низки філософських проблем: життя і смерті, місця і ролі людини, сенсу життя, протиставлення позитивного і негативного в людині, боротьба між добром і злом;
- афористичність авторського висловлювання;
- інтертекстуальність;

- детальні описи, художні пейзажі – важливий елемент формо-змістової організації прозових творів письменниці.

2.2. Особливості відображення міфологічних образів у художніх творах

С. Плачинди

Сергій Плачинда (літературний псевдонім Сергій Кожухар) – відомий український письменник, літературний критик, публіцист, член Спілки письменників України. Він з'явився на світ 18 червня 1928 року на Кіровоградщині у родині простого селянина. Трудову діяльність розпочав ще навчаючись у середній школі (токаря у механічних майстернях радгоспу, співробітник однієї з районних газет). Вищу освіту отримав у Київському державному університеті, потім були роки навчання в аспірантурі.

Маючи філологічну освіту майбутній письменник багато уваги приділяв написанню наукових розвідок літературознавчого спрямування. Так, з-під його пера вийшли у світ низка монографій: «Композиція і характери в новелах Ю. Яновського» (1957), «Майстерність Ю. Яновського» (1969), перша книга в пост сталінській Україні про О. Довженка «Олександр Довженко» (1964). Митець уперше опублікував невідомі «Щоденники» О. Довженка.

Починаючи з 1948 року С. Плачинда тривалий час співпрацював із республіканськими журналами та газетами, друкуючи нариси й оповідання. Одним за одним були надруковані низка його творів: книга нарисів і оповідань «Кам'яна веселка» (1959), повість «Таня Соломаха» (1959), книжка-нарис «Брати Місяця» (1959), книга історичних повістей «Неопалима купина» (1968). Все своє життя він присвятив публіцистичній, видавничій та літературній діяльності. Працював завідувачем відділення публіцистики газети «Літературна Україна», очільником відділу прози у видавництві «Молодь», старшим науковим співробітником Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії. Активно і серйозно займався дослідженням праісторії та найдавнішої української міфології.

Творчість С. Плачинди – різножанрова і різнотематична, спрямована на виховання підростаючого покоління та передачу життєвого досвіду. Найбільш відомими серед творчого спадку є: повісті «Синьоока сестра» (1962), «Де лани широкополі» (1963), «Дума про людину» (1974), «Взяти на себе» (1981), книги нарисів «Кам'яна веселка» (1962), «Степові невгомони» (1962), «Там, де тихая Вись» (1977), публіцистичні роздуми «Куди йдемо?» (1989); книжки казок для дітей «Мандрівець із Піщаної Галявки» (1967), книги історичних повістей «Київські фрески» (1982), «Козаки в Дюнкерку» (2003), «Козак – душа правдивая» (2004); книги повістей та документальних оповідань «Ніч перед стартом» (1971), романи «Степовая сага» (1977), «Шуга» (1986).

С. Плачинда мав активну життєву позицію: він перебував у центрі будь-яких культурних подій, одним із перших виступив на захист рідної мови, організував і провів вечір, присвячений жертвам Голодомору, оскільки прагнув зняти табу з цієї теми [67, с. 53].

Важливими для магістерського дослідження є роботи, присвячені дослідженню української міфології: «Словник давньоукраїнської міфології» (1993), монографічно-пошукові книги «Міфи і легенди Давньої України» (2006), «Лебедія. Як і коли виникла Україна» (2005), «Як українські міфи по світу розійшлися» (2009). У цих книгах автор описує походження українського народу з часів Мізинської долини (20 – 15 тисяч років до н.е.), указує на те, що предками українців були трипільці, доводить заснування Венеції та Галлії вихідцями з Галичини, тотожність української мови та санскриту, належність Ісуса Христа та апостола Андрія до проукраїнського племені етрусків. Крім того, згадані праці насичені авторськими маргинальними ідеями з точки зору історичної науки.

У своїх працях С. Плачинда намагався відродити одні з «найстародавніших духовних скарбів українського народу» – міфи та легенди дохристиянської доби. Він прагне відродити великий пантеон міфічних героїв і персонажів, що були створені поетичною уявою праукраїнців. Хоча науковці не

погоджуються з певними потрактуваннями автора, говорячи про псевдонауковість та неправдивість описаної інформації.

Помер 8 вересня 2013-го в Києві. Похований у селі Кантакузівка на Черкащині, де мешкав в останні роки.

Зупинимося більш детально на міфах, зібраних та інтерпретованих С. Плачиндою. Одним із перших міфів, зазначених автором, був «Сокіл-род» – невеличка розповідь про перше життя на землі. Як зазначає митець, спочатку скрізь панувала густа, холодна й безкінечна ніч, суцільна пільма. Її лише пронизувало суцільне Око. Причини його появи ніхто не знав, тому були різні припущення: його існування завжди, влетіло з Вічності у Вічність, прилетіло з далеких Старих Світів з метою створити Новий Світ.

Шлях Ока до мети був тернистим і непростим, але одного разу воно зупинилося і пустило Сльозу, зронило чисту Росинку. С. Плачинда описує фантастичну подію – народження з Росинка Першоптаха і Першобора – птиці Сокол.

Цей нереальний казковий персонаж був дуже красивим зовні: золотаве пір'я, великі, могутні крила, надзвичайна фізична сила. Він, літаючи, прагнув щось змінити, зробити довкола. Тоді пустив золоту Сльозу-Росинку, що впала на Око і розрослася у великий острів серед суцільного мороку, зронив наступну – срібну Сльозинку, яка, падаючи посеред острова, утворили озеро Живої води. Зелена Сльоза-Росинка – це ще одна сльоза, яку зронив Сокіл. Від неї все навколо зазеленіло: проросли дивовижні квіти й густі високі трави на острові й берегах озера. Отакі навколишні зміни призвели до того, що Сокіл змушений був опуститися на землю і роздумувати про те, що буде далі.

Отже, згаданий міф – це перша історія про виникнення всього живого на Землі. Письменник у художній формі, використовуючи елементи фантастики, вводячи вигаданих міфологічних персонажів у зміст оповіді, розкриває власні, ненаукові погляди на світ.

Продовженням фантастичної історії про Сокола є міф «Прадуб». Це теж невелика за обсягом розповідь про те, як із золотого жолудя виросло розкішне й

могутнє Першоджерело – Дуб-Стародуб. На ньому надзвичайно швидко вродили молодильні яблука – плоди невмирущості, і від цього стало довкола світло й весело. Після цієї події злетів Сокіл на вершину Першодерева й сказав: «Я створив Ирїй. Тут моє місце на віки вічні. Звідси я творитиму світ» [54, с. 57].

У світі людей завжди співіснувало і позитивне, і негативне, відбувалася одвічна боротьба добра і зла. С. Плачинда теж через сюжет міфу «Білобог і Чорнобог» пояснює таку життєву диференціацію. З двох яєць, що впали в озеро Живої Води, з'явилися Білий Лебідь і Чорний Лебідь, які відразу почали ненавидіти один одного. Їхню жорстоку бійку зупинив Сокіл-Род, давши їм Слово й Розум. Він перетворив птахів на людиноподібних велетнів, контрастних між собою: «в одного шкіра була біла, волосся – русяве, очі – блакитні, а в другого все було чорне – і шкіра, і волосся, і очі». Молодильні яблука, які скуштували персонажі, зробили їх безсмертними. Мету їхнього майбутнього існування озвучив Сокіл. Він сказав: «Ви є Добро і Зло. Краса і Погань. І ви будете вічно, бо ви є Життя. І ті, що прийдуть, не зазнають Добра без Зла і Краси – без Погані, тож не знатимуть, що таке життя і навіщо жити в ньому» [54, с. 58].

Виходячи зі змісту даного міфу, можемо зробити висновок, що С. Плачинда, маючи значний життєвий і письменницький досвід, в художньому сенсі намагався пояснити контрастність життя взагалі, одвічну боротьбу між позитивним і негативним началом.

Протистояння між Білобогом і Чорнобогом простежується в змісті наступних міфологічних історій. Так, у міфі «Коляда і Мара» письменник розповідає про володарювання Чорнобога в підземному царстві, пїтьмі. Під землею Чорнобог навіть втратив подобу людини, його тіло вкрилося чорною смердючою шерстю. В душі героя зародилося ще більше почуття ненависті до Білобога. Він захотів знищити суперника, тому, пустивши дві чорні сльози, зродив із них міфічних істот – Змія-Дракона з трьома головами та вогнедихаючими пащами і Мару – потворну жінку з гнилими очима та кублом

зміюк на голові. Мара, відповідно, стала дружиною Чорнобога, а Змій-Дракон – його військом.

На Змія-Дракона Чорнобог покладав великі сподівання у знищенні Білобога. Але бог добра відчув ту небезпеку, яка очікувала на нього. Він теж пустив дві чисті, світлі сльози і вродилися з них красень-велетень Перун із огненними стрілами та вродлива молода жінка Коляда. Натомість Коляда стала дружиною Білобога, а Перу став воїном-захисником Білобога.

Перемога Перуном Змія-Дракона змусила Чорнобога усвідомити, що йому не бути володарем Вирію. І це, відповідно, викликало ще більшу ненависть до Білобога.

С. Плачинда через фантастичний сюжет доносить до реципієнтів думку про постійний конфлікт у житті, про суперечливість вчинків, думок, про одвічне протистояння між добром і злом, білими і чорними силами. І таким суперечливим, на думку митця, є людський світ.

В міфі «Земля» український письменник розповідає про творення землі й гір. Земля утворилася завдяки священному піску, який набрав в обидві жмені Білобог на дні озера й розсіяв по світу. Куди потрапляв пісок, то там утворювалася Земля з долинами і полями. Гори утворилися завдяки Перунові. Він теж занурився на дно озера, набрав піску собі в рота. Згодом де випльовував його, то там утворювалися гори. Описуючи такі фантастичні події, автор у художньому плані пояснює виникнення землі та природних явищ, стихій.

Міф «Дажбог і Жива» пояснює початок роду людського на землі. Важливу роль тут знову відіграв Сокіл-Род і Білобог. За наказом Сокола-Роду Білобог посадив золотий жолудь і золоте зернятко. Згодом відбулося диво: «З жолудя золотого виріс молодий крислатий зелений дуб, вершиною якого був надзвичайної вроди юнак, що спав міцним сном. А з золотого зернятка виріс великий житній колос, вершиною його була надзвичайної вроди дівчина, що спала міцним сном» [54, с. 67].

За допомогою живильної води ці істоти були оживлені, оскільки їх чекала відповідальна життєва місія. Так юнак став Дажбогом і землю засаджував лісами і галями, а дівчина – це Жита, богиня злаків, яка засівала землю житом-пшеницею. Вони, скуштувавши молодильні яблука і скупавшись в озері, стали безсмертними богами, чоловіком і дружиною. Їхня місія – зачати людський рід.

Перші люди, наголошує С. Плачинда, проживали в п'їтьмі, потерпали від голоду і холоду і постійно задавали запитання про своє призначення.

Про покращення життя давніх людей говорить в міфі «Божич». Письменник заїнтригує читача, адже з перших фраз говорить про вагітність Коляди, яка мала народити Божича-Молоде-Сонце. Цій радісній події всіляко прагне завадити Чорнобог, який послав Мару на землю, щоб та знайшла Коляду та задушила її. Мета Чорнобога була одна – «Щоби Сонце вмерло в її утробі і ніколи не світило людям, щоб згинули вони в п'їтьмі від голоду і холоду» [54, с. 69].

Коляда, рятуючись від потворної Мари, перетворилася на певний час на молоду кізочку, яку не помітила потвора. Це і врятувало її від смерті. У надзвичайних муках народила Мара золотеликого Божича-Молоде-Сонце.

Після цієї події відбулися істотні зміни у житті давніх людей: щезла холодна п'їтьма, сонячні промені впали на Землю. Люди дуже раділи, вітаючи народження Золотого Кола. Божич піднімався все вище, а від радісного погляду Коляди з ним здіймалася вгору Божа благодать – ніжна, прозора, тепла блакить. Автор пише: «Так від безмежного блакитного погляду Коляди утворилося сине небо» [54, с. 69].

На Небі спокійно плив Божич-Молоде-Сонце. Від появи неба і сонця на ньому все навколо набуло зовсім іншого вигляду: забуяли гаї та ліси, ожила всяка пашниця, налилося житнє колосся добірним зерном. Тобто люди отримали шанс вижити і жити, не померти з голоду та холоду, тому вони співали хвалебні пісні небесному світилу. А сам Род, як творець усього суцього, подивився на блакитне небо над Землею і сказав: «Се є Новий Світ!» [54, с. 70].

Таким чином, через зміст низки міфологічних розповідей С. Плачинда потрактовує нам художнє розуміння створення землі, появи людей та інших істот на ній, обґрунтовує роль і значення небесних світил та різних явищ природи.

У художньому доробку українського письменника є ще низка міфів, що розкривають історію появи інших богів та їхні функції в людському житті. Це Перун, Стриба, Сварог та інші.

Розкриємо ще одну з фантастичних історій про нового року на землі. Сокіл-Род наказав Перунові виконувати свої безпосередні функції на землі: сприяти появу дощу, оскільки саме вода, яка лилася з неба, мала врятувати поля людей від засухи. Бог робив так, що по небу пливли пухнасті хмари і зрошували все навколо. А натомість Божич теж не залишався осторонь людського життя, він підіймався вище в небо, сіяв життя й радість на землі. Кожного дня яскраво світило сонце, дні ставали довшими, врожаї кращими. Але змінювався Божич: він старішав із кожним днем. І коли настала осінь, люди зібрали врожай, то він зовсім став старим, почав зменшуватися. Натомість зменшувалися й дні, а ночі ставали довшими.

Такі події на землі викликали радість у Чорнобога та Марі, які хотіли, щоб все навколо вкрила суцільна пільма. Чорнобог знав, що Коляда знову вагітна. Тому наказав у черговий раз Марі знайти її і знищити. Мара прагнула виконати волю Чорнобога, але Коляда знову сховалася, набувши вигляду кози. Мара оббігла за ніч всю землю, але не знищила Коляду. Тому вранці «Зблиснули з-за лісів і гаїв перші промені молодого золотоликого Божича. Народилося нове сонце. Новий рік. Нове життя. Здійнявся Божич над Землею, в люди – вішувальники Коляди – зібралися у ватаги, котрі назвалися Колядниками, і пішли з радісними співами від хати до хати, несучи попереду Звізду Ясну – зображення Божича-Молоде-Сонце» [54, с. 69].

Отже, проаналізувавши декілька міфів, інтерпретованих С. Плачиндою, можемо зробити висновок, що український митець, ставши автором низки книг про українську міфологію, прагнув відродити міф як один із епічних жанрів,

надати йому остаточного визначення і донести до сучасників його значеннєвість. Письменник осучаснює міф, розкриває через зміст фантастичних історій погляди давніх українців на все те, що поступово виникало в їхньому житті: земля, день, ніч, все живе, поява людини, її стосунки з оточуючим. Тобто це була одна із перших, ненаукових, спроб пояснити сутність людського існування.

Виходячи із вище викладеного можемо виокремити особливості письменницького почерку С. Плачинди:

- експериментування в різних жанрах літератури: публіцистичні нариси, оповідання, сатиричні твори, міфи;
- багатотематичність творчості: історичне минуле, політична ситуація в Україні, розвиток літературного процесу, життя і діяльність давніх людей, їхнє співіснування поруч із силами природи;
- надання важливого місця і ролі міфу як одному із жанрів літератури, в якому домінує фантастика в усіх її проявах;
- створення образів богів, розкриття історії їхньої появи, пояснення ролі і місця в житті людей;
- філософське підґрунтя міфів;
- використання прийому контрасту з метою розкрити багатогранність людського життя.

2.3. Інтерпретація давніх міфів у творчості В. Войтовича

Валерій Войтович – відомий український письменник, мистецтвознавець, мандрівник, дослідник давньої міфології, член Національної спілки художників України, почесний член Національної спілки журналістів України, член Національної спілки краєзнавців України, член історичного клубу «Холодний Яр». Він є автором численних літературно-художніх творів, монографій, словників та інших видань з історії та культури України, її міфології, великої кількості живописних та графічних творів.

Народився майбутній письменник 8 травня 1952 року в Серниках на Рівненщині. Ольга Кирилівна, мати Валерія, працювала вчителькою початкових класів, а батько, Микола Іванович, займався культурно-просвітницькою діяльністю. У віці двох років Валерій разом із родиною переїхав до селища міського типу Степань, що на Рівненщині. У шкільні роки він виявив інтерес до малювання, який активно підтримували батько та вчитель образотворчого мистецтва Степанської середньої школи Григорій Тимофійович Поліщук. У період мандрівок Поліссям майбутній митець неодноразово знаходив стародавні артефакти. Окрім літератури та історії, у старших класах його захопили математика та фізика. Завершивши навчання у середній школі в 1969 році з відзнакою з цих дисциплін, він вступив до Рівненського інституту інженерів водного господарства.

Його професія жодним чином не була пов'язана з літературою, за фахом він був інженером, працював у Науково-дослідному інституті технологій машинобудування. У вільний від роботи час продовжував займатися малюванням. Першою великою виставкою творів Валерія Войтовича, де експонувалося понад 50 картин, була «Моя Україна», влаштована 17 червня 1988 року в День Героїв Берестечка. Виставка отримала схвальний відгук відомих українських письменників: Миколи Жулинського та Володимира Яворівського.

Проте з 1992 року розпочалася його інша діяльність, більше пов'язана з творчістю: робота у Рівненському райвідділі культури, кореспондент газети «Сім днів», директор благодійно-мистецького фонду «Оріана», викладач курсу «Давньоукраїнська міфологія» у Національному університеті «Острозька академія».

Перші книги митець почав друкувати в 1990-ті роки. Було видано низка праць, у яких викладено авторське бачення міфів і звичаїв давніх українців: «Український гороскоп», «Молитва до Дажбога», «Сокіл-Рід. Легенди та міфи стародавньої України».

Книга письменника «Українська міфологія» отримала перше місце у рейтингу «Книжка року – 2003» в номінації «Обрії» (енциклопедичні та довідкові видання). Перші три томи «Антології українського міфу» нагороджені Міжнародною премією «Портал» [9].

Наукові праці В. Войтовича неодноразово піддавалися критиці з боку фахових істориків та етнографів. Зокрема, кандидат історичних наук Олексій Кузьмук характеризує творчість Войтовича як поєднання наукових даних із сучасними міфами, створеними аматорами. У своїх дослідженнях він зауважує, що В. Войтович посилається на псевдонаукові роботи, зокрема Ю. Шилова, використовує «Велесову книгу», популяризує «арійську теорію» походження українців і створює як текстові, так і візуальні фантазії, що не відповідають академічним стандартам.

Фольклористка, кандидат філологічних наук Л. Іванникова класифікує праці митця як «фальшиві джерела» з етнографії та визначає їх як приклади окультної, фантастично-дилетантської літератури. На її думку, ці роботи сприяють поширенню псевдопатріотичних ідей і можуть розглядатися як частина свідомої програми, спрямованої на підрив української науки, освіти, культури та інтелектуального потенціалу суспільства загалом. До цього ряду вона відносить також праці С. Плачинди та Г. Лозко [18, с. 4].

Етнологиня та антропологиня, кандидат історичних наук Ю. Буйських, розглядає творчість письменника теж у контексті аналогічних робіт С. Плачинди й Г. Лозко. Вона зазначає, що їх слід сприймати з певною іронією, оскільки для фахівця ознайомлення з такими публікаціями, які містять антинаукові припущення, наприклад, про «українських амазонок» чи язичництво як єдину істинну «рідну українську віру», стає справжнім випробуванням і викликає занепокоєння щодо рівня сучасної освітньої продукції в Україні [6].

У монографії «Генеалогія богів Давньої України» автор уперше в історії української філософської науки здійснив спробу комплексного аналізу та реконструкції міфорелігійного світогляду давніх українців. Використовуючи

методи порівняльно-історичного аналізу та співставлення з іншими індоєвропейськими міфологічними системами, автор дослідив пантеон богів давньої України, пропонуючи нові інтерпретації та концептуальні висновки.

В. Войтович обґрунтовує зміст поняття «міф», спираючись на дослідження вченого О. Лосєва. Він пояснював, що первісна людина була настільки наївною, неосвіченою та недосвідченою, що сприймала всі фантастичні історії за реальність. Письменник говорив, що міф – це « узагальнене відображення дійсності у вигляді чуттєвих уявлень або, точніше, у вигляді тих чи інших одухотворених істот» [9, с. 316]. Із визначення стає зрозуміло, що це суто фантастична оповідь, яка не має наукового підґрунтя.

За тематикою В. Войтович виокремлює низку циклів міфів, спираючись на відому давньогрецьку класифікацію:

- космогонічні – про походження життя (сотворіння світу);
- антропогонічні – про створення людини;
- тотемічні – про тотемічних предків окремих племен, в основі яких лежать фантастичні уявлення про походження племені від певних тварин;
- теогонічні – про походження богів;
- календарні – про річні цикли природи та обряди, пов'язані зі зміною пір року й господарською діяльністю;
- есхатологічні – про потойбічний світ та передбачення майбутнього;
- історичні або культово-біографічні – про життєві випробування й діяння окремих героїв (тобто перехідні від опису міфічних божеств до подвигів героїв-людей).

Це умовний поділ на цикли, оскільки трапляються випадки, коли і сюжети, і міфічні герої можуть зустрічатися або в одних, або в інших циклах творів. В. Войтович зазначає, що в українській свідомості залишилося дуже багато сюжетів космогонічних міфів, що, відповідно, є ознакою високого рівня культурного розвитку України та її літературних надбань.

Учений дає визначення й дефініції «міфологія», визначаючи її як «вчення про міфи, сукупність міфів того чи іншого народу, сприймання їх як реальні

події» [9, с. 316]. Він описує давніх українців як народність, яка не терпіла рабства, для них все довкола було одухотворене і повне сил. Пращури були впевнені, що все в природі обов'язково має певне людське обличчя, власний голос, зовнішній вигляд, наміри та інше. Боги, які проживали разом зі смертними, були покровителями всього живого – землі, води, вітру, лісу, поля. Відповідно, духи, випущені Богом, на його думку, стають посередниками між мертвими і живими, хоча самі існують окремо.

В. Войтович, як і його сучасники, зазначав про зміну всього в світі – світла й тьми, тепла і холоду, дня і ночі, народження і смерті. Він указував, що «з найвіддаленіших часів у наших пращурів це не лише початок і кінець, а й безкінечна боротьба Вишніх богів: Білобога – володаря білого дня і Чорнобога – злого демона ночі» [9, с. 316]. Він згадує й інших, найбільш відомих богів української міфології: Сварога, Дажбога, Перуна, Морока.

У контексті магістерського дослідження зупинимося на деяких міфах, поданих в інтерпретації В. Войтовича. Одним із найвідоміших є міф «Спас». У ньому мова йде про хмаровладного бога Перуна, який не лише розпоряджається громом і блискавками, а й засіває ниви золотим зерном. Коли люди починають збирати жнива, то функція Перуна змінюється – він перестає навідувати ниви і починає полювати на чортів і дядьків у небі. А ті, відповідно, прагнуть сховатися від нього під воду. І тоді Спас наголошує: «Пішов Перун під воду, забрав тепло з собою» [9, с. 77].

На зміну Перуну приходить обов'язково Спас – покровитель жнив. Він знає про всіх, хто його оточує: про барвистих метеликів, польових комашок, жучків, бджіл, всіляких мушок. А вони, відповідно, відчують його захист, супроводжують його позаду. Де Спас кидає свій золотий батіжок, там невдовзі з'являються золоті хліба. Тому з давніх часів і до сьогодні, переконує В. Войтович, люди дуже шанують свято Спаса. Завершуючи косовицю, вони тричі причащаються: перший раз – 1 серпня, третій – 16 серпня. Цей період часу і називається спасівським. Особливе віншування відбувається 6 серпня, коли організовується свято врожаю. Відбувається ціле дійство, до якого

залучено багато людей. Основними атрибутам були колоски пшениці, які зв'язували в пучечки, прикрашені квітами. Все це нагадувало створення бороди Бога, яку й називали «Спасова борода». Зробивши таку бороду, біля її підніжжя кладуть окрасць хлібини та дрібку солі, а зерном, вим'ятим з кількох колосочків, засівають клаптик землі, подзьобаний кінчиком серпа. Всі магичні та святкові дійства супроводжувалися піснями і хороводами.

Отже, в проаналізованому міфі письменник показує не лише зміну пір року і, відповідно, діяльність людей, пов'язану з цим процесом, а й їхній спосіб життя. Наголошує на тому, що постійно чергувалася тяжка фізична робота і відпочинок, пов'язаний зі святами, з урочистостями, хороводами та величальними піснями.

Цікаво і повчально український митець інтерпретує історію про бога Велеса в однойменному міфі. Велес – бог мистецтва, краси, музики, багатства людської душі, її щастя і любові, покровитель волхвів, ясновидців, віщунів, опікун усього живого. Своім богом його також називають люди різних ремесел і промислів.

Все в природі раділо появі на світ бога Велеса. Довкілля завітало, засяяло, тварини і птахи виявляли своє задоволення. Особливо цій події зраділи люди, адже Велес навчив їх різноманітним життєвим премудростям: пасти тварин, брати в них молоко, шкіру та вовну, запрягати в плуг та віз тварин. Відчував бог повагу з боку людей і, водночас, страх перед його фізичною силою, могутністю, непохитністю і непереможністю. Навіть бог Перун не зміг його здолати в чесному двобої.

Почесно віншували великого бога давні предки два тижні: після Різдва та перед Колодієм: «Ватаги жерців, переодягнутих у вивернуті кожухи, з масками на обличчях ходять тоді вулицями, заходять у двори, стайні та хліви, проголошують магичні замовлення для здоров'я домашніх тварин. А коли приходила пора вигону худоби на посовище, звідусіль йшли люди різними стежками до святилища бога разом із своїми стадами худоби, щоб освятити їх та принести Велесові щедрі дари» [9, с. 133].

З Велесом В. Войтович пов'язує й появу волхвів, адже він був їхнім охоронцем і покровителем теж. Письменник наділяє волхвів магичною силою, адже вони були посередниками між небом і землею, виконавцями волі богів вміли доволі непогано гадати. Від них, переконує автор, пізніше пішли інші особи, наділені неземними здібностями: чарівники-ворожбити – ті, що ворожили; знахарі – ті, що знали про недуги та майбутнє; відьмаки, відуни, відьми – ті, що вміють чарувати.

Говорячи про незмінні атрибути волхвів, В. Войтович зазначає, що завжди з ними були «пряслиця, з своєрідним оком – дірочкою з астральними знаками (місяця, сонця, сузір'їв) для спостережень за небесними світилами, а також різні символи, жезли... Вони завжди носили жезл з наверхом з кількома дзвіночками. При ударах палицею об землю створювався мелодійний звук, який служив для відлякування злих духів...» [9, с. 133].

Такі істоти проживали на лоні природи, серед тварин і птахів, харчувалися коренями і овочами, пили воду, спали на листі й траві. Вони володіли лікувальними властивостями, володіли секретами довголіття, творили різні чудеса, допомагали людям, поклонялися богам і понад усе їх шанували. Отже, розповідаючи про роль і значення волхвів у давній Україні, письменник робить спробу значно розширити кругозір читачів, донести до них особливості тогочасного світобачення та світовідчуття.

Повчальною є розповідь українського митця про мавок. В. Войтович зазначає, що мавки (навки, нявки, мертвушки, бісиці) – це персонажі української міфології, за народними повір'ями є душами померлих дітей. Мавки за низкою зовнішніх ознак надзвичайно схожі на русалок, але на відміну від них мають світле волосся. Вони проживають у лісах, полях і в траві. Найулюбленіше їх заняття – танцювати серед на лоні природи серед високих трав, розкішних і п'янкх квітів. Вони знали про все на світі, і тому користувалися надзвичайною повагою у людей. Відповідно ті завжди приносили на Зелені свята мавкам жертвний хліб, клали його на ниву, щоб таким чином сприяти її родючості.

Зовнішній вигляд мавок В. Войтович описує так: «Мавки – то вродливі молоді дівчата високого зросту, лице миловидне і кругле, а коси довгі, спускаються на плечі і завжди затикані квітами. Одяг тонкий і прозорий, спереду виглядають як дівчата, а насправді не має в них ні тіла, ні душі. Через те немає і них і тіні, а коли бігають по траві, то вона під їхніми ногами не хитається» [9, с. 71].

Мавки є небезпечними для молодих хлопців, оскільки можуть залоскотати їх до смерті. Надзвичайно емоційними і неконтрольованими є танці мавок Купальської ночі на Зелені свята. Люди шукали захист від таких істот. Дуже часто таким захистом був часник або цибуля, полин чи любисток.

В. Войтович обґрунтовує, що міфологія українського народу не лише є однією з найдавніших у Європі та, ймовірно, у світі, але й залишається надзвичайно дієвою та актуальною донині. Вона глибоко інтегрована в усі аспекти національного буття, супроводжуючи людину на всіх етапах її життя – від народження до смерті та переходу до потойбічного існування, яке залишається загадкою для всіх живих істот. Українська міфологія відображає не лише внутрішній стан людської душі, але й багатогранність взаємовідносин людини з природою, які в українській культурі характеризуються винятковою глибиною та активністю.

Отже, виходячи з вище викладеного матеріалу, можемо констатувати, що автор не лише представляє значний обсяг фактичного матеріалу, але й сприяє глибшому осмисленню його читачем завдяки емоційній та стилізованій відповідно до специфіки предмета манері викладу. Характеристика його стилю вирізняється м'якістю, стриманою поетичністю та гуманістичною спрямованістю, що перегукується з людяністю й доброзичливістю більшості відтворених ним міфологічних образів.

Узагальнюючи сказане вище, можемо визначити риси творчого методу В. Войтовича:

- домінування малих і великих епічних жанрів літератури: роман, повість, публіцистика, міф, нарис;

- вплив літературно-мистецьких надбань попередньої епохи та сучасних чинників на творчість автора;
- апелювання до розширення знань сучасників про далеке минуле українського народу з позицій вірувань і релігійних переконань;
- нівелювання читацькою свідомістю через потрактування різноманітних міфологічних історій, фантастичних сюжетів та образів;
- прагнення письменника піднести на значно вищій щабель міф як жанр літератури, дати сучасникам поштовх до розуміння важливості первісних уявлень про світобудову, перших людей і природи.

Висновки до розділу 1

Багатовікова українська культура створила міцне підґрунтя для розвитку та функціонування в національній літературі творів з міфологічними елементами, міфів. Відомими інтерпретаторами давніх українських міфів у вітчизняній літературі стали Дара Корній, С. Плачинда, В. Войтович. Їхні різножанрові та різнотематичні твори є яскравими зразками якісної фентезійної літератури з міфологічною основою.

Через фантастичні сюжети і крізь призму міфологічних образів митці з'ясовують «вічні» питання людського життя: сенсу людського існування, співіснування людини і природи, людини і потойбічних сил, усвідомлення людиною ролі на землі, у Всесвіті, гармонії людини і природи.

Письменники закликають реципієнтів осмислити складність і суперечливість понять «добро» і «зло», «краса» і «потворність», «життя» і «смерть», «любов» і «ненависть» через призму міфологічного світовідчуття, стати уважними до оточуючого світу, повірити у можливість дива.

Важливим аспектом творчості згаданих митців є те, що вони сміливо та оригінально звертаються до демонологічних образів національної міфології, залучають апокрифічні, топонімічні легенди, перекази, народні пісні,

замовляння. Фольклорна стихія їхніх творів є значним і рушійним чинником розвитку сюжетів.

У прозі Дари Корній, С. Плачинди, В. Войтовича наявні образи богів язичницького пантеону, священні речі: Стрибог; Сварог; Дажбог; Мара; Білобог, Чорнобог; прадерево Життя; Живий вогонь тощо.

Письменники не лише залучають великий діапазон давніх уявлень та вірувань слов'ян (демонструючи свою глибоку обізнаність давньоукраїнської міфології), але й підпорядковують організацію художнього тексту законам поетики міфу: він використовується як модель, за якою створюється новий міф. Використані міфологічні мотиви, сюжети, образи сприяють яскравому увиразненню складного символічно-філософського змісту творів.

Митці репрезентують власні міфопоетичні моделі сучасного світу, які зреалізують через відповідну систему образів, символів, архетипів, поєднання різноманітних міфічних елементів та образів.

РОЗДІЛ ІІІ.

ДИДАКТИЧНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРОЗИ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ІЗ МІФОЛОГІЧНИМИ ЕЛЕМЕНТАМИ В ОСНОВНІЙ ШКОЛІ

3.1. Стан досліджуваної проблеми в шкільній практиці

Сучасний стан розвитку літературної освіти в новій українській школі задекларує осучаснене ставлення до викладання української літератури в закладах загальної середньої освіти як виду мистецтва, що моделює багатство й різноманітність людського буття в художніх образах. Усвідомлення особливостей образного потрактування письменниками життєвих явищ, різних людських характерів, суспільних стосунків сприяє глибокому осягненню здобувачами освіти програмових класичних творів вітчизняної літератури.

Вдалий синтез авторського художнього слова з теоретичними засадами літературознавчої науки передбачає засвоєння школярами науково обґрунтованого й чітко визначеного кола теретико-літературних знань, які вони здобувають під час читання та шкільного аналізу художніх творів.

Автори модельних навчальних програм із української літератури враховуючи досягнення сучасних освітніх орієнтирів виокремлюють мету вивчення української літератури, яка полягає в «розвиткові компетентних учнів-читачів, прилучення їх до високохудожніх надбань класичної та сучасної української літератури; розвиток художнього сприйняття навколишнього світу, осмислення конкретно-історичного та загальнолюдського значення зображеного письменником; розширення культурно-пізнавальних інтересів; збагачення емоційно-чуттєвого досвіду та естетичних смаків; сприяння всебічному розвитку і творчій самореалізації в сучасному світі; виховання національно свідомих громадян України; формування гуманістичного світогляду; національних і загальнолюдських цінностей» [46, с. 2].

Важливими для теми магістерського дослідження є наскрізні вміння учнів, задекларовані в Державному стандарті та деталізовані в модельних програмах:

- читати з розумінням;
- висловлювати власну думку в усній та писемній формах;
- критично й системно мислити;
- логічно обґрунтовувати позицію;
- діяти творчо, що передбачає креативне мислення, продукування нових ідей [46, с. 3].

Вивчення української літератури побудовано, в основному, за тематично-жанровим принципом, що, в свою чергу, передбачає вивчення різних родів та жанрових різновидів класичних творів. Серед низки творів, уміщених у рубрики «Вступ», «Народні пісні. Календарно-обрядові пісні», «Мудрість байки», «Ліричні послання Україні», «Різдвяні дива», «Романтика пригод і подорожей», «Поетичне бачення світу», «Дитинство видатних українців», «Гумор і сатира», «Література рідного краю» значне місце відведено рубриці «Міфи прадавньої України». Зазначена рубрика є надзвичайно важливою у шкільному курсі української літератури, адже твори, розміщені в ній і пропонувані для текстуального вивчення на сучасних уроках, розкривають світогляд давніх українців, показують їхнє уявлення про зміни в житті, природі, стосунках з оточуючими, дозволяють зрозуміти внутрішні стереотипи предків.

Відповідно за чинними модельним програмами творчість Дари Корній, С. Плачинди, В. Войтовича вивчається в 6 класу нової української школи. За програмою під авторським керівництвом Т. Яценко творча спадщина згаданих письменників розглядається в першому семестрі в розділі «Міфи прадавньої України». Учні мають ознайомитися зі скороченим варіантом творів С. Плачинди «Сокіл-Род», «Прадуб», «Білобог і Чорнобог», «Дажбог і Жива», Дари Корній «Лісовик», «Польовик», «Водяник» (із книги «Чарівні істоти українського міфу. Духи природи»). На позакласне читання програмою рекомендується низка творів: С. Плачинда «Міфи і легенди Давньої України»,

В. Войтович «Міфи та легенди давньої України», Дари Корній «Зворотний бік світла».

Під час вивчення міфології давньої України у здобувачів освіти, відповідно до програмових вимог, мають бути сформовані предметні та ключові компетентності. Основними відповідно до теми наукового дослідження є:

- учень/учениця уважно слухає інформацію про міф як найдавнішу форму світогляду, тексти міфів давньої України;
- стисло переказує міфологічні сюжети;
- розрізняє спільне та відмінне між міфами, казками та легендами;
- читає виразно тексти міфів;
- розпізнає ознаки космогонічних та антропогонічних міфів, визначає особливості їх побудови;
- характеризує порушені в міфах проблеми, розкриває тему та ідею міфів;
- характеризує міфічних персонажів, їх поведінку та вчинки;
- визначає символіку міфів прадавньої України [46, с. 33–34].

Модельна навчальна програма за авторським колективом В. Архипової, С. Січкара, С. Шило вивчення міфів пропонує в 5 класі нової української школи в розділі «Невичерпні джерела мудрості». Відтак укладачі надають перевагу народним міфам та легендам, оскільки не пропонують для текстуального вивчення інтерпретованих авторами міфологічних історій. Окреслено низку творів для вивчення: «Про зоряний Віз», «Берегиня», «Чому пес живе коло людини?», «Неопалима купина», «Сила рідної землі», «Як виникли Карпати». Відповідно, творчість Дари Корній, С. Плачинди, В. Войтовича за названою програмою не вивчається [45].

За модельною програмою з української літератури (М. Чумарна, Н. Пастушенко) міфологія теж вивчається в п'ятому класі. Укладачі програми в розділі «Таємниці людини та світу. Морально-етичні ідеали усної народної творчості» пропонують для текстуального вивчення міфи як джерело пізнання світогляду наших предків, зокрема «Сокіл-Род», «Дерево Життя». Натомість

авторські міфи не занесені до програми і не пропонуються для вивчення в сучасних закладах освіти на уроках української літератури [47].

Отже, проаналізувавши зміст чинних модельних програм з української літератури для нової української школи можемо зробити висновок, що їх укладачі приділяють належну увагу міфам як фольклорним жанрам, натомість поза їх увагою (крім програми за авторською редакцією Т. Яценко) залишаються інтерпретовані міфи відомих українських письменників.

Проаналізуємо деякі шкільні підручники відповідно до теми кваліфікаційної роботи. Підручник О. Авраменка з української літератури для 5 класу розроблено відповідно до програми (за ред. В. Архипової, С. Січкара, С. Шило). Відповідно в ньому відсутня будь-яка інформація про творчість письменників Дари Корній, С. Плачинди, В. Войтовича. Натомість у розділі «Мистецький спадок нащадкам» подано теоретичний матеріал про міф, зазначено, що це найдавніший вид усної народної творчості. У рубриці «Теорія літератури» окреслено наукове визначення поняття «міф» відповідно до досягнень літературознавчої науки.

Після вміщених художніх текстів міфів «Про зоряний віз», «Чому пес живе коло людини», «Неопалима купина» запропоновано низку рубрик: «Теорія літератури», «До речі», «Розвиваємо компетентності», за допомогою яких є можливість перевірити рівень засвоєння здобувачами освіти змісту теоретичного матеріалу, прочитаних творів. Наведемо деякі приклади. У рубриці «Розвиваємо компетентності», яка, на нашу думку, є надзвичайно важливою вміщено деякі завдання:

- Прочитайте міфи й легенди «Неопалима купина», «Як виникли Карпати», «Ракова криниця». Випишіть у зошит незрозумілі слова [1, с. 10].
- Знайдіть на карті село Дорогобуж Рівненської області (скористайтесь пошуком Google, увівши назву Дорогобуж і натиснувши на піктограму Карти). Опишіть природні об'єкти, що навколо цього села [1, с. 11].

Всі інші завдання в основному зорієнтовані на розкриття змісту поняття «легенда» як дотичного до дефініції «міф». І це, в свою чергу, є певною

прогалиною у шкільному підручнику, тому що акцент зроблено на домінуванні одного жанру літератури над іншим.

У яскравому та повчальному виданні (за редакцією В. Заболотного) з української літератури для 5 класу теж вміщено коротку інформацію про міф як фольклорний жанр літератури і подано текст програмових міфів. У рубриці «Теорія літератури» подано визначення дефініції міф у такому формулюванні: «це розповідь, яка передає уявлення наших далеких предків про походження Всесвіту, його будову, явища природи, про богів і духів, різних фантастичних істот» [20, с. 9]. У рубриках «Перевіряємо», «Аналізуємо» автори навчального видання репрезентують низку запитань для репродуктивного відтворення засвоєного здобувачами освіти теоретичного матеріалу. Наприклад:

- *Що таке міф? Пояснить, чим легенда відрізняється від міфу?*

- *Яких міфологічних богів витворили своєю уявою праукраїнці? Що спонукало створити їх саме такими?* [20, с. 9]

Для розширення загальних знань п'ятикласників автори підручника пропонують рубрику «Цікаво знати», в якій пропонується інформація про різних богів, уміщені літературні цікавинки, презентовані крилаті вислови. Підсилюють теоретичний матеріал вдало підібрані ілюстрації, репродукції картин: ікона Божої Матері «Неопалима купина», зображення Берегині на вишитому рушнику, репродукція картини О. Шупляка «Берегиня», золота чеканка «Олень».

Корисним і пізнавальним читацьким путівником є підручник з української літератури для 6 класу за редакцією Т. Яценко, у якому, відповідно до чинної модельної програми, подано матеріал про міфи прадавньої України. Цікаві рубрики «Читацький путівник» і «Літературознавчий клуб» розкривають причини появи міфів, особливості сприймання давньою людиною оточуючого світу, описують її реакцію на оточуючий світ.

Інформативно насиченою в навчальному виданні є рубрика «Літературознавчий словничок». У ньому не лише подано визначення поняття «міф», а й вміщено теоретичний матеріал, адаптований для здобувачів освіти

підліткового віку, про групи міфів (космогонічні, теогонічні, антропогонічні, героїчні), міфологію, найдавніших та найвідоміших богів: Дажбог, Жива, Перун, Стрибог, Леля, Дана, Велес.

Знання змісту художніх творів, вміщених у підручнику, закріплюється запитаннями і завданнями, вміщеними в рубрику «Поміркуй!», «Ти вже знаєш», «Читай і досліджуй». Всі вони є різними: на репродуктивне відтворення, творчого, творчо-пошукового, проблемного характеру. Наприклад:

- *Яке враження справили на тебе ілюстрації українського художника В. Крижанівського? Якими постають на них праукраїнські боги? Який із епізодів тобі хотілося б проілюструвати? Підготуй словесну ілюстрацію або ж малюнок до прочитаних міфів [69, с. 16].*

- *Які риси людського характеру уособлює птах Сокіл? Яким постає в міфі Сокіл-Род? Схарактеризуй цей образ [69, с. 14].*

Рубрика «Мовна скарбничка» вміщує слова, що є незрозумілими або важкими для розуміння учнями шостого класу. На нашу думку, вона є дуже важливою, оскільки одним із пріоритетних завдань вивчення шкільного курсу української літератури є розширення і збагачення словникового запасу здобувачів освіти через усвідомлення змісту нових слів. Наприклад, тут вміщено пояснення таких лексем, як «мавка», «лик», «трапеза», «покуть».

Укладачі підручника подають невелику, але інформативно цінну статтю про Дару Корній, з якою здобувачі освіти можуть почерпнути інформацію про її місце народження, освіту, найближче оточення, вхід в літературу, жанрову специфіку програмових творів. Естетично та емоційно насичують здобувачів освіти й наочні матеріали, розміщені на сторінках підручника: ілюстрація А. Канкової, репродукція картини В. Крижанівського «Бог Род», обкладинка книжки С. Плачинди «Міфи і легенди Давньої України» тощо.

Отже, проаналізувавши декілька навчальних підручників з української літератури для здобувачів освіти 5 і 6 класів, можемо зробити висновок:

- відповідність змісту навчальних видань програмовим вимогам;

- співвіднесеність поданої інформації до вікових і психологічних особливостей здобувачів освіти 5, 6 класів;
- на належному рівні ілюстрування, інформативність, затереотизованість навчальної інформації;
- подекуди стандартизованість у пропонуванні видів і форм роботи для здобувачів освіти;
- відсутність належного «різноманіття» інтерактивних форм, методів, прийомів і видів навчальної діяльності.

Натомість потрібно зазначити, що творчість зазначених у змісті магістерської роботи письменників, розглядається лише в одному навчальному виданні, що є катастрофічно мало. Тому виникла потреба провести анкетування серед учителів-словесників, які викладають українську літературу в 5 -6 класах нової української школи. Нами було охоплено 15 реципієнтів, які дали відповідь на 5 поставлених запитань. Запитання до вчителів були нескладними, вони стосувалися їхньої професійної діяльності, особливостей роботи в класах НУШ, спираючись на модельні програми. Під час інтерв'ю педагоги не лише відповідали на запитання, а й ділилися власним досвідом, говорили про актуальні питання і проблеми.

Анкета для вчителів української літератури 5-6 класів

- За якими програмами Ви навчаєте учнів українській літературі в 5-6 класах?
- Зміст яких підручників опановують здобувачі загальної середньої освіти?
- Чи виникають труднощі під час опанування учнями теми «Міфологія прадавньої України»? Якщо так, то які?
- Чи задовольняє Вас зміст теоретичного матеріалу та види завдань, розміщених у навчальному виданні?
- Яких змін, на вашу думку, потребує вивчення теми «Міфологія прадавньої України».

Проаналізуємо відповіді респондентів. Відповідаючи на перше запитання анкети 49% вчителів української літератури зазначили, що вони працюють за

модельною програмою під загальним авторством Т. Яценко. 31% опитаних указало на програму М. Чумарної, Н. Пастушенко. І 20% назвали програму В. Архипової, С. Січкара, С. Шило.

Із першим питанням тісно було пов'язано друге, оскільки воно стосувалося забезпечення підручниками відповідно до тих програм, за якими працює вчитель-словесник. Відповіді на це питання були різними, оскільки педагоги називали підручники і для 5, і для 6 класу. Аналізуючи їхні відповіді, можемо сказати, що найчастіше було згадано підручники для 5 і 6 класів за редакцією О. Авраменка, Т. Яценко, В. Заболотного, Л. Коваленко.

Аналізуючи відповіді на 3 питання анкети, можемо сказати, що 22% опитаних відмітили відсутність будь-яких труднощів під час опанування програмової теми «Міфологія прадавньої України». Значний відсоток респондентів (88%) указали, що ця тема є важкою для вивчення учнями 5 і 6 класів і визначили низку причин цього:

- відсутність інтересу до читання як процесу взагалі та зацікавленості шкільним предметом «Українська література»;
- надання переваги іншим літературним жанрам, а не міфам;
- небажання читати в повному обсязі твори;
- несприймання серйозно фантастичного змісту міфологічних оповідей;
- нерозуміння деяких аспектів, пояснених з ненаукової точки зору в міфах.

Думки опитаних за змістом 4 питання розподілилися істотно. Узагальнивши відповіді учителів, можемо вказати, що 12% зазначили те, що зміст теоретичного матеріалу і художні тексти, вміщені в підручниках, їх цілком задовольняють. 27% респондентів висловили думку про можливе вдосконалення програмового матеріалу, оскільки: 1) занадто теоретизовано, на їхню думку, подано формулювання теоретико-літературних понять; 2) відсутній фактологічний матеріал про життя і творчість С. Плачинди; 3) недоречні уривки текстів, що не дають можливість здобувачам освіти в повній мірі охопити сюжет того чи іншого твору; 4) незначний відсоток творчих завдань. 15% респондентів указали на недосконалість науково-методичного

апарату підручників, простоту деяких видів завдань, розміщених у них, невідповідність фактологічного матеріалу віковим особливостям підлітків. Натомість 46% опитаних учителів висловили байдуже ставлення до змістового наповнення чинних шкільних підручників із української літератури для 5,6 класів у контексті теми магістерського дослідження.

Відповіді на останнє питання анкети теж були доволі цікавими та неоднозначними. Зазначимо основні з них:

- під час внесення змін до програм та підручників вилючити вивчення даної теми, оскільки вона є складною або нецікавою для здобувачів освіти;
- значно спростити зміст теоретичного матеріалу про міф та його жанрові особливості;
- змінити твори та імена письменників, творчість яких сьогодні вивчається в розділі «Міфологія давньої України»;
- такий розділ має вивчатися в старших класах, оскільки підлітки ще не можуть на належному рівні зрозуміти зміст та ідейне спрямування міфологічних історій.

Таким чином, аналіз сучасного стану вивчення теми «Міфологія давньої України» на уроках української літератури в 5, 6 класах сучасних закладів освіти та опитування вчителів-словесників дало змогу зробити висновок про певні лакуни у вивченні матеріалу і сприяти розробленню методичних рекомендацій для педагогів.

3.2. Психолого-педагогічні передумови сприймання підлітками художніх творів із міфологічними елементами

Розглянемо вікові особливості здобувачів освіти базової школи, оскільки за чинними модельними програмами з української літератури прозові твори з міфологічними елементами Дари Корній, С. Плачинди і В. Войтовича вивчаються в 6 класі.

Згідно з традиційною періодизацією вікової психології, учні шостого класу належать до підліткового віку, що охоплює період від 10–11 до 15 років та отримав назву «перехідного». Цей етап розвитку характеризується значними змінами в психічних процесах і діяльності здобувачів освіти, що зумовлює необхідність адаптації у сфері взаємовідносин, організації освітньої діяльності та керівництва з боку дорослих, зокрема педагогів.

Підлітки не виявляють зацікавленості до детальних пояснень учителя під час засвоєння нового матеріалу, а також не схильні до дослівного його сприйняття. Натомість вони прагнуть переказувати отриману інформацію «своїми словами». Вказівки та вимоги дорослих, у тому числі вчителів, підлітки сприймають вибірково, критично оцінюючи їхню аргументованість і логічність. У цьому віці формується власна думка, яка нерідко суперечить загальноприйнятим поглядам, а також посилюється відчуття власної гідності, що може супроводжуватися підвищеною уразливістю. Такі особливості часто стають причиною конфліктів у навчальній діяльності. Однак зазначені труднощі здебільшого є не кризою віку, а кризою у стосунках між підлітком і дорослими, зокрема педагогами [37, с. 81].

Інтелектуальний розвиток дітей у підлітковому віці визначається виникненням і розв'язанням протиріч між діяльністю підлітків та їх здатністю задовольняти нові потреби і можливості. Це стосується фізичних, інтелектуальних і моральних здібностей дитини у контексті існуючих форм взаємовідносин з іншими людьми. Види і рівні активності, а також вимоги з боку суспільства, дорослих і груп однолітків поступово ускладнюються, що висуває перед здобувачами освіти нові виклики. Подолання цих протиріч відбувається через розвиток вищого рівня психічної організації, освоєння складніших форм діяльності та набуття нових психологічних якостей особистості.

Для визначення ефективних методів і підходів у вихованні дітей педагогам необхідно мати ґрунтовні знання про особливості підліткового віку, а також розуміти специфіку фізичного та когнітивного розвитку учнів у цей

період. Так фізичний розвиток відзначається інтенсивністю та нерівномірністю. Ці процеси супроводжуються характерними особливостями, такими як емоційна нестабільність, підвищена збудливість і часті зміни настрою, що зумовлює необхідність врахування цих чинників в освітній та виховній роботі.

У підлітковому віці спостерігається інтенсивний розвиток вольових якостей особистості, зокрема наполегливості у досягненні цілей, здатності долати труднощі та перешкоди. Водночас недостатність сформованості вольових зусиль у підлітків проявляється у нерівномірності їх реалізації в різних сферах діяльності. Наприклад, вони можуть демонструвати наполегливість у спорті, але водночас виявляти недостатню мотивацію та наполегливість у навчанні. Так, здобувачі освіти здатні активно прагнути до опанування математики, але не виявляти такого ж інтересу до вивчення іноземних мов. Підлітковий вік також характеризується формуванням особистості, моральним самовизначенням, засвоєнням етичних норм поведінки та фізіологічним дозріванням, що відбувається під впливом соціокультурного середовища [60].

У підлітковому віці спостерігаються суттєві зміни, що характеризуються якісним прогресом у розвитку самосвідомості. Цей процес зумовлює трансформацію ставлення підлітка до оточуючого середовища. Ключовим і специфічним новоутворенням цього етапу є усвідомлення своєї дорослості, що супроводжується відчуттям виходу за межі дитячого віку. Формування та розвиток самосвідомості значно впливають на психічне життя підлітка, зокрема на особливості його навчальної діяльності, характер взаємин з однолітками та дорослими. У цей період активно розвивається світогляд, формуються моральні переконання, основні принципи, ідеали та система оцінних суджень. Ці елементи стають важливими чинниками, які визначають поведінку підлітка та його соціальну адаптацію.

У цьому віковому періоді спостерігається зростання рівня самостійності дитини, урізноманітнення та поглиблення міжособистісних взаємин, а також суттєве розширення та трансформація її сфер діяльності. Водночас формується

орієнтація на відповідальність як за власні дії, так і за інших осіб. Перехід до підліткового віку супроводжується істотною перебудовою навчальної діяльності учнів, рівень якої значною мірою визначається ступенем їхньої самостійності. На початкових етапах підліткового віку розвиток навчальної діяльності характеризується значними варіаціями: від низького рівня, що відображається у відсутності базових навичок самостійної роботи, до проміжного рівня, коли самостійність виявляється у виконанні домашніх завдань. Вищий рівень передбачає здатність учнів самостійно засвоювати новий матеріал, а іноді й опановувати цілі галузі знань [60].

Підлітковий вік характеризується інтенсивним розвитком мовленнєвої діяльності, що пов'язано з активним оволодінням навичками комунікації. У процесі комунікативної взаємодії здобувачі освіти виконують різноманітні завдання, спрямовані на вирішення комунікативних проблем, а також вдосконалюють способи їх реалізації. У шестикласників триває розвиток і удосконалення методів формування та формулювання думок, а також активізуються мовні механізми, такі як пам'ять, мислення (зокрема, осмислення) і здатність до прогнозування.

У підлітковому віці відбуваються значні зміни у розвитку пам'яті та уваги. Удосконалюються навички організації та контролю власних психічних функцій, а також управління ними. Спостерігається значний прогрес у запам'ятовуванні словесного та абстрактного матеріалу. Підлітки починають свідомо застосовувати спеціальні прийоми запам'ятовування, активно займаються розумовою діяльністю, спрямованою на порівняння, систематизацію та класифікацію. Відбувається збільшення швидкості запам'ятовування та обсягу інформації, що зберігається в пам'яті. Механічне запам'ятовування поступово замінюється логічним і осмисленим, що сприяє підвищенню продуктивності пам'яті.

З огляду на ці особливості, педагогам слід навчати підлітків ефективним методам логічного запам'ятовування, зокрема вмінню здійснювати смислову систематизацію, виділяти ключові ідеї для запам'ятовування, формулювати

чіткі висловлювання та складати схематичні плани тексту. Особливістю пам'яті здобувачів освіти даного вікового періоду є здатність формувати складніші асоціації, інтегрувати новий матеріал із раніше засвоєним і включати його до системи знань [3, с. 98].

У цьому віковому періоді спостерігається інтенсивний розвиток теоретичного рефлексивного мислення. Активно формуються такі когнітивні операції, як класифікація, аналогія та узагальнення. Учні освоюють навички логічного міркування, самостійного творчого мислення, формулювання узагальнень, висновків і доказів. У підлітковому віці школярі середніх класів починають свідомо застосовувати розумові операції, включаючи аналіз, порівняння, синтез і абстрагування. Мислення підлітків стає більш автономним, активним і творчим.

Особливе значення для методики вивчення прозових творів з міфологічними елементами та особливостей їх сприйняття мають результати дослідження рецептивних аспектів комунікативної діяльності підлітків. У період підліткового віку відбувається удосконалення механізмів читання, що проявляється не лише у вдосконаленні технічних навичок, але й у підвищенні рівня розуміння тексту. Розвиток механізмів осмислення та усвідомлення змісту стає ключовим фактором покращення якості процесу читання і сприйняття прочитаного. У цьому віці школярі, як правило, опановують не лише психологічні стратегії читання, що стосуються способів осмислення під час розуміння тексту, а й психологічні тактики, що сприяють ефективнішому засвоєнню матеріалу.

У підлітковому віці розвиток уваги характеризується певними суперечностями. З одного боку, спостерігається формування стійкої довільної уваги, а з іншого – емоційна насиченість, численні враження, переживання та імпульсивні дії часто зумовлюють нестабільність уваги та її швидке розсіювання. У цей період значно покращується концентрація уваги, а також здатність переключатися між різними операціями чи видами діяльності. На відміну від молодших школярів, підлітки здебільшого не потребують

спеціальної психічної підготовки для адаптації до зміни діяльності. Початок підліткового віку асоціюється з формуванням вищого рівня навчальної діяльності, коли її зміст поступово трансформується у самоосвітню активність, спрямовану на задоволення пізнавальних інтересів та потреб [60].

Змістовність і цікавість навчального матеріалу, його зв'язок із реальним життям та практикою, проблемний підхід і емоційна складова навчання, а також організація пошукової пізнавальної діяльності учнів відіграють ключову роль у формуванні позитивного ставлення підлітків до навчання. Особливості інтересів підлітків характеризуються варіативністю: вони можуть бути широкими (зацікавленість багатьма питаннями та проблемами) або вузькими (зосередженість на одному питанні), стійкими чи нестійкими, глибокими або поверхневими, а також часто зазнавати змін. У сучасних умовах підлітки отримують значний обсяг необхідної інформації у стислі терміни. Для ефективного опрацювання текстів, виділення нового та швидкого ознайомлення з інформацією необхідно формувати навички швидкого читання.

У підлітковому віці спостерігається зміна рівня інтересів, що характеризується суттєвим розширенням суспільно-політичної спрямованості. Учні виявляють підвищену зацікавленість до подій, що відбуваються у світі, причому основним джерелом інформації для них здебільшого є Інтернет. Інтереси здобувачів освіти стають не лише ширшими та різноманітнішими, а й глибшими, наповненими змістом. У багатьох випадках вони трансформуються у серйозні захоплення або навіть пристрасті, що можуть цілковито їх поглинати, інколи заважаючи їхній участі в інших видах діяльності. У цей період підлітки демонструють здатність до більш складного аналітико-синтетичного сприйняття об'єктів і явищ. Обсяг сприйнятої інформації значно зростає, а саме сприйняття набуває планомірності, послідовності та багатосторонності.

У психології підлітковий вік визначається як складний етап розвитку особистості, який супроводжується кількома ключовими змінами. По-перше, відбувається розвиток і вдосконалення розумової діяльності, по-друге,

інтелектуалізація основних психічних функцій, а також поглиблення когнітивних процесів. По-третє, спостерігається якісне покращення комунікативного розвитку дитини.

Аналіз наукової літератури з даної тематики свідчить, що рівень розвитку психофізіологічних механізмів сприймання, особливості психічних процесів та сформованість спрямованості особистості в цьому віці створюють оптимальні умови для вивчення й осмислення прозових творів з міфічними елементами учнями 5–6 класів.

3.3. Методичні рекомендації щодо вивчення прози сучасних українських письменників із міфологічними елементами в основній школі

Урок літератури в сучасній школі особливий: потрібно налаштуватись не тільки на розумову працю, а й на естетичне та емоційне сприйняття художнього твору. Адже якщо на уроці не буде внутрішньої схвильованості, то здобувачі освіти не отримають радості від спілкування зі словом письменника. Особливо коли це стосується нетипових творів, зокрема текстів з міфологічними елементами.

Вивчення української літератури розпочинається в 5 класі, де за жанрово-тематичним принципом здобувачів освіти засвоюють найпростіші літературні жанри. З-поміж казок, легенд, прислів'їв, приказок, загадок учні мають засвоїти дефініції «міф», «міфологія», види міфів і прочитати низку міфологічних історій, передбачених чинними нормативними документами.

Міфи, окреслені темою магістерського дослідження, вивчаються в 6 класі в першому семестрі в розділі «Міфи прадавньої України». Орієнтовно твори з цього розділу опановують ся здобувачами освіти потягом трьох уроків української літератури. Відповідно ми виокремили теми цих занять:

- Міф як найдавніша форма світогляду людини. Міфи про створення світу (космогонічні). «Сокіл-Род», «Прадуб» (за С. Плачиндою). Побудова та символіка космогонічних міфів.
- Міфи про створення людини (антропогонічні). «Білобог і Чорнобог», «Дажбог і Жива» (за С. Плачиндою). Особливості міфів прадавньої України, пов'язаність їх із давніми заняттями людей, із хліборобством. Протистояння добра і зла у міфах. Їх відмінність від казок і легенд.
- Дара Корній «Лісовик», «Водяник», «Польовик» (із книги «Чарівні істоти українського міфу. Духи природи»). Коротко про письменницю та її твори для дітей. Химерний світ чарівних істот праукраїнської міфології. Відображення прадавньої міфології, звичаїв та обрядів українців [46, с. 33–34].

У процесі текстуального вивчення творів, окреслених шкільною програмою, в учнів мають бути сформовані відповідні предметні та ключові компетентності:

предметні: учень/учениця вичерпно відповідає на запитання за змістом нового навчального матеріалу, стисло переказує міфологічні сюжети, розрізняє спільне та відмінне між міфами, казками, легендами; читає виразно тексти міфів; співвідносить зміст сприйнятих міфів прадавньої України з історичним і культурним контекстом; характеризує порушені в міфах проблеми; формулює тему та основну думку текстів міфів;

ключові: учень/учениця ефективно використовує інформаційні ресурси для задоволення власних читацьких потреб і розширення кола читацьких інтересів; представляє текстову інформацію із міфів прадавньої України, використовуючи різні способи і засоби візуалізації їх змісту; створює за мотивами прочитаних міфів прадавньої України письмові творчі роботи різних жанрів.

Виходячи із класифікації типів уроків Є. Пасічника, для експериментальних планів-конспектів ми обрали тип уроку: урок засвоєння нових знань і розвитку на їх основі умінь і навичок, оскільки протягом обох

уроків здобувачі освіти будуть опановувати новий теоретичний матеріал, читатимуть і текстуально розглядатимуть твори з міфологічними елементами в інтерпретації С. Плачинди та авторські фентезійні оповіді Дари Корній. Відповідно до типу заняття дотримувалися структури побудови плану-конспекту: актуалізація опорних знань, повідомлення теми, мети, мотивація навчальної діяльності, сприймання і засвоєння нової навчальної інформації, підсумок уроку, оголошення і коментар домашнього завдання.

Ураховуємо поетапність вивчення художнього твору на уроках української літератури: підготовка до сприйняття, читання твору, елементи аналізу і підведення підсумків.

Відповідно етап підготовки до сприйняття передбачав зацікавлення здобувачів освіти виучуваними творами. З цією метою ми пропонуємо низку методичних приймів і видів робіт. Наведемо приклади деяких із них.

Експрес-опитування

- Чому, на вашу думку, міфи належать до усної народної творчості?
- У зв'язку з чим наші предки створювали міфи?
- Що ви вже дізналися про міфи як жанр усної народної творчості?
- Що таке міфологія, міф?
- Що давні люди виражали в міфах?
- Якими були первісні уявлення людини про Всесвіт?
- Яких міфічних персонажів ви запам'ятали?

Вступне слово вчителя з елементами бесіди

- Кожного з нас цікавить навколишній світ, про який поступово дізнаємося все більше й більше. Із природничої галузі ми знаємо про походження життя на землі. Що вам відомо про це?
- З уроків християнської етики ми знаємо про створення світу і походження людини. Пригадаймо зміст оповідання з Біблії «Про створення світу», «Про створення людини».
- Сьогодні ми дізнаємося про те, як наші предки вірили у те, що все на землі створено добрими богами, які допомагали людям.

Перегляд навчального відео про сокола

<https://www.youtube.com/watch?v=1xWf39VdliY>

Бесіда за переглянутим матеріалом

- Що нового ви дізналися про сокола?
- Чому цей птах є одним із найвеличніших і водночас одним із найнебезпечніших?
- Якими фізичними властивостями його наділила природа?

Коментар учителя. Сьогодні на уроці ми прочитаємо фантастичну історію про міфологічного сокола, якому під силу було створювати все навколо.

На нашу думку, така підготовка до сприйняття міфу «Сокіл-Род» буде результативною, оскільки запропоновані нами прийоми і види робіт актуалізують життєвий досвід і набуті раніше знання учнів, сприяють виникненню зацікавленості темою уроку, що відповідно, впливатиме на активність самих здобувачів освіти на уроці.

Другий, не менш важливий етап вивчення художнього твору – це читання. Без читання тексту неможливо вивчати літературу в школі, а особливо в середніх класах. Тому нами було запропоновано і введено в конспекти декілька видів читання: читання «ланцюжком» і читання вголос. Оскільки в здобувачів освіти ще лише формується словниковий запас, то, відповідно, одним із важливих видів роботи є проведення словникової роботи, під час якої вчитель пояснює лексичне значення незрозумілих або малозрозумілих слів для учнів. В експериментальних конспектах пояснюємо значення декількох лексем: *морок, волхви, крилатий*.

Текстуальне вивчення прозового твору – найважливіший етап роботи і вчителя, і учнів на уроці. Від успішно підібраних методичних прийомів і видів робіт та їх практичного втілення буде залежати повноцінне опанування змісту програмового матеріалу. Тому пропонуємо низку видів робіт, які, на нашу думку, будуть результативними.

Репродуктивна бесіда

- Як Дара Корній називає лісовика?
- Чому його називали сином лісу?
- Чому лісовик може легко змінювати свою подобу?
- Чому усі лісові мешканці підкоряються йому?

Інтерактивна вправа «Асоціативний куц»

Завдання для учнів: схарактеризуйте Лісовика за інтерпретацією Дари Корній.

Гра «Пізнай персонажа міфу «Польовик»»

- Син землі, володар-охоронець полів (*Польовик*)
- Назви одним словом: полудниця, житниця, гречуха, жалиця, вівсяниця, пшениця (*Польові мавки*)
- Маленький, чепурненький дідок з чорною, як земля, шкірою (*Польовик*)
- Хто промовляв слова: «Виростили ви хлібець Божий на ниві, внесіть його в наші руки»? (*Господар*)
- Як називали останній обжинковий сніп? (*Дідух*)
- Йому надавали почесне місце, яке називається... (*Покуть*)

Останній етап – підведення підсумків роботи передбачає усвідомлення здобувачами освіти змісту програмового матеріалу та виявлення практичних умінь і навичок. Перевірити це дадуть запропоновані нами як традиційні, так і інтерактивні види робіт. Наприклад:

Інтерактивна гра «Я – художник-ілюстратор»

Завдання для учнів: уявіть себе в ролі художника-ілюстратора. Створіть словесний портрет улюбленого для вас бога давньоукраїнської міфології.

Критичне читання із завданням. Робота в групах

Завдання для учнів: прочитавши сторінки 20–21 у підручнику виконайте завдання по групах.

- 1 група – дайте відповідь на питання «Звідки походить псевдонім Дара Корній»?
- 2 група – дайте відповідь на питання «Що таке фентезі»?
- 3 група – дайте відповідь на питання «Коли у Дари Корній виник задум написати книгу «Чарівні істоти»»?

Початок і завершення вивчення будь-якого твору або низки творів має важливе значення, оскільки влучно підібране слово вчителя на початку і вкінці уроку дає можливість емоційно налаштувати учнів на подальшу роботу на занятті. Слово вчителя, відповідно, збуджує почуття і розум підлітків, викликає інтерес до пізнання та осмислення, є стимулом для подальшої роботи, створює відповідну атмосферу й на наступний урок. Тому ми в експериментальних планах-конспектах уроків пропонуємо відповідні методичні прийоми і види навчальної діяльності. Так, наприклад, на першому уроці з вивчення міфів прадавніх українців слово вчителя може звучати наступним чином: *«Коли ми читаємо міфи, казки, легенди, то завжди цікавимося минулим наших пращурів. Це є найсокровеннішим для нашого народу. А тому ми повинні з повагою ставитися до всіх пам'яток, які збереглися з тих часів. Бо це наш обов'язок. Адже ми хочемо мати майбутнє, про яке згодом будуть оповідати і нашим нащадкам.*

Слов'яни вірили в багатьох богів і пов'язували з кожним з них ті чи інші сили природи, стихії та явища. Добрі боги дарували людям добробут, щастя, врожай, захищали від злого ока та заздрощів; погані ж боги творили зло, насилали злидні, смуток, чвари та смерть. Усі боги мали своїх послідовників, тому одвічне протистояння добра і зла має витoki ще за тих часів». Після її прослуховування в учнів виникають певні емоції, почуття, думки.

Автори чинних модельних програм пропонують вивчати фентезійні оповіді Дари Корній, то, відповідно, маємо акцентувати увагу на постаті самої письменниці. Не дивлячись на те, що в середній школі біографія митця в повному обсязі не вивчається, ми все ж таки пропонуємо декілька видів робіт, що дозволять репрезентувати творчий геній митця. Це, зазвичай, *робота з портретом, повідомлення учня-біографа і розповідь учителя, робота з виставкою творів Дари Корній, перегляд навчального відео про найвідоміші твори Дари Корній, бесіда за переглянутим матеріалом.*

Робота з портретом

- Зверніть увагу на портрет Дари Корній. Опишіть зовнішність письменниці?
- Що в зовнішньому вигляді засвідчує її нестримний потяг до художньої творчості, літератури?
- Як вив вважаєте, які риси домінують у характері Дари Корній?

Повідомлення учня-біографа про Дару Корній.

Дара Корній (1970) – літературний псевдонім. Справжнє ім'я письменниці – Мирослава Замойська. Її дитинство пройшло на Волині. Навчалась у Львові. Є фахівцем у галузі вітчизняної культури. Викладає у Львівській національній академії мистецтв. Захоплюється українською міфологією, народними віруваннями, звичаями, обрядами, казками, музикою. До літературної творчості пані Мирославу спонукала її донька. У підлітковому віці вона дуже любила читати зарубіжне фентезі – історії про чаклунів, відьом, вампірів, гномів тощо. Часто переказувала мамі сюжети цих книжок.

Слово вчителя.

Письменниця вважає: «Ми станемо цікаві світу тоді, коли будемо оригінальні, автентичні та неповторні». Пані Мирославу засмучувало те, що українські підлітки так захоплюються зарубіжними міфами, а про наші, аж ніяк не гірші, часом навіть не здогадуються. Щоб змінити цю ситуацію, вона і взялася за перо. За кілька років побачили світ понад 20 книжок Дари Корній для підлітків і дорослих. До речі, саме такий псевдонім обрано не випадково. Дариною звати доньку письменниці, а Корній – дівоче прізвище її мами. «Відтак псевдонім утворився від двох найдорожчих мені жінок», – каже письменниця.

Її книжки написано переважно в стилі українського фентезі. У них дивовижно переплітається міфологічний, казковий світ предків і наше сьогодення. Дара Корній написала серію науково-популярних книжок під загальною назвою «Чарівні істоти українського міфу», де докладно знайомить із персонажами міфології предків.

Робота з виставкою творів Дари Корній

- Зверніть увагу на виставку творів української письменниці? Назвіть їх?
- Чи читали ви ці твори? Чим книги авторки вас приваблюють?

*Перегляд навчального відео про найвідоміші твори Дари Корній
Бесіда за переглянутим матеріалом*

- Що нового ви дізналися про творчість Дари Корній?
- Які твори згадуються у відео? Про що вони?
- Назвіть основних духів природи, які описує українська письменниця? Якими рисами вона їх наділяє?

Важливою на уроці української літератури є активна співпраця вчителя та учнівського колективу. Ефективними є різні групові роботи, які сприяють концентрації учнівської уваги, формують вміння працювати в групі на позитивний результат. Тому під час текстуального вивчення прози з міфологічними елементами можна запропонувати різні варіанти роботи в групах. Наприклад:

Робота в групах

- 1 група – складіть словесний ланцюжок подій у творів.
- 2 група – знайдіть і випишіть у зошити ознаки теогонічного й антропогонічного міфів.
- 3 група – доповніть словничок божеств та персонажів української міфології.

Творча майстерня. Робота в групах

Завдання для учнів: виконайте запропоновані вам завдання

- 1 група – скласти словесний портрет польовика.
- 2 група – скласти асоціативний вірш до слова «жнива».

Уроки української літератури повинні бути цікавими, інформативно насиченими, викликати жвавий інтерес у здобувачів освіти. Урізноманітнення відповідних прийомів і видів діяльності дає такий результат. Наведемо приклади деяких із них.

Інтерактивна гра «Я – Всезнайко»

Завдання для учнів: потрібно уявити себе на місці літературного персонажа Всезнайки, пригадати теоретичний матеріал, вивчений на

попередньому уроці, і створити інтерактивний плакат «Найпоширеніші види міфів».

Інтерактивна гра «Я – художник-ілюстратор»

Завдання для учнів: уявіть себе в ролі художника-ілюстратора. Створіть словесний портрет улюбленого для вас бога давньоукраїнської міфології.

Інтерактивна гра «Ланцюжок подій»

Завдання для учнів: зобразіть ланцюжок створення світу та людей за міфами

Сокіл-Род думає – два яйця – Чорний лебідь, Білий лебідь – бійка – Слово та Розум у подарунок – людиноподібні велетні – сила від молодильних яблук – Добро і Зло – Краса і Погань – розуміння життя.

Інтерактивна вправа «Коло думок»

Завдання для учнів: подумати, якої думки я про те, що в житті завжди наявні добро і зло, краса і потворність. Чи не можна було б уявити світ без зла та погані?

Робота з обкладинкою книги С. Плачинди «Міфи і легенди Давньої України», створеної В. Крижанівським

- Зверніть увагу на обкладинку книги, вміщену в підручнику на сторінці 14.
- Хто на ній зображений?
- Поміркуйте, чому художник використовує саме такі яскраво насичені кольори?
- Яке враження у вас викликає намальована ілюстрація?

Роботу над вивченням української міфології можна продовжити і в позаурочний час. Про українські міфи та легенди, неймовірних героїв, чарівні речі та світ, наповнений дивами, можна дізнатися в шоу-програмі «Чарівний світ української міфології» сучасного українського письменника Ніка Лисицького (<https://magicworld.com.ua/show/>). Це відео-енциклопедія, що спрямована на збереження і популяризацію української міфології, перша тематична програма про українських міфічних героїв та їхнє місце в нашому

світі. Учні в сучасному форматі можуть почути міфологічні історії, які до упродовж багатьох років зберігалися на сторінках енциклопедій та етнографічних досліджень. Підліткам можна запропонувати ознайомитися із проєктом у позаурочний час, а на уроках української літератури обговорити переглянуті відео-програми, висловити своє ставлення до персонажів, запропонувати більш детально дослідити міфологічні образи та сюжети, зіставивши їх із творами українських письменників тощо. Учні можуть переглянути програму вдома або разом у класі, якщо є технічна можливість.

Пропонуємо орієнтовні завдання для учнів 5–6 класів:

1. *Перед переглядом програми:*

- Пригадайте, які міфічні персонажі української культури ви знаєте (домовик, мавка, русалка тощо).
- Подумайте, яку роль відіграють міфи та легенди у житті людей.

2. *Під час перегляду:*

- Уважно слухайте про різні міфологічні образи. Зверніть увагу на те, як вони описані: які вони мають риси характеру, здібності, особливості.
- Запишіть двох-трьох персонажів, які вам сподобалися найбільше.

3. *Після перегляду програми:*

- Обговорення в групах: Поділіться своїми враженнями про переглянуту програму. Який персонаж запам'ятався вам найбільше і чому?
 - Творче завдання: Оберіть одного міфологічного персонажа і:
 - Напишіть коротку розповідь (5–6 речень) про його пригоди у сучасному світі.
 - Намалюйте його або опишіть, як він виглядає (за бажанням).

4. *Домашнє завдання:*

- Створіть власний образ міфічного героя, якого не було у програмі. Опишіть його історію (8–10 речень): хто він, звідки походить, які має сили і чим допомагає людям.

Таким чином, розроблена нами і запропонована для практичного впровадження на уроках української літератури система уроків з вивчення

міфів прадавньої України, зокрема в інтерпретації С. Плачинди та фентезійних творів Дари Корній, буде ефективно дієвою, результативною, практично значущою у разі дотримання вчителями методичних рекомендацій.

Висновки до розділу 3

Аналіз нормативних документів і чинних модельних програм із української літератури, опрацювання науково-критичних, методичних джерел, студіювання підручників для основної школи з досліджуваного питання засвідчує актуальність обраної теми магістерського дослідження, її недостатнє розкриття у наукових пошуках учених-методистів та шкільній практиці.

Автори-укладачі шкільних підручників для учнів 5, 6 класів звернули детальну увагу на вивчення програмових текстів: міфів в інтерпретації С. Плачинди та фентезійних творів Дари Корній, тому, окрім необ'ємного теоретичного матеріалу, вони пропонують низку видів навчальної діяльності (різноманітні види бесід, виконання тестових завдань, переказ та коментар програмових уривків творів, інтерактивні види вправ і завдань), у результаті виконання яких в учнів будуть формуватися практичні вміння та навички аналізу невеликого за обсягом прозового твору з міфологічними елементами та розгляду унікальності творчості сучасної письменниці.

Студіювання навчальної літератури стало поштовхом до розробки двох експериментальних планів-конспектів уроків з української літератури для учнів 6 класу нової української школи за темою «Міфи прадавньої України», в яких деталізовано розписано процес шкільного вивчення міфів.

Запропоновані основні методи, прийоми та види навчальної діяльності дозволяють здійснити детальний розгляд нетипових творів, зрозуміти їх специфіку, усвідомити роль і значення міфологічних оповідей та персонажів в історії розвитку української літератури. У результаті практичного упровадження таких конспектів уроків в освітній процес сучасної школи у шестикласників будуть сформовані відповідні предметні та ключові

компетентності, описані в магістерському дослідженні, та емоційно-ціннісне ставлення до взірцевих творів класичної української літератури.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Детальний аналіз окресленої проблеми в науково-довідниковій, літературознавчій, методичній літературах, студіювання чинних шкільних модельних програм та підручників для учнів 5 і 6 класів закладів загальної середньої освіти підтверджує актуальність обраної теми магістерського дослідження, доводить її недостатню розробленість.

Серед пріоритетних завдань сучасної літературної освіти в новій українській школі особливого значення набуває дослідження творів, що містять міфологічні елементи, оскільки вони сприяють глибшому розумінню сучасного літературного процесу, проникненню в специфічну канву художньої майстерності автора, усвідомлення тісного взаємозв'язку літератури з фольклором, міфологією, фантастикою, дають можливість зрозуміти та проаналізувати світогляд і вірування давніх українців.

Фольклор та міфологія відіграють важливу роль у формуванні національної та культурної ідентичності, а також впливають на створення нових, нетипових художніх образів та сюжетів у літературі. Відтак, у процесі студіювання наукових джерел, узагальнили формулювання важливих для магістерського дослідження дефініцій у наступному потрактуванні:

- проза – це невіршована мова, мета якої – передати авторське світобачення через низку художньо-виражальних засобів та дотриматися принципів єдності форми і змісту в художньому творі;
- міф – фантастична, вигадана історія про походження світу, людини та всього живого, яка в поетизованій формі відображає світогляд давніх людей;

- міфопоетика – один із розділів поетики, яка охоплює вивчення міфологічних архетипів та образів та їх трансформацію в контексті певного твору чи культурної традиції;

- фентезі – це неоміфологічна повість про фантастичні пригоди різних умовних героїв.

Було доведено, що українська міфологія – це невід’ємна частина світоглядної системи праслов’ян, за допомогою якої відбувалося формування їхніх поглядів на навколишнє середовище. Вона слугувала засобом осмислення природних явищ і створення механізмів захисту від негативних впливів, зокрема зовнішніх загроз або локальних уявлень про «нечисту силу».

Праслов’янські міфи, що яскраво представлені в українській літературі, поділяються на декілька тематичних груп, кожна з яких має своє ідейно-тематичне спрямування і розкриває певні аспекти життя давніх людей: героїчні, космогонічні, антропологічні, тотемічні, теогонічні, анімістичні, календарні, історичні, есхатологічні.

В українській літературі в різні періоди її розвитку письменники час від часу теж зверталися до міфологічних сюжетів, образів, ідей і проблем. Такі аспекти спостерігаються ще в творах давньої літератури, наприклад, у «Слові о полку Ігоревім», далі – в творах Ф. Прокоповича, І. Котляревського, Л. Боровиковського, М. Костомарова, І. Срезневського, М. Гоголя Т. Шевченка, М. Коцюбинського, І. Франка, О. Олеса, П.Тичини, М. Рильського, В. Сосюри, Є. Маланюка, В. Земляка, В. Дрозда, В. Шевчука та інших.

Проаналізувавши творчий доробок Дари Корній, С. Плачинди та В. Войтовича, виокремили характерні риси їх творчого почерку. Так, Дара Корній популяризує українську міфологію, використовує її сюжети та образи в змісті власних прозових творів, експериментує в жанрових різновидах авторських творів: роман-міф, роман-фентезі, міський роман-фентезі, філософський роман, роман-диалогія, показує співіснування двох світів: реального (буденного) і вигаданого (фантастичного), поділяє персонажів на позитивних і негативних, представників світла і прихильників темряви,

висвітлює низку філософських проблем: життя і смерті, місця і ролі людини, сенсу життя, протиставлення позитивного і негативного в людині, боротьба між добром і злом.

Особливостями письменницького почерку С. Плачинди є експериментування в різних жанрах літератури: публіцистичні нариси, оповідання, сатиричні твори, міфи; багатотематичність творчості: історичне минуле, політична ситуація в Україні, розвиток літературного процесу, життя і діяльність давніх людей, їхнє співіснування поруч із силами природи; надання важливого місця і ролі міфу як одному із жанрів літератури, в якому домінує фантастика в усіх її проявах; створення образів богів, розкриття історії їхньої появи, пояснення ролі і місця в житті людей; філософське підґрунтя міфів; використання прийому контрасту з метою розкрити багатогранність людського життя.

Серед рис творчого методу В. Войтовича визначальними є: домінування малих і великих епічних жанрів літератури: роман, повість, публіцистика, міф, нарис; вплив літературно-мистецьких надбань попередньої епохи та сучасних чинників на творчість автора; апелювання до розширення знань сучасників про далеке минуле українського народу з позицій вірувань і релігійних переконань; нівелювання читацькою свідомістю через потрактування різноманітних міфологічних історій, фантастичних сюжетів та образів; прагнення письменника піднести на значно вищій щабель міф як жанр літератури, дати сучасникам поштовх до розуміння важливості первісних уявлень про світобудову, перших людей і природи.

Студіювання актуального стану вивчення прози з міфологічними елементами в 5, 6 класах дало можливість зробити висновок про те, що є певні лакуни в їх шкільному вивченні. В науковому дослідженні з метою покращення стану досліджуваної проблеми було розроблено два експериментальні плани-конспекти уроків із вивчення міфології прадавньої України та фентезійної творчості Дари Корній у 6 класі нової української школи і запропоновано низку різноманітних методів, прийомів і видів навчальної діяльності як традиційних

(повідомлення учня-біографа, розповідь учителя, робота з портретом, евристична бесіда, постановка проблемних питань, експрес-опитування, складання літературного гроно, робота з ілюстраціями тощо), так й інтерактивних (інтерактивні ігри «Я – Всезнайко», «Я – художник-ілюстратор», «Ланцюжок подій», гра «Пізнай персонажа міфології», інтерактивні вправи «Коло думок», «Асоціативний куц», робота в групах), які, на нашу думку, сприятимуть активізації діяльності здобувачів освіти, виникненню зацікавленості творчістю С. Плачинди та Дари Корній, будуть результативними і ефективними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко О. Українська література : підруч. для 5 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ : Грамота, 2022. 288 с.
2. Бачинська К. Дара Корній: Вітчизняне фентезі видавці не дуже шанують. Україна молода. URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/2709/164/94873> (дата звернення: 01.03.2024).
3. Білоус О. В. Вікова психологія: навчальний посібник. Чернігів : Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка. 2015. 108 с.
4. Бондарєва О. Є. Міф і драма у новітньому літературному контексті: поновлення структурного зв'язку через жанрове моделювання: монографія. Київ: Четверта хвиля, 2006. 512 с.
5. Бондар Л. Мольфарка слова Дара Корній: «Заплющую очі й бачу інші світи». Волинські новини. 2 квітня 2016. URL: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/2709/164/94873> (дата звернення: 15.11.2024).
6. Буйських Ю. Колись русалки по землі ходили: жіночі образи української міфології. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля». 2018. 320 с.
7. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях: Космогонічні українські народні погляди та вірування. К., 1993. 245 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.
9. Войтович В. М. Українська міфологія. Київ : Либідь, 2002. 664 с.
10. Войтович В. М. Міфи та легенди давньої України. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2005. 392 с.
11. Войтович В. М. Молитва до Дажбога. Рівне : Оріана. 1994. 94 с.

12. Войтович В. М. Антологія української міфології: Етіологічні, космогонічні, антропологічні, теогонічні, солярні, лунарні, астральні, календарні, історичні міфи. Т. 1. Тернопіль : Богдан, 2006. 912 с.
13. Войтович В. М. Антологія української міфології: Тотемічні міфи. Т. 2. Тернопіль : Богдан, 2006. 608 с.
14. Гнатюк В. Нарис української міфології. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2000. 264 с.
15. Гнатюк В. Останки передхристиянського релігійного світогляду наших предків. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія / упор., прим та біограф. нариси А. П. Пономарьова, Т. В. Косміної, О. О. Боряк. Київ : Либідь, 1991. С. 383–407.
16. Гурдуз А. Роман Дари Корній «Гонимарник»: місце в мистецькому контексті з погляду традиції та новаторства. *Українознавчий альманах* / ред. кол. М.Обушний (відп.ред.) та ін. К., Мелітополь. 2012. Вип. 9. С. 229–235.
17. Енциклопедія «Українська міфологія» // Українські електронні та паперові енциклопедичні видання: основні здобутки й перспективи: науковий збірник / НАН України; Інститут енциклопедичних досліджень. Київ: Академперіодика, 2015. С. 79–80.
18. Іваннікова Л. Замість науки – окультизм. *Святопокровська Подільська церква*. 2016. № 15. С. 2–5.
19. Жила С. «Засвідчила перед усім світом великі можливості української нації»: [вивчення повісті Ю. Колісниченка і С. Плачинди «Роксолана» у 8-у кл. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2006. № 10. С. 28–32.
20. Заболотний В. В. Українська література : підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти / В. В. Заболотний, О. В. Заболотний, О. В. Слоновьська, І. В. Ярмутьська. Київ : Літера ЛТД, 2022. 208 с.
21. Калиновська О. Дара Корній та її місце в українській літературі. *Літературознавчі записки*. 2014. № 16. С. 113–124.
22. Кобзар О. І. Міфопоетика як предмет і метод літературознавчого дослідження. *Наукові записки*. Випуск 15. Серія «Філологічна», 2010. С.

- 131–139. URL :
http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/10247/1/Nznuoaf_2010_15_23%20%281%29.pdf (дата звернення: 10.08.24)
23. Коваль І. Міфологічний аспект у творчості Дари Корній. *Слово і час*. 2005. №6 (58). С. 20–23.
24. Когут О. В. Архетипні сюжети та образи в сучасній українській драматургії: монографія. Рівне: НВУГП, 2010. 440 с.
25. Козовик І., Пономарів О. Словник античної міфології. Тернопіль : Навчальна книга–Богдан, 2006. 312 с.
26. Кононенко О. Міфи і Легенди. Харків:Фоліо, 2020. 160 с.
27. Корній Дара. Гонимарник. URL <http://lib.rus.es/b/350466> (дата звернення: 05.09.2024)
28. Корній Дара. Горихмарник. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2010. 336 с.
29. Костомаров М. І. Слов'янська міфологія / упоряд., приміт. І. П. Бетко, А. М. Полотай; вступна ст. М. Т. Яценка. Київ : Либідь, 1994. 384 с.
30. Кузьмук О. С. Псевдонаукові теорії етногенезу українців та їх вплив на суспільну свідомість. *Стратегічні пріоритети*. 2009. № 2 (11). С. 110–116.
31. Кундзич Л. Українська міфологія. Київ: Академія. 2006. 416 с.
32. Курінний О. Міфологічний підтекст у романі «Сузір'я Дів». *Українська література: історія і сучасність*. 2013. № 5(21). С. 84–90.
33. Лановик М. Б., Лановик З. Б. Українська усна народна творчість: Підручник. 4-те вид., К.: Знання-Прес, 2006. 591с.
34. Лашук Ю. П. Народне мистецтво українського полісся. Львів : Каменяр, 1992. 134 с.
35. Леві-Строс К. Міт і значення // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. століття / за ред. М. Зубрицької. Львів: Літопис, 1996. С. 343–356.
36. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. Чернівці : Золоті литаври, 2001. 636 с.

37. Лисенко Л. М. Методичні рекомендації з навчальної дисципліни «Вікова психологія» для здобувачів вищої освіти першого (магістерського рівня) вищої освіти зі спеціальності 053 Психологія Харків: ХНПУ імені Г.Сковороди, 2020. 113 с.

38. Літературознавча енциклопедія : У двох томах. Т.1 / автор-укладач Ю. І. Ковалів. К. : ВЦ «Академія», 2007. 608 с.

39. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 2 / автор-укладач Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 622 с.

40. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. К.: ВЦ «Академія», 1997. 752 с.

41. Лозко Г. Українське народознавство. Київ: АртЕК, 2004. 470 с.

42. Ляшенко О. Міфологія та фольклор у творчості Дари Корній. *Літературознавчі записки*, 2012. № 14. С. 103–112.

43. Маловичко О. Фольклорні мотиви у романі «Сузір'я Дів». *Літературознавчі записки*. 2017. № 20. С. 135–142.

44. Матюхіна О. Міф про створення світу в давньослов'янській міфології. *Історія релігій в Україні: наук. щорічн.*, 2018, Вип. 28, Ч. II. С. 281–297.

45. Модельна навчальна програма «Українська література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори: Архипова В. П., Січкач С. І., Шило С. Б.). URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetar.z.2022/Movno-literat.osv.hal/Ukr.lit.5-6-kl.Arkhypova.Sichkar.Shylo.14.07.pdf> (дата звернення: 19.07.2024).

46. Модельна навчальна програма «Українська література. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (у редакції 2023 року) (автори: Яценко Т. О., Пахаренко В. І., Слижук О. А, Тригуб І. А., Качак Т. Б., Кизилова В. В., Овдійчук Л. М., Дячок С. О., Макаренко В. М.). URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Movno-literat.osv.hal/27.11.2023/Ukr.lit.5-6-kl.Yatsenko.ta.in.27.11.2023.pdf> (дата звернення: 19.07.2024).

47. Модельна навчальна програма «Українська література. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Чумарна М. І., Пастушенко Н. М.). URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetar.z.2022/Movno-literat.osv.hal/Ukr.lit.5-6-kl.Chumarna.Pastushenko.07.09.pdf> (дата зверення: 19.07.2024).

48. Олійник С. Міфологеми стихій в українському фентезі. *Літературознавчі студії* : зб. наук. пр. Київ, 2015. Вип. 43. Ч. 2. С. 105–116.

49. Ортега-і-Гассет Х. Вибрані твори. К.: Основи, 1994. 420 с.

50. Пагутяк Г. Україна без гоблінів. URL : <https://www.rulit.me/books/zvorotnij-bik-svitla-read-358668-1.html> (дата звернення: 14.15.24).

51. Панченко Ю. Фольклор і міфологія в сучасній українській літературі. *Українська література: історія і сучасність*. 2008. № 3(7). С. 157–164.

52. Писарчук Г. Фольклорні та міфологічні мотиви в творчості Дари Корній. *Літературознавчі записки*. 2009. № 11. С. 180–188.

53. Плачинда С. Короткий словник давньоукраїнської міфології. Київ: Укр. думка, 1993. 63 с.

54. Плачинда С. Міфи і легенди давньої України. К. : Спалах ЛТД, 1997. 176 с.

55. Позняк-Хоменко Н. Міфи і легенди Сергія Плачинди. URL: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/2333/169/82989/> (дата звернення: 23.09.2024).

56. Пономарьов А. П. Царина народної уяви та її класичні розробки. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія / упор., прим та біограф. нариси А. П. Пономарьова, Т. В. Косміної, О. О. Боряк. Київ : Либідь, 1991. С. 5–25.

57. Процик І. В. Архетип і символ: проблеми визначення та взаємодії. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія : лінгвістика і*

літературознавство : міжвуз. зб. наук. ст. / гол. ред. В. А. Зарва. Бердянськ : БДПУ, 2011. Вип. XXIV. Ч. 2. 550 с., С. 368–377.

58. Пташка К. Письменниця Дара Корній: українцям варто навчитися любити своє. Український інтерес. 1 липня 2018. URL: <https://uainpress/news/accents/pysmennytsya-dara-kornij-ukrayintsyam-varto-navchytysya-lyubyty-svoje-864875> (дата звернення: 11.05.2024).

59. Романенко Л. В. Кохання у творчості Дари Корній (за романами «Гонимарник» і «Тому, що ти є»). *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія: Філологія, 2012. Вип. 7. С. 80–85.

60. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія. К., 2015. 326 с.

61. Садовий М. Український фольклор. Київ: Стародавній світ. 2006. 368 с.

62. Сікорська Г. Фольклор та міфологія в романі «Сузір'я Дів». *Літературознавчі записки*. 2016. № 18. С. 86–94.

63. Словник символів / О. І. Потапенко, М. К. Дмитренко, Г. І. Потапенко та ін. К. : Редакція часопису «Народознавство», 1997. 156 с.

64. Стужук О. І. Художня фантастика як метажанр (на матеріалі української літератури XIX-XX ст.) : дис... канд. філол. наук : 10.01.06 Київ, 2006. 176 с.

65. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія / упор., прим та біограф. нариси А. П. Пономарьова, Т. В. Косміної, О. О. Боряк. Київ : Либідь, 1991. 640 с.

66. Шелест Л. Міфологічні мотиви у творчості Дари Корній. *Вісник Черкаського університету*. 2011. № 2 (184). С. 108–113.

67. Шеремета В. Легенди та реальність наших предків (за твором С. Плачинди «Лебедія»): відкритий урок з позаклас. читання: 6-й кл. *Українська мова та література*. 2011. № 25–27 (713–715). С. 52–56.

68. Шинкарук В. Філософський енциклопедичний словник. К.: Абрис, 2002. 751 с.

69. Яценко Т., Пахаренко В., Слижук О. Українська література: підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Видавничий дім «Основа». 2023. 259 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Конспект уроку з української літератури для здобувачів освіти 6 класу

Тема: Міфи про створення людини (антропогонічні). «Білобог і Чорнобог», «Дажбог і Жива» (за С. Плачиндою). Особливості міфів прадавньої України, пов'язаність їх із давніми заняттями людей, із хліборобством. Протистояння добра і зла у міфах. Їх відмінність від казок і легенд

Компетентності:

предметні: учень/учениця вичерпно відповідає на запитання за змістом нового навчального матеріалу, стисло переказує міфологічні сюжети, розрізняє спільне та відмінне між міфами, казками, легендами; читає виразно тексти міфів; співвідносить зміст сприйнятих міфів прадавньої України з історичним і культурним контекстом; характеризує порушені в міфах проблеми; формулює тему та основну думку текстів міфів;

ключові: учень/учениця ефективно використовує інформаційні ресурси для задоволення власних читацьких потреб і розширення кола читацьких інтересів; представляє текстову інформацію із міфів прадавньої України, використовуючи різні способи і засоби візуалізації їх змісту; створює за мотивами прочитаних міфів прадавньої України письмові творчі роботи різних жанрів.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань і розвитку на їх основі умінь і навичок

Обладнання: ілюстрації до творів, навчальне відео про сокола

Зміст уроку

I. Актуалізація опорних знань

1. Експрес-опитування

- Чому, на вашу думку, міфи належать до усної народної творчості?
- У зв'язку з чим наші предки створювали міфи?
- Що ви вже дізналися про міфи як жанр усної народної творчості?
- Що таке міфологія, міф?
- Що давні люди виражали в міфах?
- Якими були первісні уявлення людини про Всесвіт?
- Яких міфічних персонажів ви запам'ятали?

2. Інтерактивна гра «Я - Всезнайко»

Завдання для учнів: потрібно уявити себе на місці літературного персонажа Всезнайки, пригадати теоретичний матеріал, вивчений на попередньому уроці, і створити інтерактивний плакат «Найпоширеніші види міфів».

II. Повідомлення теми, мети, завдань уроку

Слово вчителя. Коли ми читаємо міфи, казки, легенди, то завжди цікавимося минулим наших пращурів. Це є найсокровеннішим для нашого народу. А тому ми повинні з повагою ставитися до всіх пам'яток, які збереглися з тих часів. Бо це наш обов'язок. Адже ми хочемо мати майбутнє, про яке згодом будуть оповідати і нашим нащадкам.

Слов'яни вірили в багатьох богів і пов'язували з кожним з них ті чи інші сили природи, стихії та явища. Добрі боги дарували людям добробут, щастя, врожаї, захищали від злого ока та заздрощів; погані ж боги творили зло, насилали злидні, смуток, чвари та смерть. Усі боги мали своїх послідовників, тому одвічне протистояння добра і зла має витоки ще за тих часів.

Сьогодні ми ознайомимося з декількома міфами, з яких ви зрозумієте, які боги та богині, за віруваннями древніх слов'ян, панували колись на землі та які добрі та погані вчинки характеризують їхні постаті у міфології.

Отже, тема нашого уроку «Міфи про створення людини (антропогонічні). «Білобог і Чорнобог», «Дажбог і Жива» (за С. Плачиндою). Особливості міфів прадавньої України, пов'язаність їх із давніми заняттями людей, із хліборобством. Протистояння добра і зла у міфах. Їх відмінність від казок і

легенд». Протягом заняття ми зануримося в сюжет антропологічних міфів, розкриємо особливості занять давніх людей, проаналізуємо протистояння добра і зла в міфах, виокремимо відмінні риси міфу та легенди і казки.

III. Сприймання й засвоєння нової навчальної інформації

1. Вступне слово вчителя з елементами бесіди

- Кожного з нас цікавить навколишній світ, про який поступово дізнаємося все більше й більше. Із природничої галузі ми знаємо про походження життя на землі. Що вам відомо про це?
- З уроків християнської етики ми знаємо про створення світу і походження людини. Пригадаймо зміст оповідання з Біблії «Про створення світу», «Про створення людини».
- Сьогодні ми дізнаємося про те, як наші предки вірили у те, що все на землі створено добрими богами, які допомагали людям.

2. Перегляд навчального відео про сокола

<https://www.youtube.com/watch?v=1xWf39VdliY>

3. Бесіда за переглянутим матеріалом

- Що нового ви дізналися про сокола?
- Чому цей птах є одним із найвеличніших і водночас одним із найнебезпечніших?
- Якими фізичними властивостями його наділила природа?

Коментар учителя. Сьогодні на уроці ми прочитаємо фантастичну історію про міфологічного сокола, якому під силу було створювати все навколо.

4. Читання «ланцюжком» міфу «Сокіл-Род» (с.13–14)

5. Словникова робота

Морок – відсутність тепла, темрява, темнота.

Волхви – служителі язичницького культу.

Крислатий – гіллястий, широкий, той, що має розложисте гілля, розкішну крону.

6. Евристична бесіда за змістом прочитаного міфу

- Що було на початку? (*На початку була суцільна пітьма – вічна й безмежна*)
- Що пронизувало пітьму? (*Пітьму пронизувало Око, яке було завжди і скрізь*)
- Що зродилося з чистої сльози, яку зронило одного разу Око? (*З чистої сльози зродився Першоптах і Першобог – птиця Сокіл*)
- Яка заслуга Сокола? Що він зробив для того, щоб з'явилося нове на землі? (*Він пускав сльозини, з яких утворювалося озеро Живої Води, проростали квіти та густі високі трави на острові й берегах озера, зніс золотий жолудь, із якого виросло Першодерево*)
- Знайдіть у тексті твору і зачитайте останню фразу Сокола, вміщену в міфі (Тоді злетів Сокіл на вершину Першодерева і сказав: «Я створив Ирїй. Тут моє місце на віки вічні. Звідси я творитиму Світ»)

7. Робота з обкладинкою книги С. Плачинди «Міфи і легенди Давньої України», створеної В. Крижанівським

- Зверніть увагу на обкладинку книги, вміщену в підручнику на сторінці 14.
- Хто на ній зображений?
- Поміркуйте, чому художник використовує саме такі яскраво насичені кольори?
- Яке враження у вас викликає намальована ілюстрація?

8. Робота в групах

- 1 група – складіть словесний ланцюжок подій у творів.
- 2 група – знайдіть і випишіть у зошити ознаки теогонічного й антропогонічного міфів.
- 3 група – доповніть словничок божеств та персонажів української міфології.

9. Детальний переказ учнями змісту міфу «Дажбог і Жива»

10. Постановка проблемних запитань

- Подумайте, чи можемо ми провести паралелі між міфами й оповіданнями з Біблії? Чому?

- Які персонажі твору «Дажбог і Жива» є втіленням добра? Чому?
- Чи є протистояння в творі? В чому воно полягає?
- Як ви думаєте, в реальному житті добро і зло ходять поруч? Як не стати на сторону зла?

IV. Підсумок уроку

1. Гра «Пізнай персонажа міфології»

- Засіває житом-пшеницею землю (*Жива*)
- Засаджує землю садами і квітами, заселяє звіром і птаством (*Дажбог*)
- Запалює вогонь ковальства (*Сварог*)
- Сіє морок і нещастя (*Чорнобог*)
- Надсилає на ворогів громовицю (*Перун*)
- Допмагає людям бути щасливою (*Білобог*)
- Готові прикрашати та збагачувати світ (*Дажбог і Жива*)

2. Інтерактивна гра «Я – художник-ілюстратор»

Завдання для учнів: уявіть себе в ролі художника-ілюстратора. Створіть словесний портрет улюбленого для вас бога давньоукраїнської міфології.

3. Підсумкове слово вчителя

У повсякденному житті людей завжди виникало безліч питань щодо походження землі, сонця, явищ природи, тваринного світу. Вони намагалися віднайти відповіді на них. Для цього люди склали різні міфи як засіб сприйняття світу. В них відображувалися фантастичні уявлення про світ, природу і людське буття. Кожний міф сприймався оповідачем та слухачем як реальна подія. Сьогодні на уроці ми здійснили цікаву подорож у далеке минуле, ознайомилися зі світом людської фантазії і мудрості.

V. Оголошення і коментар домашнього завдання

1. Опрацювати статтю в підручнику (с. 11–13).
2. Намалювати ілюстрацію до одного з прочитаних міфів.
3. Прочитати твір Дари Корній «Польовик» (с. 17–19)

Тема: Дара Корній «Лісовик», «Водяник», «Польовик» (із книги «Чарівні істоти українського міфу. Духи природи»). Коротко про письменницю та її твори для дітей. Химерний світ чарівних істот праукраїнської міфології. Відображення прадавньої міфології, звичаїв та обрядів українців

Компетентності:

предметні: учень/учениця вичерпно відповідає на запитання за змістом нового навчального матеріалу, стисло переказує міфологічні сюжети, розрізняє спільне та відмінне між міфами, казками, легендами; читає виразно тексти міфів; співвідносить зміст сприйнятих міфів прадавньої України з історичним і культурним контекстом; характеризує порушені в міфах проблеми; формулює тему та основну думку текстів міфів;

ключові: учень/учениця ефективно використовує інформаційні ресурси для задоволення власних читацьких потреб і розширення кола читацьких інтересів; представляє текстову інформацію із міфів прадавньої України, використовуючи різні способи і засоби візуалізації їх змісту; створює за мотивами прочитаних міфів прадавньої України письмові творчі роботи різних жанрів.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань і розвитку на їх основі умінь і навичок

Обладнання: портрет Дари Корній, виставка творів письменниці, навчальне відео про твори Дари Корній

Зміст уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів.

1. Інтерактивна гра «Ланцюжок подій»

Завдання для учнів: зобразіть ланцюжок створення світу та людей за міфами Сокіл-Род думає – два яйця – Чорний лебідь, Білий лебідь – бійка – Слово та Розум у подарунок – людиноподібні велетні – сила від молодильних яблук – Добро і Зло – Краса і Погань – розуміння життя.

2. Інтерактивна вправа «Коло думок»

Завдання для учнів: подумати, якої думки я про те, що в житті завжди наявні добро і зло, краса і потворність. Чи не можна було б уявити світ без зла та погані?

II. Повідомлення теми, мети, мотивація навчальної діяльності учнів.

Слово вчителя. Міфологія завжди приваблювала письменників, дослідників фольклору. Сучасна письменниця Дара Корній, лауреатка багатьох літературних премій, родом із Волині, побачивши захоплення своєї доньки творами про вампірів та різних «страшилок», вирішила написати про тих демонічних, міфічних персонажів, у які вірили далекі предки нашого українського народу. Так виникла книжка «Чарівні істоти українського міфу. Духи природи», уривки з якої ми й будемо вивчати на сьогоднішньому уроці.

Отже, тема нашого уроку: Дара Корній «Лісовик», «Водяник», «Польовик» (із книги «Чарівні істоти українського міфу. Духи природи»). Коротко про письменницю та її твори для дітей. Химерний світ чарівних істот праукраїнської міфології. Відображення прадавньої міфології, звичаїв та обрядів українців

III. Сприймання й засвоєння нової навчальної інформації

1. Робота з портретом

- Зверніть увагу на портрет Дари Корній. Опишіть зовнішність письменниці?
- Що в зовнішньому вигляді засвідчує її нестримний потяг до художньої творчості, літератури?
- Як вив вважаєте, які риси домінують у характері Дари Корній?

2. Повідомлення учня-біографа про Дару Корній

Дара Корній (1970) – літературний псевдонім. Справжнє ім'я письменниці – Мирослава Замойська. Її дитинство пройшло на Волині. Навчалась у Львові. Є фахівцем у галузі вітчизняної культури. Викладає у Львівській національній академії мистецтв. Захоплюється українською міфологією, народними віруваннями, звичаями, обрядами, казками, музикою.

До літературної творчості пані Мирославу спонукала її донька. У підлітковому віці вона дуже любила читати зарубіжне фентезі – історії про чаклунів, відьом, вампірів, гномів тощо. Часто переказувала мамі сюжети цих книжок.

3. Слово вчителя.

Письменниця вважає: «Ми станемо цікаві світу тоді, коли будемо оригінальні, автентичні та неповторні». Пані Мирославу засмучувало те, що українські підлітки так захоплюються зарубіжними міфами, а про наші, аж ніяк не гірші, часом навіть не здогадуються. Щоб змінити цю ситуацію, вона і взялася за перо. За кілька років побачили світ понад 20 книжок Дари Корній для підлітків і дорослих. До речі, саме такий псевдонім обрано не випадково. Дариною звати доньку письменниці, а Корній – дівоче прізвище її мами. «Відтак псевдонім утворився від двох найдорожчих мені жінок», – каже письменниця.

Її книжки написано переважно в стилі українського фентезі. У них дивовижно переплітається міфологічний, казковий світ предків і наше сьогодення. Дара Корній написала серію науково-популярних книжок під загальною назвою «Чарівні істоти українського міфу», де докладно знайомить із персонажами міфології предків.

4. Робота з виставкою творів Дари Корній

- Зверніть увагу на виставку творів української письменниці? Назвіть їх?
- Чи читали ви ці твори? Чим книги авторки вас приваблюють?

5. Перегляд навчального відео про найвідоміші твори Дари Корній

<https://www.youtube.com/watch?v=P-h0m648QpU>

6. Бесіда за переглянутим матеріалом

- Що нового ви дізналися про творчість Дари Корній?
- Які твори згадуються у відео? Про що вони?
- Назвіть основних духів природи, які описує українська письменниця? Якими рисами вона їх наділяє?

7. Читання вголос міфу про Лісовика

8. Репродуктивна бесіда

- Як Дара Корній називає лісовика? *(Вона називає його лісовик, лісун, полісун, боровик, праведний дід, лісовий пан)*
- Чому його називали сином лісу? *(Його називали сином лісу тому, що він постійно проживав там, був його духом, охоронцем, чим сильніший ліс, тим могутніший лісовик)*
- Чому лісовик може легко змінювати свою подобу? *(У залежності від обставин він може легко змінювати свою подобу, ставити велетнем або сухим пнем, вовком, ведмедем)*
- Чому усі лісові мешканці підкоряються йому? *(Тому що він завжди попереджає про небезпеку, яка може трапитися в лісі)*

9. Інтерактивна вправа «Асоціативний куц»

Завдання для учнів: схарактеризуйте Лісовика за інтерпретацією Дари Корній.

10. Виразне читання учнем міфу «Польовик»

11. Бесіда за прослуханням матеріалом

- Хто такий польовик? Знайдіть його опис у творі *(Це син землі, володар-охоронець полів. З'являється-народжується на нивах разом із першими сходами жита чи пшениці, росте з ними, дозріває та й засинає).*
- Назвіть помічників польовика? *(Помічниками польовика є польові мавки: полудниця, житниця, гречуха, жалиця, вівсяниця, пшениця та сини: спорши, межівник, луговик. Вони допомагають йому дбати про врожай)*
- Яка улюблена пора для польовика? *(Улюблена пора для польовика – полудень)*
- В якому образі він міг з'являтися перед людьми? *(Він з'являвся у вигляді козлика чи здорового бика, може набувати подоби зайця чи пташки, горлиці, жайворонка, перепілки. Але здебільшого польовик – це легенький вітерець у полі, прозорий, наче промінь сонця)*
- Як задобрювали люди Польовика? Чому? *(У пору цвітіння жита виходили господарі-хлібороби в поле і приносили жертву житньому панові, щоб задобрити, прихилити до себе. Такою жертвою був найчастіше весільний коровай)*

- На який день припадало дане дійство? (*На 12 липня, як правило, припадало таке дійство*)

- Як називається останній обжинковий сніп? Яка роль його була в господарстві? (*Він називався Сніп-Рай або Дідух*)

12. Творча майстерня. Робота в групах

Завдання для учнів: виконайте запропоновані вам завдання

1 група – скласти словесний портрет польовика.

2 група – скласти асоціативний вірш до слова «жнива».

13. Гра «Пізнай персонажа міфу «Польовик»»

- Син землі, володар-охоронець полів (*Польовик*)

- Назви одним словом: полудниця, житниця, гречуха, жалиця, вівсяниця, пшениця (*Польові мавки*)

- Маленький, чепурненький дідок з чорною, як земля, шкірою (*Польовик*)

- Хто промовляв слова: «Виростили ви хлібець Божий на ниві, внесіть його в наші руки»? (*Господар*)

- Як називали останній обжинковий сніп? (*Дідух*)

- Йому надавали почесне місце, яке називається... (*Покуть*)

V. Підсумок уроку

1. Критичне читання із завданням. Робота в групах

Завдання для учнів: прочитавши сторінки 20-21 у підручнику виконайте завдання по групах.

1 група – дайте відповідь на питання «Звідки походить псевдонім Дара Корній?»

2 група – дайте відповідь на питання «Що таке фентезі?»

3 група – дайте відповідь на питання «Коли у Дари Корній виник задум написати книгу «Чарівні істоти»?»

2. Підсумкове слово вчителя

Сьогодні на уроці ми з вами поринули в чарівний світ міфологічного світогляду наших предків, уявили себе на лоні чарівної природи, серед густого, непрохідного лісу або засадженого поля, яке вражає своїм урожаєм. За

допомогою художнього авторського слова дари Корній ми змогли відчутти себе частинкою природи, побути поряд із Лісовиком, Польовиком, уявити їх, зрозуміти характер їхньої поведінки, ще більше зануритися у світогляд давніх українців.

VI. Оголошення і коментар домашнього завдання

1. Опрацювати статтю підручника (с.17–21).
2. Засканувати QR-код і передивитися буктрейлери та відео презентації до книжок Дари Корній (с. 21)